როზეტა ასათიანი

XX საუკუნის მსოფლიო ეკონომიკის კონცეპტუალური ანალიზი და საქართველოს ეკონომიკური პორტრეტი

გამომცემლობა **„სიახლე"**
თბილისი 2015

UDK (უაკ) 338(100)
ა – 871

როზეტა ასათიანი. XX საუკუნის მსოფლიო ეკონომიკის კონცეპტუალური ანალიზი და საქართველოს ეკონომიკური პორტრეტი. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2015. – 140 გვ.

ნაშრომში ძირითადად განხილულია XX საუკუნის მსოფლიო ეკონომიკა ზოგადი ეკონომიკური თეორიისა და მასთან დაკავშირებული ეკონომიკური პოლიტიკის წარმოშობა-განვითარების გაანალიზების საფუძველზე. ამასთან, იმის გათვალისწინებით, რომ აღნიშნული პერიოდის ტრანსფორმაციული პროცესები არ ყოფილიყო მოწყვეტილი წინა თუ შემდგომი პერიოდებისგან, ამიტომ შესავალში ცალკე საკითხებად განვიხილეთ ეკონომიკის როგორც მეცნიერებისა და მასთან ორგანულ კავშირში მყოფი მსოფლიო ეკონომიკური პოლიტიკის გენეზისის მოკლე ისტორია.

მსოფლიოში მიმდინარე გლობალური პროცესების ჭრილში ნაშრომში მოკლედ გაშუქებულია საქართველოს ეკონომიკა დასაბამიდან დღემდე, რომელიც წარმოდგენილია ორ ნაწილად: ქვის ხანიდან ახალ ეპოქამდე და ახალი ეპოქიდან – XX საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისიდან – დღემდე, 1991-2014 წლების საქართველოში განვითარებული სოციალურ-ეკონომიკური პროცესების გაანალიზების საფუძველზე.

ასეთი სახით ნაშრომის წარმოდგენა საფუძველს გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ იგი საინტერესო და გასაგები იქნება არა მხოლოდ ეკონომისტებისათვის – კვალიფიციური აუდიტორიისათვის, არამედ მკითხველთა ფართო წრისთვისაც.

მეცნიერ-რედაქტორი: **ნოდარ ჭითანავა** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი.

რეცენზენტები: **პაატა ლეიაშვილი** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი;
რევაზ ლორთქიფანიძე – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი;
ჯემალ კახნიაშვილი – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი.

ISBN 978-9941-91-343-3

© რ. ასათიანი, 2015;
© გამომცემლობა „სიახლე“, 2015.

რედაქტორისაგან

პროფესორ როზეტა ასათიანის წინამდებარე ნაშრომი ორიგინალურია. იგი გამოირჩევა პრობლემების ხედვის მასშტაბურობით, განხილვის მრავალმხრივობით (სისტემურობით), ეკონომიკური განვითარების, მოვლენების როლისა და მნიშვნელობის ლოგიკური ახსნით. მასში ახლებურადაა განხილული XX საუკუნეში მსოფლიო ეკონომიკის განვითარების თავისებურებები, ტენდენციები და კანონზომიერებები. ნაშრომის ერთ-ერთ დირსებად უნდა მივიჩნიოთ ის, რომ მსოფლიოში მიმდინარე პროცესების ფონზე ავტორმა შეძლო არგუმენტირებულად წარმოედგინა საქართველოს თანამედროვე ეკონომიკური პორტრეტის ძირითადი ნიშნები და მახასიათებლები. მთლიანად ვიზიარებთ ავტორისეულ მოსაზრება-დასკვნას იმის შესახებ, რომ „ეროვნული ეკონომიკის ტრანსფორმაციის წინააღმდეგობრივ პროცესში საქართველოს ეკონომიკურ პოლიტიკაში არ იქნა გათვალისწინებული მსოფლიოში ფართოდ აპრობირებული მდიდარი გამოცდილება. კლასიკური ფორმით ქვეყანას ეკონომიკური ზრდის არც ერთი მოდელი არ გამოუყენებია. უცხოური რეკომენდაციები, რომლებიც საფუძვლად დაედო საქართველოს ეკონომიკურ პოლიტიკას, ეროვნული ინტერესების არაადეკვატური იყო. ქვეყნის წარუმატებლობის მთავარი მიზეზი ამაში უნდა ვეძიოთ“.

ავტორმა მოგვცა კარგი მაგალითი იმისა, თუ როგორ შეიძლება კონკრეტული სიტუაციის ანალიზი-შეფასებისათვის სისტემური მიდგომის მეთოდოლოგიის შემოქმედებითად გამოყენება.

ნაშრომში, ეკონომიკის განვითარების ისტორიული პროცესი განხილულია ერთ სიბრტყეზე, მისი მრავალმხრივი თავისებურებებით და წარმოდგენილია შემდეგი სქემით: ეკონომიკური აზრისა და თეორიის განვითარება – ეკონომიკის ტრანსფორმაცია – XX საუკუნის ეკონომიკის ზოგადი კანონზომიერებები და განვითარების თავისებურებები – საქართველოს ეკონომიკის განვითარების ეტაპობრივი ანალიზი და თანამედროვე ტენდენტიები. ნიშანდობ-

ლივია, რომ ყველა ეს მიმართულება განხილულია როგორც მთლიანობითი სისტემის შემადგენელი ნაწილების ურთიერთგანპირობებულობისა და დიალექტიკური ერთიანობის კონტექსტში. ასეთ მიდგომას, თეორიულთან ერთად, განსაკუთრებული პრაგმატული მნიშვნელობა აქვს და ადასტურებს იმას, რომ თანამედროვე რთულ სისტემებში, რომლებიც გლობალიზაციის პრესინგით დროსა და სივრცეში თვისებრივ ცვლილებებს განიცდის, მთავარია თეორიისა და პრაქტიკის სინთეზის, მრავალსაუკუნოვანი ტენდენციებისა და კანონზომიერებების სწორად აღქმა და განვითარების რეგულირების მექანიზმების ფორმირება.

ავტორმა შეძლო საქართველოს ეკონომიკის გარდაქმნის მეცნიერული ანალიზი-შეფასება და ამჯერადაც შემოგვთავაზა უაღრესად საინტერესო და ანგარიშგასაწევი რეკომენდაციები.

ჩვენს მიზანს არ წარმოადგენს მკითხველს თავს მოვახვიოთ წინამდებარე ნაშრომის შეფასებები, მაგრამ გვინდა მოვუწოდოთ წაიკითხოს იგი, რაც, ჩვენი აზრით, უთუოდ სასარგებლო იქნება მისთვის, თუ მას აინტერესებს ეკონომიკური თეორიისა და, საერთოდ, ეკონომიკის განვითარების, მით უფრო ეროვნული ეკონომიკის ბუნების, მისი აგებულების, ნიშან-თვისებების რეალურად აღქმა და განვითარების კანონზომიერებებში გარკვევა.

მკითხველის კმაყოფილებას უთუოდ გამოიწვევს ავტორის მიერ მეცნიერული კეთილსინდისიერებით, დაუღალავი ნაყოფიერი შრომით შექმნილი წიგნის თეორიული დონე და პრაგმატული მნიშვნელობა. ნაშრომი დიდ სამსახურს გაუწევს მათ, ვისაც სურს თანამედროვე ეკონომიკის განვითარების კანონზომიერებათა საიდუმლოს ჩაწვდეს და ობიექტური წარმოდგენა ჰქონდეს ეროვნული ეკონომიკის ტრანსფორმაციის ტენდენციებზე.

ამიტომ გვაქვს სრული საფუძველი დავასკვნათ, რომ პროფ. როზეტა ასათიანის მორიგი ნაშრომი ქართული ეკონომიკური მეცნიერების მნიშვნელოვანი შენაძენია.

პროფესორი **ნოდარ ჭითანავა**

მასშტაბური ჩანაფიქრი

წინამდებარე მონოგრაფია უდავოდ არაორდინალური ნაშრომია ქართულენოვან ეკონომიკურ ლიტერატურაში და თავისი ორიგინალურობით მკვეთრად განსხვავდება საქართველოში ბოლო წლებში გამოქვეყნებულ სამეცნიერო შრომებისაგან მეცნიერული ხედვის სიღრმით და მასშტაბურობით, ისტორიზმის ალღოთი და კრეატიულობით.

საინტერესოა თვით ჩანაფიქრი, რომ ნაშრომში განხილულიყო ეკონომიკური თეორია და პრაქტიკა ურთიერთკავშირში უხსოვარი დროიდან დღემდე და ამ საერთო კონტექსტში გაშუქებულიყო საქართველოს წარსული და დღევანდელი ეკონომიკური რეალობა. ეს უდავოდ მასშტაბური ჩანაფიქრი, რომელიც საჭიროებს დიდ ერუდიციას, ანალიტიკურ უნარს და, გარკვეული თვალსაზრისით, „მეცნიერულ გამბედაობას“, ძალზე საინტერესოდ არის რეალიზებული ამ კომპაქტურად შედგენილ ტექსტში.

სწორედ ასეთი არქიტექტონიკის წყალობით ნაშრომი ნათელყოფს დროთა კავშირს ეკონომიკურ წარსულს, აწმყოსა და მომავალს შორის, რაც იძლევა ეკონომიკური პროცესების და ეკონომიკური აზრის განვითარების ლოგიკის დანახვის საშუალებას. ამიტომ სავსებით მართებულია ავტორის პოზიცია, როდესაც წერს, რომ „ნაშრომის ასეთი არქიტექტონიკა ხელს შეუწყობს მსოფლიო ეკონომიკაში განვითარებული პროცესების სწორად აღქმასა და გაანალიზებას, საბოლოო ანგარიშით კი, საქართველოს ეკონომიკაში დაშვებული უხეში შეცდომების გამოაშკარავებას, რამაც არაპროგნოზირებად რისკებთან მიიყვანა ეროვნული ეკონომიკა“.

ამ ნაშრომის წაკითხვისას კიდევ ერთხელ დასტურდება ის მოსაზრება, რომ ეკონომიკური თეორია დიდწილად განაპირობებს ეკონომიკური სუბიექტების ქცევებს და, ე.ი., ეკონომიკურ რეალობას. ამიტომ გამოდის, რომ ეკონომიკური რეალობის შემეცნება დამოკიდებული ხდება თავისივე შემეცნების შედეგებზე ანუ იქმნება მანკიერი წრე, რომელიც შეუძლებელს ხდის ჭეშმარიტების დადგენას. ამ თვალსაზრისით ასეთი გლობალური პროცესების

„ბიბლიური ხედვა“ იძლევა მეცნიერული დისტანცირების საშუალებას და, შესაბამისად, ეკონომიკური მოვლენების არსში წვდომას, რაც ცალკეული პრობლემის იზოლირებული კვლევით შეუძლებელია.

ნაშრომში ძალზე გონივრულად არის დაბალანსებული აქცენტები ეკონომიკური თეორიისა და პრაქტიკის ევოლუციის გაანალიზებისას. ამის გამო მონოგრაფია ძალზე საინტერესოდ იკითხება და არ აძლევს მკითხველს ყურადღების მოდუნების საშუალებას. ნაშრომი ძალზე ინფორმატიულია და განსაკუთრებით სასარგებლო იქნება სტუდნტი-ახალგაზრდობისათვის, ვისაც ეძღვნება ეს წიგნი. მათ პირველ რიგში სჭირდებათ პროფესიული დაუფლების საწყის ეტაპზევე შეიქმნან ადეკვატური წარმოდგენა ეკონომიკური პროცესებისა და ეკონომიკური თეორიის ურთიერთკავშირის თაობაზე.

განსაკუთრებით დღეს, როდესაც საყოველთაოდ აშკარა გახდა თუ რაოდენ დიდია უფსკრული ჯერ კიდევ გაბატონებულ ნეოკლასიკურ თეორიასა და ეკონომიკურ რეალობას შორის, **ასეთი ტიპის შრომები ცალსახად უპასუხებს სოციალურ დაკვეთას, რათა თეორია დაუბრუნდეს რეალობას, ეცადოს არსებული უმწვავესი პრობლემების გადაჭრას და არ შენიღბოს თავისი მეცნიერული უძლურება და უსაფუძვლო ამბიციები ზღვარსგადასული მათემატიზაციით**. თავისი ნაშრომით ქალბატონი როზეტა გვახსენებს, რომ თეორია არ არის თვითმიზანი, რომ თეორია გვჭირდება ეკონომიკური რეალობის გასაუმჯობესებლად.

ავტორმა შექმნა ტექსტი, რომელიც გვაიძულებს ვიაზროვნოთ, რაღაც საკითხებში დავეთანხმოთ, რაღაცაში კი არა, ბადებს კითხვებს და, შესაბამისად, სურვილს, რომ ვეძიოთ მათზე პასუხი, რამეთუ სწორედ ეს პასუხგაუცემელი კითხვები და მათზე პასუხების ძიების დაუცხრომელი ინტერესი, სწორედ ისეთი, როგორიც აქვს წინამდებარე მონოგრაფიის ავტორს, არის მეცნიერების მამოძრავებელი ძალა.

პროფესორი **პაატა ლეიაშვილი**

ვუძღვნი საქართველოს

სტუდენტ-ახალგაზრდობას

წ ი ნ ა თ ქ მ ა

ადამ სმითი ითვლება XVIII საუკუნის უდიდეს ეკონომისტად, კარლ მარქსი – XIX საუკუნისა, ხოლო ჯონ მეინარდ კეინზს ეკუთვნის XX საუკუნის პალმა. მსოფლიოს უდიდეს ეკონომისტთა შესახებ ეს ფორმულირება საყოველთაოდ აღიარებულია თანამედროვე ეკონომიკურ ლიტერატურაში.

XIX საუკუნის მსოფლიო ეკონომიკის გენიალური ანალიზი მოგვცა კარლ მარქსმა, XX საუკუნე კი ელოდება ასეთ ანალიზს. თუ გადავავლებთ თვალს თანამედროვეობის ცნობილ ეკონომისტთა სიას, ამ მხრივ, ძალზე დამაიმედებელია 1969 წლიდან მოყოლებული ყოველ წელს ეკონომიკის დარგში მეცნიერ-ეკონომისტებისათვის ნობელის პრემიის მინიჭება, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ჯერ კიდევ, სრულად არ არის წარმოდგენილი XX საუკუნის მსოფლიო ეკონომიკის ტრანსფორმაციული პროცესების კონცეპტუალური ანალიზი. ამის გარეშე ძნელია ნებისმიერ ქვეყანაში, მათ შორის საქართველოში, დაშვებული უხეში შეცდომების გამოვლენა და სამომავლოდ მათი აღმოფხვრა. შეიძლება ესეც იყოს თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკაში არსებული რთული ვითარების ჩამოყალიბების ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი.

აღნიშნულთან დაკავშირებით საჭიროდ მივიჩნიეთ შესავლის სახით მოკლედ მიმოგვეხილა და ცალკე საკითხებად გამოგვეყო დასაბამიდან XX საუკუნემდე ეკონომიკის, როგორც მეცნიერების, წარმოშობის წანამძღვრები, ეკონომიკური თეორიის როლი მსოფლიო ეკო-

ნომიკური პოლიტიკის ფორმირება-განვითარებაში, განსაკუთრებული ყურადღება გაგვემახვილებინა „კეინზიანურ რევოლუციაზე“, აქედან გამომდინარე კი, მის უდიდეს როლზე XX საუკუნის მსოფლიოში არსებული ანტაგონისტური წინააღმდეგობების დაძლევასა და კაცობრიობის გადარჩენაში.

ასეთმა მოჭარბებულმა პრობლემებმა, როგორც ეკონომიკურ მეცნიერებაში, ისე მსოფლიო ეკონომიკურ პოლიტიკაში, მიკარნახა გამომეთქვა მოსაზრება ამ ურთულესი პრობლემის ირგვლივ (საქართველოს პრიორიტეტის გათვალისწინებით). მკითხველს ვთხოვ მომიტევოს და ჩემი გადაწყვეტილება ამბიციურობაში არ ჩამომართვას.

ვფიქრობთ, ნაშრომის ასეთი არქიტექტონიკა ხელს შეუწყობს მსოფლიო ეკონომიკაში განვითარებული პროცესების სწორად აღქმასა და გაანალიზებას, საბოლოო ანგარიშით კი, საქართველოს ეკონომიკაში დაშვებული უხეში შეცდომების გამოაშკარავებას, რამაც არაპროგნოზირებად რისკებთან მიიყვანა ეროვნული ეკონომიკა.

გაწეული შრომისათვის უდიდეს მადლობას მოვახსენებ ნაშრომის მეცნიერ-რედაქტორს, ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორს, პროფესორ **ნოდარ ჭითანავას**, რეცენზენტებს – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორებს, პროფესორებს **პაატა ლეიაშვილსა** და **რევაზ ლორთქიფანიძეს**, ეკონომიკის აკადემიურ დოქტორს **ჯემალ კახნიაშვილს**.

როგორც წინამდებარე ნაშრომის ავტორი, ველოდები საქმიან შენიშვნებს, რისთვისაც ამ პროცესში ჩართულ ყველა დაინტერესერულ პირს წინასწარ ვუხდი მადლობას.

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

ეკონომიკური მეცნიერების წარმოშობის წანამძღვრები

ეკონომიკური მეცნიერების წარმოშობის წანამძღვრების ჩანასახი უძველესი პერიოდის აღმოსავლეთის მოაზროვნეთა მოძღვრებებშია საძიებელი.

თავდაპირველად ეკონომიკის შესახებ პრიმიტიული წარმოდგენები არსებობდა.* შემდგომ პერიოდში ეკონომიკის მეცნიერულად გააზრების მცდელობა გამოჩნდა ბაბილონის მეფის ჰამურაბის კანონებში (ძვ.წ. XVIIIს.), ჩინეთში – კონფუძისა (ძვ.წ. VI-Vსს.) და მენ-ძის (ძვ.წ. IIIს.) შეხედულებებში, ინდოეთის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ძეგლში – „არტაშტასტკში“ (ძვ.წ. IV-IIIსს.) და ა.შ.

ეკონომიკური მეცნიერების საწყისების შექმნაში მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვით ანტიკური საბერძნეთის მოაზროვნეებს – ქსენოფონტს, პლატონსა და არისტოტელეს.**

---

* მათ ძველეგვიპტურ პაპირუსებში, ქვაზე ამოკვეთილ ლურსმულ წარწერებში, ძველინდურ ვედებში და სხვა ნაწარმოებებში ვხვდებით.

** **ქსენოფონტმა** დაწერა წიგნი „ოიკონომია“ და ამით პირველმა სამეცნიერო ლიტერატურაში შემოიტანა სიტყვა „ეკონომიკა“. აღნიშნულ ნაშრომში გადმოცემულია საოჯახო მეურნეობისა და მიწათმფლობელობის წარმართვის იმ დროისათვის მეტად საყურადღებო წესები;

პლატონი თავის ნაშრომებში „სახელმწიფო“ და „კანონები“, სახელმწიფოს მოწყობის საკითხებთან ერთად, იხილავს შრომის დანაწილების, გაცვლისა და ფულის ურთიერთდამოკიდებულების საკითხებს;

არისტოტელეს განსაკუთრებული ღვაწლი მიუძღვის ეკონომიკური მეცნიერების წანამძღვრების საფუძვლების მომზადებაში. „ნიკომაქეს ეთიკაში“ პირველად არის გაშუქებული რიგი ეკონომიკური კანონებისა და კატეგორიებისა. ანტიკური სამყა-

როგორიც უნდა ყოფილიყო ანტიკური ეპოქის ამ (მაგ., ანტიკური რომის ცნობილი წარმომადგენლების – კატონის (234-149), ძმების ტიბერიუს (169-132) და გაიუს (153-121) გრახკების, ვარონის (116-27), კოლუმელას (ახ.წ. Iს.) და სხვების) ან შემდგომი პერიოდის დიდ მოაზროვნეთა შეხედულებები ეკონომიკის შესახებ, მათ მაინც არ ჰქონდათ სისტემური ხასიათი. ეკონომიკა არ იყო მეცნიერების ცალკე, დამოუკიდებელი დარგი, ვინაიდან არ არსებობდა მეცნიერების კლასიფიკაცია. იგი მხოლოდ მეცნიერების ერთიან სისტემაში იყო ჩართული.

ასე რთულად იკაფავდა გზას ეკონომიკა, როგორც ეკონომიკური მოვლენებისა და პროცესების სისტემურად შემსწავლელი მეცნიერება და ხაზგასმით აღსანიშნავი არაფერი ყოფილა XVI საუკუნემდე. სწორედ ამ პერიოდში წარმოიშვა პირველი ეკონომიკური მიმდინარეობა – მერკანტილიზმი, რომელმაც მნიშვნელოვანი წანამძღვრები შექმნა ეკონომიკის, როგორც მეცნიერების, ფორმირებისთვის.

მერკანტილიზმი თავდაპირველად წარმოიშვა ინგლისში, საფრანგეთსა და იტალიაში, ხოლო მოგვიანებით – სხვა ქვეყნებშიც. ეს იყო პერიოდი, როდესაც ოქროს ციებ-ცხელება მოედო მსოფლიოს და ძვირფასი ლითონების მოსაპოვებლად ახალი კონტინენტების ძებნა დაიწყო, რასაც, დიდ გეოგრაფიულ აღმოჩენებთან ერთად, ვაჭრობის განვითარებაც მოჰყვა.

მერკანტილიზმი საგარეო ვაჭრობის განვითარებაზე ამახვილებდა ყურადღებას და მას ქვეყნის სიმდიდრის დაგროვების გადამწყვეტ პირობად მიიჩნევდა. მისი კვლევის ობიექტი სწორედ მიმოქცევის სფერო იყო.

განასხვავებენ ადრინდელ და გვიანდელ მერკანტილიზმს. ადრინდელი მერკანტილიზმის წარმომადგენლებს ინგლისელ უ. სტაფორდს (1554-1612), იტალიელ გ. სკარუფს (1519-1584) და სხვებს სიმდიდრის ზრდის აუცილე-

---

როს ეკონომიკურ მოვლენათა მეცნიერული შეფასება სწორედ არისტოტელეს ეკუთვნის. ამიტომ მას საპატიო ადგილი აქვს მიკუთვნებული ეკონომიკური მეცნიერების ისტორიაში.

ბელ პირობად ქვეყანაში რაც შეიძლება მეტი ფულის თავმოყრა მიაჩნდათ. ამიტომ მერკანტილისტები მოითხოვდნენ სახელმწიფოს მიერ საზღვარგარეთ ოქროსა და ვერცხლის გატანის აკრძალვას და ქვეყანაში რაც შეიძლება მეტი განძის დაგროვებას. ისინი მთავრობას ურჩევდნენ უცხოელი ვაჭრები იძულებული გაეხადათ ნავაჭრი თანხა იმავე ქვეყანაში დაეხარჯათ.

ამ პერიოდის ეკონომიკურ პოლიტიკას საფუძვლად აქტიური ფულადი ბალანსის თეორია დაედო.

გვიანდელი მერკანტილიზმი, რომელიც XVI საუკუნის ბოლოს აღმოცენდა, ფართოდ განვითარდა XVII საუკუნეში. მისი მთავარი წარმომადგენლები – ინგლისელი თ. მენი (1571-1641) და დ. იუმი (1711-1746), ფრანგი ა. მონკრეტიენი (1575-1621), იტალიელი ბ. დავანცენტი (1529-1606) და სხვები ქვეყნის სიმდიდრის ზრდის გადამწყვეტ პირობად აქტიურ სავაჭრო ბალანსსა და, აქედან გამომდინარე, საზღვარგარეთ რაც შეიძლება მეტი საქონლის გატანას მიიჩნევდნენ, ხოლო ქვეყნის გამდიდრების გზას ვაჭრობიდან ნამეტის მიღებაში ხედავდნენ. სავაჭრო პოლიტიკამ თანდათან სამრეწველო პოლიტიკის სახე მიიღო. ამიტომ შემთხვევითი არ არის, რომ ვაჭრობასთან ერთად, განვითარდა მანუფაქტურული წარმოებაც.

ამრიგად, გვიანდელ მერკანტილიზმსა და იმ პერიოდის ეკონომიკურ პოლიტიკას საფუძვლად დაედო აქტიური სავაჭრო ბალანსის თეორია და, შესაბამისად, მანუფაქტურული სისტემა.*

---

* მერკანტილისტური მიმდინარეობის ყველაზე თვალსაჩინო წარმომადგენლებად ფრანგი **ანტუან მონკრეტიენი** და ინგლისელი **თომას მენი** ითვლებიან.

მანუფაქტურული პრაქტიკისა და კაპიტალიზმის კლასიკურ ქვეყნად ინგლისი წარმოჩნდა. ა. მონკრეტიენმა 1615 წელს გამოსცა წიგნი „პოლიტიკური ეკონომიის ტრაქტატი“, რომელიც მეფე ლუდოვიკო XII მიუძღვნა და ამით ახალი ელფერი შესძინა ქსენოფონტის მიერ შემოღებულ ტერმინს – „ეკონომიკას“. სიტყვა „პოლიტიკური“ მონკრეტიენმა პლატონისაგან ისესხა .(“პოლიტიკოს“ ბერძნულია და სახელმწიფოებრივს ნიშნავს) და

მიუხედავად იმისა, რომ მერკანტილიზმმა მნიშვნელოვანი წანამძღვრები შექმნა ეკონომიკის, როგორც მეცნიერების, ჩამოყალიბებისათვის და ამით ამ მიმდინარეობამ საპატიო ადგილი დაიმკვიდრა ეკონომიკური მეცნიერების ისტორიაში, მერკანტილისტებმა ვერ მოგვცეს ეკონომიკური მოვლენების სიღრმისეული ანალიზი, რის გამოც კვლევის სფერო მხოლოდ მიმოქცევის სფეროთი შემოფარგლეს. ამიტომ სავსებით კანონზომიერი იყო, რომ XVIII საუკუნის მეორე მესამედიდან, ეკონომიკური აზრის განვითარების კვალობაზე, კვლევის სფერომ მიმოქ-

---

პირველმა შემოიტანა სამეცნიერო ლიტერატურაში ტერმინი „პოლიტიკური ეკონომია“. აქედან გამომდინარე, მას აინტერესებდა არა ის ეკონომიკა, რომელიც მხოლოდ საოჯახო მეურნეობის მართვას შეისწავლიდა, არამედ მეცნიერება, რომლის კვლევის სფეროც მთლიანად ქვეყნის მეურნეობის მართვა იქნებოდა, ანუ მას აინტერესებდა **მეცნიერება სახელმწიფო მეურნეობის მართვის შესახებ**.

მონკრეტიენის მთავარი დამსახურება მხოლოდ ის კი არ არის, რომ მან ეკონომიკის შემსწავლელ მეცნიერებას ახალი სახელი მოუძებნა, არამედ ის, რომ პირველმა დაწერა ეკონომიკის თეორიული საკითხებისადმი მიძღვნილი წიგნი და ამით **ეკონომიკური მეცნიერების თეორიული წანამძღვრები შექმნა**.

თომას მენმა თავისი მერკანტილისტური შეხედულებები ორ ნაშრომში ჩამოაყალიბა. პირველი წიგნი – „ფიქრები ოსტ-ინდოეთთან ინგლისის ვაჭრობის შესახებ“ 1621 წელს გამოქვეყნდა, ხოლო მეორე – „ლონდონის სიმდიდრე საგარეო ვაჭრობაში ანუ ჩვენი საგარეო ვაჭრობის ბალანსი, როგორც სიმდიდრის რეგულატორი“ – 1664 წელს. პირველი წიგნი მიმართული იყო ადრინდელი მერკანტილიზმის პოზიციების წინააღმდეგ, მეორე ნაშრომი კი ასაბუთებდა ინგლისისათვის აქტიური საგარეო ვაჭრობის ბალანსის აუცილებლობას და აკრიტიკებდა იმ ღონისძიებებს, რომლებიც აფერხებდნენ ქვეყნის საექსპორტო კომერციას. საგულისხმოა, რომ **თომას მენი ნედლეულის ექსპორტის აკრძალვას მოითხოვდა**. ამით იგი ეროვნული მრეწველობის განვითარებას უჭერდა მხარს. ამიტომაც თომას მენი მანუფაქტურული მერკანტილიზმის თვალსაჩინო წარმომადგენლადაა აღიარებული.

ცვევიდან წარმოების სფეროში გადაინაცვლა, ხოლო მერკანტილიზმი ფიზიოკრატიზმით შეიცვალა.

ასეთი იყო XVI-XVII საუკუნეებისა და XVIII საუკუნის პირველი მესამედის მსოფლიოს ეკონომიკური პორტრეტი.

ფიზიოკრატიზმი, როგორც მერკანტილიზმის საპირისპირო მიმდინარეობა, საფრანგეთში XVIII საუკუნის მეორე მესამედში წარმოიშვა. იგი სწრაფად გავრცელდა იტალიაში, ინგლისში, გერმანიაში შვედეთსა და სხვა ქვეყნებში. ფიზიოკრატიული სკოლის ჩამოყალიბება ფრანგ **ფრანსუა კენეს** (1694-1774) სახელთანაა დაკავშირებული, თუმცა, ფიზიოკრატიული მიმდინარეობის თვალსაჩინო წარმომადგენლები არიან ვ. მირამბო (1715-1789), დიუპონ დე ნემური (1739-1817), ანრი რობერტ ჟაკ ტიურგო (1727-1781) და ა.შ.

ფიზიოკრატებმა უარყვეს მერკანტილისტური შეხედულება სიმდიდრის შექმნის შესახებ და მის ერთადერთ წყაროდ არა ვაჭრობა, არამედ სოფლის მეურნეობა, კერძოდ, მიწათმოქმედების განვითარება მიიჩნიეს. ამით მათ კვლევის სფერო მიმოქცევიდან წარმოებაში გადმოიტანეს, თუმცა, წარმოების სფერო მხოლოდ სოფლის მეურნეობით შემოფარგლეს. აქედან გამომდინარე, ფიზიოკრატები მთავრობას ურჩევდნენ ყურადღება გაემახვილებინათ „მიწის წარმოების“ განვითარებაზე.

1758 წელს ფ. კენემ გამოსცა თავისი შემდგომში გახმაურებული ნაშრომი „ეკონომიკური ტაბულა“, რომელიც აღმავალი კაპიტალიზმის მეცნიერული ანალიზის პირველი ცდა იყო.* ფიზიოკრატიულმა სკოლამ უდიდესი

---

* მეტად საყურადღებოა ერთი გარემოება: ფრანსუა კენეზე გაცილებით ადრე ფიზიოკრატიული შეხედულებები წარმოადგინა **სულხან-საბა ორბელიანმა** თავის წიგნში „სიბრძნე სიცრუისა“. აღსანიშნავია ისიც, რომ სულხან-საბა ორბელიანის ეკონომიკური შეხედულებები პირველად სამი საუკუნის შემდეგ გამოიკვლია აკადემიკოსმა **ვასილ ჩანტლაძემ** თავის ნაშრომში „სულხან-საბა ორბელიანის ეკონომიკური შეხედულებები“ (1959).

როლი შეასრულა ეკონომიკის, როგორც მეცნიერების, წანამძღვარების საბოლოოდ ჩამოყალიბებაში.

ასეთი იყო XVIII საუკუნის მეორე მესამედის მსოფლიოს ეკონომიკური პორტრეტი ეკონომიკური მეცნიერების წანამძღვრების წარმოშობის თვალსაზრისით.

დიდი ისტორიული მოვლენა

კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიის აღმოცენება

ეკონომიკა, როგორც მეცნიერება, წარმოიშვა XVIII საუკუნის უკანასკნელ მესამედში და იგი ინგლისში კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიის აღმოცენებას უკავშირდება. ამ პერიოდიდან მეცნიერების ერთიან სისტემას გამოეყო ეკონომიკა, როგორც დამოუკიდებელი მეცნიერება, ეკონომიკური მეცნიერების საწყისი და დედაბოძი, რომელსაც კლასიკური პოლიტიკური ეკონომია ეწოდა.* იგი საფუძვლად დაედო ეკონომიკური მეცნიერების განვითარებასა და მის კლასიფიკაციას.

პოლიტიკურმა ეკონომიამ, რომელსაც ამჟამად **ზოგადი ეკონომიკური თეორია** ჰქვია, განსაკუთრებული ადგილი საზოგადოებრივ მეცნიერებებს (ისტორია, სამართალმცოდნეობა, სოციოლოგია, ენათმეცნიერება, და ა.შ.) შორის დაიკავა. ეს აიხსნება მისი კვლევის სფეროს განმსაზღვრელი როლით.

ეკონომიკური თეორია, როგორც ეკონომიკის განვითარების ზოგადი თეორია, არის მეცნიერება, რომელიც

---

* თანამედროვე დასავლურ ლიტერატურაში ამ ტერმინში იგულისხმება იმ პოლიტიკური ფაქტორების კვლევა, რომლებიც მოქმედებენ ქვეყნის ეკონომიკურ პოლიტიკაზე. **„ახალი პოლიტიკური ეკონომია“** შეისწავლის პოლიტიკისა და ეკონომიკის ურთიერთმოქმედების კანონზომიერებებს. იგი სახელმწიფოს მოწყობის ეკონომიკური საფუძვლების შემსწავლელი მეცნიერებაა.

შეისწავლება როგორც ყველა ეკონომიკურ მიმართულებას, ისე ეკონომიკურ კანონებს, იკვლევს არსებით მიზეზ-შედეგობრივ კავშირებს ეკონომიკურ მოვლენებსა და პროცესებს შორის. შემთხვევითი არ არის, რომ მას ცნობილი მეცნიერი პოლ სამუელსონი საზოგადოებრივ მეცნიერებათა მეფედ მიიჩნევდა.

დღეს საკმაოდ გახმაურებულ გ. მენქიუს ნაშრომში – „ეკონომიკის პრინციპები“ დამინირებული მდგომარეობა სწორედ ზოგად ეკონომიკურ თეორიას უჭირავს. ეკონომიკის ძირითადი პრინციპი მათი ფუნქციებიდან გამომდინარეობს. ეს არის საზოგადოების მუდმივად მზარდი მატერიალური და სულიერი მოთხოვნილებების რაც შეიძლება მაქსიმალურად დაკმაყოფილება, დანარჩენი პრინციპები – შეზღუდული რესურსების ეფექტიანად გამოყენება, ოპტიმალური არჩევანის გაკეთება, გაეროს ეროვნული ეროვნული სისტემის შექმნის საფუძველზე ეროვნული ეკონომიკების შესწავლა და მსოფლიო მეურნეობის კონტექსტში გაანალიზება, ამასთან, ანუ მსოფლიოს ქვეყნების შესადარისობის განხორციელება და ა.შ. ეკონომიკის პრინციპების შემადგენელი ნაწილია და ძირითადი პრინციპიდან გამომდინარეობენ.

ზოგადი ეკონომიკური თეორია საზოგადოების ეკონომიკურ განვითარებას, მის ანატომიას შეისწავლის და მნიშვნელოვანი როლი აკისრია საზოგადოების ეკონომიკური სტრუქტურის განვითარების კანონზომიერებების აღმოჩენასა და შესწავლაში.

კლასიკურ-ლიბერალური მიმდინარეობა საფუძვლად დაედო რა კლასიკურ პოლიტიკურ ეკონომიას, აისახა ლიბერალურ შეხედულებებსა და შესაბამის ეკონომიკურ პოლიტიკაში.

აღსანიშნავია, რომ კლასიკური პოლიტიკური ეკონომია, გარკვეული თვალსაზრისით, სათავეს **უილიამ პეტის** (1693-1687) შეხედულებებიდან იღებს. მისი დიდი დამსახურებაა ის, რომ მან სიმდიდრის წყაროდ, არა მიმოქცევის სფერო, ან მხოლოდ სოფლის მეურნეობა, არამედ ზოგადად, წარმოების სფერო მიიჩნია. მისი აზრით, ვაჭრობა მეტად მნიშვნელოვანია, მაგრამ იგი ვერ გაამდიდრებს

ერს, ეს მხოლოდ წარმოებას შეუძლია. ამასთან უ. პეტის დიდი შეცდომაა ის, რომ მან ყურადღება მხოლოდ სიმდიდრის ორ ფაქტორზე – შრომასა და მიწაზე გადაიტანა და მნიშვნელობა არ მიანიჭა კაპიტალს როგორც სიმდიდრის უმნიშვნელოვანეს წყაროს. უ. პეტის კალამს ეკუთვნის: „ტრაქტატი გადასახადებისა და მოსაკრებლების შესახებ“ (1662), „ისლანდიის პოლიტიკური ანატომია“ (1672), „პოლიტიკური არითმეტიკა“ (1646), „ზოგი რამ ფულის შესახებ“ (1682) და სხვ.

მიუხედავად იმისა, რომ უ. პეტი XVII საუკუნეში მოღვაწეობდა, მან თავისი შეხედულებებით მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ინგლისური კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიის აღმოცენებაში.

მხარზე გადადებული ბამბუკის ჯოხით მოსიარულე, საკუთარ თავთან ხმამაღლა მოლაპარაკე ეკონომიკური მეცნიერების მამამთავარი

რატომ იღებს სათავეს კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიით ზოგადი ეკონომიკური თეორია როგორც მეცნიერება? რით განსხვავდება კლასიკური ეკონომიკური მიმდინარეობა მისი წინამორბედისაგან?

კლასიკურმა პოლიტიკურმა ეკონომიამ ცოდნის მთელ არსენალს მოუყარა თავი საკვლევი პრობლემის ირგვლივ, სიღრმისეულად გააანალიზა და ერთიან სისტემაში მოაქცია, ამასთან, გააფართოვა მეცნიერული კვლევის სფერო, არ შემოიფარგლა მხოლოდ სოფლის მეურნეობით, მეცნიერულად დაასაბუთა, რომ სიმდიდრის წყარო უნდა ვეძიოთ არა მიმოქცევაში ან მხოლოდ მიწათმოქმედებაში, არამედ მთლიანად წარმოებაში. ამ ფუძემდებლური მიმართულებით კლასიკურმა პოლიტიკურმა ეკონომიამ XVIII საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში დასაბამი მისცა, ერთი მხრივ, ეკონომიკის, როგორც მეცნიერების, წარმოშობას, ხოლო, მეორე მხრივ, ამ პერიოდიდან იგი

საფუძვლად დაედო მსოფლიოს წამყვანი კაპიტალისტური ქვეყნების ეკონომიკურ პოლიტიკას.

მაინც რა თეორიული მემკვიდრეობა შექმნა ინგლისურმა კლასიკურმა სკოლამ, კლასიკურ-ლიბერალურმა ეკონომიკურმა თეორიამ.

ამ კითხვაზე პასუხი უშუალოდ უკავშირდება კლასიკურ-ლიბერალური სკოლის ფუძემდებლის, კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიის მამამთავრის **ადამ სმითის** (1723-1817) სახელს.

რეალური ეკონომიკური მოვლენებისა და პროცესების ადეკვატური ახსნითა და სისტემური მიდგომით ა. სმითმა შექმნა კლასიკურ-ლიბერალური ეკონომიკური მიმდინარეობა, რომელიც წარმოდგენილია 1776 წელს გამოცემულ მის პირველ ტრაქტატში „გამოკვლევა ხალხთა სიმდიდრის ბუნებისა და მიზეზების შესახებ“ (შემდგომში – „ხალხთა სიმდიდრე“ – რ.ა.). ეს ნაშრომი კაცობრიობის სულიერი კულტურის უმნიშვნელოვანეს ძეგლადაა აღიარებული. იმ დროისათვის „ხალხთა სიმდიდრე“ ეკონომიკის საკვანძო საკითხებს განიხილავდა პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებთან კავშირში. მისი მთავარი კრედო ეკონომიკის ლიბერალიზაციის, ეკონომიკაში სახელმწიფოს მინიმალური ჩარევის, მოთხოვნა-მიწოდების კანონის შესაბამისად ჩამოყალიბებული თავისუფალი ფასების საფუძველზე საბაზრო თვითრეგულირების იდეაა. ასეთ თვითრეგულირებას ა. სმითმა „უხილავი ხელი“ უწოდა. მისი აზრით, „უხილავი ხელის“ უნივერსალური მექანიზმი ბუნებრივ წესრიგს ამყარებს საზოგადოებაში.

ა. სმითმა საფუძველი ჩაუყარა შრომითი ღირებულების თეორიას, გამოიკვლია შრომის მწარმოებლურობის არსი და მისი როლი ღირებულების შექმნაში. იგი უმთავრესად დაინტერესებული იყო ეკონომიკური ზრდის პრობლემებით, რის მამოძრავებელ ძალად შრომის საზოგადოებრივ დანაწილებას მიიჩნევდა. ა. სმითმა დაასაბუთა შრომის როლი წარმოების ზრდაში, ტექნიკურ პროგრესსა და კაპიტალის დაგროვებაში. იგი ეჭვის თვალით უყურებდა კერძო კაპიტალით მონოპოლიების შექმნას. მისი

აზრით, მათი მეშვეობით „თამაშიდან გამოდის“ კონკურენცია.

ა. სმითი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა Laisse-faire-ის პრინციპს, ანუ როგორც თვითონ უწოდებდა ბუნებრივი თავისუფლების პოლიტიკას, რომელიც მდგომარეობდა შემდეგში: „ნება დართეთ ადამიანებს აკეთონ თავიანთი საქმე, მიეცით საშუალება, იარონ თავიანთი გზით“. იგი ამ პრინციპს ემხრობოდა, მაგრამ, ანარქიის წინააღმდეგი იყო და ზოგ შემთხვევაში ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის აუცილებლობასაც კი აღიარებდა. მაგ., მისი აზრით, სახელმწიფომ ტარიფების შემოღებით უნდა დაიცვას მრეწველობის ახალი დარგები, ამასთან, უნდა შეასრულოს სამი ძირითადი ფუნქცია: უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, სამართლიანობის დაცვა და საზოგადოებრივი საქონლის წარმოება. ა. სმითმა ჩამოაყალიბა სახელმწიფო ფინანსების თეორია, დაბეგვრის, ხელფასის რამდენიმე თეორია, მოხმარების ფიზიკური მინიმუმის (საარსებო მინიმუმის) თეორია.

ა. სმითმა წინამორბედი ეკონომიკური მიმდინარეობების – მერკანტილიზმისა და ფიზიოკრატიზმის კრიტიკული შეფასებისა და მათი მცდარი თეორიული დასკვნების გამოაშკარავებასთან ერთად, დაასაბუთა საერთაშორისო ვაჭრობის აუცილებლობა. მის სახელს უკავშირდება აბსოლუტური უპირატესობის თეორიის შექმნა. ა. სმითის აზრით, ყოველი ოჯახის კეთილმოსურნე უფროსის ძირითადი წესი ის უნდა იყოს, რომ თავის ოჯახში არ დაამზადოს ნივთი, რომლის წარმოებაც მას გაცილებით ძვირი დაუჯდება, ვიდრე სხვაგან შეძენა. „თერძი არ კერავს წაღებს თავისთვის, მას იგი მეწაღისგან შეიძენს. ის, რაც ჭკვიანურია ერთი ოჯახისათვის, უგუნურება არ უნდა იყოს მთელი ქვეყნისათვის. თუ რომელიმე უცხო ქვეყანას შეუძლია მოგვამარაგოს რაიმე საქონლით უფრო იაფად, ვიდრე ჩვენ ვახერხებთ მის დამზადებას, ჯობს ჩვენი სამრეწველო შრომის რაღაც ნაწილით ვიყიდოთ იგი უცხოელებისაგან. ეს ჩვენ უპირატესობას გვანიჭებს“ – აღნიშნავს ა. სმითი.

ა. სმითმა თავისი ცნობილი ნაშრომის 1/4 სახელმწიფო ფინანსების თეორიას მიუძღვნა, რომელშიც მნიშვნელოვანი ადგილი დაბეგვრის პრინციპებს მიანიჭა. მან გადადგა პირველი ნაბიჯი თავისუფალი კონკურენციის პირობებში რესურსების ოპტიმალური ალოკაციის თეორიის შექმნის გზაზე.

ა. სმითის აზრით, თუ პოლიტიკური ეკონომია არ იქნებოდა ერთიანი, მთლიანი მოძღვრება, იგი საერთოდ დაკარგავდა ეკონომიკურ ცოდნათა გამაერთიანებელ მნიშვნელობას, ფუნქციასა და, რომ **ეკონომიკურ მეცნიერებათა სისტემის საფუძველი მხოლოდ ერთიანი პოლიტიკური ეკონომია შეიძლება იყოს**. სწორედ ეს ფუნქცია დააკისრა პოლიტიკურ ეკონომიას ადამ სმითმა და იგი არის დღესაც ზოგადი ეკონომიკური თეორიის მთავარი ფუნქცია.

ა. სმითმა ვერ გაითვალისწინა ის, რომ ქვეყნებს შიგნით ოჯახებს შორის ეკონომიკური ურთიერთობები არსებითად განსხვავებული კრიტერიუმებით უნდა შეფასდეს. მაგრამ ის, რაც ვერ გაითვალისწინა დიდმა შოტლანდიელმა მოაზროვნემ, გაითვალისწინა **დევიდ რიკარდომ** (1772-1823). მიუხედავად ამისა, დასავლეთის სწავლული ეკონომისტები XVIII საუკუნის უდიდეს ეკონომისტთა შორის ადამ სმითს უპირველეს ადგილს აკუთვნებენ. მისი მთავარი დამსახურებაა ის, რომ იგი კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიის სკოლის ფუძემდებელია. საგულისხმოა, რომ ეკონომიკურ მეცნიერებაში შეტანილი წვლილით ა. სმითმა დიდი მეცნიერის სახელი დაიმკვიდრა. მისი მრავალი გამონათქვამი დღესაც აქტუალურია და არ დაუკარგავს თავისი მნიშვნელობა. აქედან ერთ-ერთი მათგანია: **„საზოგადოება არ შეიძლება ჰყვაოდეს და ბედნიერი იყოს, თუ მისი მნიშვნელოვანი ნაწილი ღარიბი და უბედურია.”**

კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიის შემდგომი განვითარება ინგლისელი ეკონომისტის დევიდ რიკარდოს სახელს უკავშირდება. მან უდიდესი წვლილი შეიტანა ეკონომიკის არა ერთი სფეროს კვლევაში. დ. რიკარდოს

ცნობილი ნაშრომია „პოლიტიკური ეკონომიისა და დაბეგვრის საფუძვლები (1817).*

დ. რიკარდო ეყრდნობა შეხედულებას, რომლის მიხედვითაც ფასწარმოქმნას საფუძვლად უდევს საქონელში განივთებული საზოგადოებრივი შრომა, ეს უკანასკნელი კი ღირებულების წყაროა, რომლისგანაც სათავეს იღებს ნებისმიერი შემოსავალი: ხელფასი, მოგება, რენტა, სარგებელი.

დ. რიკარდომ გამოიკვლია ეკონომიკური მეცნიერების ისეთი საკვანძო საკითხები, როგორიცაა ღირებულება, ფულის მიმოქცევა, ინფლაცია, გადასახადები, მიწის რენტა, შრომის საერთაშორისო დანაწილება, საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობები, სიმდიდრის შექმნის წყაროები, ეროვნული პროდუქტის განაწილება კაპიტალის მესაკუთრეებს შორის და ა.შ. მრავალმხრივი და დიდი ცოდნა დევიდ რიკარდოს საშუალებას აძლევდა პასუხი გაეცა ეპოქალურ მოთხოვნებზე. მან განავითარა ა. სმითის მოძღვრება, მისი აბსოლუტური უპირატესობის თეორიის საფუძველზე შექმნა შეფარდებითი უპირატესობის თეორია.

დ. რიკარდო ქვეყნებს შორის თავისუფალი ვაჭრობის გაფართოებას პროგრესის საფუძვლად მიიჩნევს და მოითხოვს მის ისეთ განვითარებას, რომელიც დაეფუძნებოდა მოგებიან სპეციალიზაციას. მისი ამოსავალი პრინციპია: „ყველაზე მეტად კონკურენტუნარიანი საქონელი მსოფლიო ბაზარს.“ დ. რიკარდოს სახელთანაა დაკავშირებული შრომითი ღირებულების თეორიის განვითარება. სწორედ ეკონომიკის კვლევისადმი ასეთი სისტემური მიდგომით და-

---

* აღსანიშნავია, რომ დ. რიკარდოს ეს წიგნი ინგლისურიდან ქართულ ენაზე 1937 წელს თარგმნა ლაიპციგის უნივერსიტეტის კურდამთავრებულმა, ცნობილმა ქართველმა ეკონომისტმა, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ერთ-ერთმა დამაარსებელმა პროფესორმა **ფილიპე გოგიაჩაიშვილმა** (რუსულ ენაზე ითარგმნა მხოლოდ ოთხი წლის შემდეგ). ასევე, ფილიპე გოგიჩაიშვილმა 1938 წელს თარგმნა ადამ სმითის „გამოკვლევა ხალხთა სიმდიდრის ბუნებისა და მიზეზების შესახებ“.

საბამი მიეცა ზოგადი ეკონომიკური თეორიის საბოლოოდ ჩამოყალიბებას.

კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიის ბაზაზე აღმოცენებული ეკონომიკური მიმართულებები

მარქსისტული პოლიტიკური ეკონომია

ამ უაღრესად მასშტაბურმა ეკონომიკურმა მიმართულებამ ფართოდ მოიკიდა ფეხი სოციალისტური საზოგადოების აშენების მსურველ ქვეყნებში და მათთვის საპროგრამო დოკუმენტადაც კი იქცა.

კარლ მარქსის (1818-1883) სახელთან დაკავშირებულმა მარქსისტულმა პოლიტიკურმა ეკონომიამ კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიისაგან განსხვავებული თეორია შექმნა. მაგ., შრომითი ღირებულების თეორია კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიის კუთვნილებაა. მის შექმნაში განსაკუთრებული წვლილი დ. რიკარდოს მიუძღვის, თუმცა იგი შემდეგ განავითარა კ. მარქსმა.

კარლ მარქსმა განავითარა ჰეგელის დიალექტიკური მეთოდი. კაპიტალიზმის განვითარების კანონები ახსნა ნაშრომში: „კაპიტალი“ (I ტ. 1867, IIტ. 1885 და III ტ. 1894), „ზედმეტი ღირებულების თეორიები“ (სამ ნაწილად, 1905-1910) და „პოლიტიკური ეკონომიის კრიტიკისათვის“ (1859).

ეკონომიკის დარგში მეცნიერული მიღწევებით კ. მარქსი აღიარებულია მსოფლიოს უდიდეს მოაზროვნედ, მიუხედავად იმისა, რომ მისმა ზოგიერთმა დასკვნამ ვერ პოვა პრაქტიკული აღიარება.

კ. მარქსმა გამოიკვლია გაცვლის პროცესის განვითარების კანონზომიერი ეტაპები.

XVIII საუკუნის ბოლომდე ბატონობდა **რაციონალისტური კონცეფცია**, რომელიც ფულს ძველი კანონმდებლების გენიალურ ჩანაფიქრად თვლიდა და ფულის წარმოშობას ადამიანებს შორის შეთანხმებას უკავშირებდა. **ევოლუციური კონცეფცია**, პირიქით, ფულის წარმოშობას ეკონომიკურ ურთიერთობათა და, უპირველეს ყოვლისა, გაც-

ვლის განვითარების ობიექტურ პროცესად მიიჩნევს. მართალია, ევოლუციური კონცეფცია ა. სმითისა და დ. რიკარდოსაგან იღებს სათავეს, მაგრამ ამ მიმართულების განვითარებაში დიდი წვლილი კარლ მარქსს მიუძღვის. ფულის ევოლუციურ კონცეფციის მომხრენი პ. სამუელსონი, რ. ბარი და სხვა ცნობილი მეცნიერებიც არიან.

კ. მარქსის სახელთანაა დაკავშირებული მიწასა და სხვა წარმოების საშუალებებზე კაპიტალისტური კერძო საკუთრების გაუქმება და საზოგადოების თითოეული წევრის თანაბარი უფლებით ცენტრალიზებული მართვის საფუძველზე სახელმწიფოს ტიპის ეკონომიკის შექმნის იდეა. აქედან გამომდინარე, თუ კლასიკური პოლიტიკური ეკონომია ეკონომიკის ლიბერალიზაციის იდეას ეყრდნობა, მარქსისტული პოლიტიკური ეკონომიის კრედო ეკონომიკის ცენტრალიზაციაა, სადაც წარმოების შესახებ ყველა გადაწყვეტილებას სახელმწიფო იღებს და ეკონომიკას წარმართავს ერთიანი ცენტრალიზებული გეგმა.

კ. მარქსი შეეცადა დაესაბუთებინა, რომ კაპიტალიზმის არსი მდგომარეობს კაპიტალის მფლობელის მიერ სამუშაო ძალის ექსპლოატაციაში, რომ სამუშაო ძალა წარმოების პროცესში ქმნის თავის ღირებულებაზე მეტ ღირებულებას. ახლადშექმნილი ღირებულების შემადგენელი ნაწილი ზედმეტი ღირებულებაცაა, რომელსაც მუქთად ითვისებენ კაპიტალისტები. ამით კაპიტალისტები მდიდრდებიან. სიმდიდრის ზრდასთან ერთად ღატაკდება მუშათა კლასი. მკვეთრი ქონებრივი უთანასწორობა აღრმავებს წინააღმდეგობას მდიდრებსა და ღარიბებს შორის ანუ კაპიტალისტებსა და პროლეტარიატს შორის და იწვევს საზოგადოების პოლარიზაციას. ამასთან, პროლეტარიატი ქმნის უმუშევართა არმიას, ვინაიდან არ არსებობს მათი მნიშვნელოვანი ნაწილის დასაქმების შესაძლებლობა. ეს არმია სულ უფრო ორგანიზებულ ძალად ყალიბდება და მით უფრო ორგანიზებულია, რაც უფრო განვითარებულია ქვეყანა. წარმოების კონცენტრაციით და ცენტრალიზაციით წარმოშობილი მონოპოლიები იქცევიან იმ ქვეყნების შემდგომი განვითარების ბორკილებად, რომლებმაც მონოპოლიების დახმარებით ეკონომიკურ ზრდას

მიაღწიეს. ამის გამო კაპიტალიზმის წიაღში მწიფდება შეურიგებელი, ანტაგონისტური წინააღმდეგობა, რომელიც ვერ თავსდება კაპიტალისტურ გარსში. „ეს გარსი სკდება. რეკავს კაპიტალისტური კერძო საკუთრების უკანასკნელი საათი, ხდება ექსპროპრიატორთა ექსპროპრიაცია"[1]. პროლეტარული რევოლუციით მყარდება პროლეტარიატის დიქტატურა და იწყება ახალი, სოციალისტური საზოგადოების მშენებლობა.

მარქსისტულ პოლიტიკური ეკონომიას დაუკავშირდა ლენინის თეორია, რის საფუძველზეც ჩამოყალიბდა მარქსისტულ-ლენინური პოლიტიკური ეკონომია. იგი ორი ნაწილისგან შედგება: პირველი ნაწილია კაპიტალიზმის, ხოლო მეორე ნაწილი – სოციალიზმის პოლიტიკური ეკონომია. კაპიტალიზმის პოლიტიკური ეკონომია აგებულია მარქსის მოძღვრებაზე, ძირითადად „კაპიტალზე", რომელშიც გაანალიზებულია იმდროინდელი კაპიტალიზმის ეკონომიკური სისტემა. მას „აგვირგვინებს" ლენინის იმპერიალიზმის თეორია. მეორე ნაწილი – სოციალიზმის პოლიტიკური ეკონომია ხოტბას ასხამს და იკვლევს იმ სოციალიზმს, რომელიც არსებობდა 70-წლიანი ბატონობის პირობებში, შემდეგ 90-იანი წლების დასაწყისში დაშლის პირას მისულ სოციალისტურ ქვეყნებში.

როგორ მოხდა მარქსის ეკონომიკური მოძღვრების პრაქტიკული რეალიზაცია?

მარქსის წინასწარმეტყველება ნაკლებად გაამართლა მსოფლიოში მოვლენების შემდგომმა განვითარებამ, თუმცა მთლიანადაც არ უარყო. კაპიტალიზმის განვითარებამ მართლაც განაპირობა მუშათა კლასის გაღატაკება, მაგრამ არა როგორც მარქსი ვარაუდობდა ისეთ ქვეყნებში, სადაც, სხვებთან შედარებით, ეკონომიკური განვითარების დონე მაღალი იყო, არამედ დაბალგანვითარებულ ქვეყნებში, რომლებიც წარმოადგენდნენ სხვა სახელმწიფოების ნედლეულის წყაროებსა და გასაღების ბაზრებს. ამიტომ ეკონომიკურად ჩამორჩენილ ქვეყნებში მუშათა კლასის მდგომარეობა გაცილებით მძიმე აღმოჩნდა, ვიდრე მრეწვე-

[1] **მარქსი კ.** „კაპიტალი". ტ. I. თბილისი, 1954, გვ. 456-957.

ლურად განვითარებულში, სადაც მუშათა კლასი რევოლუციისადმი მიდრეკილებას ნაკლებად ამჟღავნებდა. ეს სურვილი, პირველ ყოვლისა, გაჩნდა მეფის რუსეთში. ამიტომ ყველაზე პოპულარული მარქსის მოძღვრება სწორედ ამ ქვეყანაში გახდა. ისტორიულმა განვითარებამაც სწორედ ნაწილობრივ აქ გადაუხვია მარქსისტულ სქემას. 1917 წლის რევოლუციის გამარჯვებით რუსეთში დამყარდა პროლეტარიატის დიქტატურა, ხოლო ორი ათეული წლის შემდეგ საბჭოთა კავშირმაც იზეიმა სოციალიზმის გამარჯვება, აქედან გამომდინარე, რუსეთის მიერ დაპყრობილ, ანექსირებულ საქართველოშიც ჩამოყალიბდა მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული სისტემა სახელმწიფო-მონოპოლისტური სოციალიზმის სახით. იგი ემყარებოდა წარმოების საშუალებებზე ფორმით საზოგადოებრივ, მაგრამ შინაარსით სახელმწიფო საკუთრებას. ქვეყნის წარმოების საშუალებების მხოლოდ 10% იყო კოოპერაციულ-საკოლმეურნეო საკუთრება, რომელსაც დაქვემდებარებული როლი ეკავა, ხოლო გაბატონებული მდგომარეობაში სახელმწიფო საკუთრება აღმოჩნდა. ამ სისტემისთვის დამახასიათებელი იყო კერძო საკუთრების აკრძალვა, სახელმწიფოს შეუზღუდავი როლი ეკონომიკაში, ბაზრის დაქვემდებარება ცენტრალიზებული გეგმისადმი. არსებული დაგეგმვის სქემა თითოეული სახის პროდუქციის გამოშვების მოცულობას განსაზღვრავდა ცენტრში, რომელიც შემდეგ გეგმური დავალების სახით ნაწილდებოდა საწარმოებზე. ეს იყო დირექტივა, რომელიც საწარმოებს აუცილებლად უნდა შეესრულებინათ, რამდენადაც საწარმოს ხელმძღვანელობა ანგარიშვალდებული იყო ზემდგომი ორგანოების წინაშე. ფართოდ გავრცელდა გეგმის შესრულება მხოლოდ ქაღალდზე. რესურსების ცენტრალიზებული განაწილება ეფუძნებოდა მატერიალურ-ტექნიკური მომარაგების სისტემას, რომელიც განაპირობებდა მომხმარებელთა სრულ დამოკიდებულებას ცენტრზე. ხანგამოშვებით ამ მექანიზმში შეჰქონდათ კოსმეტიკური ცვლილებები, რომლებიც არ ცვლიდა მის არსს და ვლინდებოდა მეურნეობის ადმინისტრაციული მეთოდების გაძლიერებით, ეკონომიკაში სახელმწიფოს როლის მეტისმეტი ამაღლებით. სწორედ ამის

გამო მეურნეობის ამ მოდელმა მიიღო მართვის მბრძანებ-ლურ-ადმინისტრაციული სისტემის სახელწოდება. ამიტომ საზოგადოებრივ საკუთრებად გამოცხადებული ქარხნები, ფაბრიკები და სხვა წარმოების საშუალებები კვაზისაზო-გადოებრივ საკუთრებად იქცა, ხოლო საზოგადოება – კვა-ზისოციალისტურ საზოგადოებად.

ბუნებრივია, ასეთი მდგომარეობა დიდხანს არ შეიძ-ლებოდა გაგრძელებულიყო. თვით სამეურნეო ცხოვრების პრაქტიკამ განაპირობა ეკონომიკის საბაზრო მოდელზე გადასვლის აუცილებლობა.

საბჭოთა კავშირში ჩამოყალიბებულმა ეკონომიკურ-მა სისტემამ თავისი ძირითადი ნიშნები შეინარჩუნა ამ სახელმწიფოს დაშლამდე – XX საუკუნის 90-იანი წლე-ბის დასაწყისამდე. ამ პერიოდიდან მოყოლებული, საქარ-თველომ და ჩვენს მდგომარეობაში მყოფმა სხვა საბჭო-ურმა ქვეყანებმა, სულ კი 27-მა ქვეყანამ 400 მილიონი მო-სახლეობით მოიპოვა დამოუკიდებლობა, უარი თქვა კვა-ზისოციალისტურ დოგმებზე და დაიწყო ახალი ეკონომი-კური სისტემის მშენებლობა.

საქართველოში, ისევე როგორც საბჭოთა მოდელზე მორგებულ სხვა სოციალისტურ ქვეყნებში, 70-წლიანი ექ-სპერიმენტი კრახით დასრულდა, მარქსისტულ-ლენინურმა პოლიტიკურმა ეკონომიამ კი ადგილი დასავლურ თეორი-ებს დაუთმო.

სწორი არ არის მარქსიტული ეკონომიკური თეორი-ის დოგმად გადაქცევა, ისევე როგორც სწორი არ არის მარქსის მოძღვრების ხელაღებით უარყოფა. ამიტომაცაა, რომ დასავლელ ეკონომისტთა კრიტიკა მარქსის მიმართ არ არის მძაფრი. ისინი ჯეროვნად აფასებენ მას, ეკონო-მიკური აზრის ისტორიაში ერთ-ერთ უძლიერეს ფიგურად მიიჩნევენ და მოიხსენიებენ მსოფლიოს ისეთ გამოჩენილ ეკონომისტთა შორის, როგორებიც იყვნენ ადამ სმითი და ჯონ მეინარდ კეინზი. პ. სამუელსონის აზრით, მარქსი იმ-

დენად მნიშვნელოვანი ფიგურაა, რომ სწორი არ ვიქნებით, თუ მას მხოლოდ მარქსისტებს „შევატოვებთ“.*

ნეოკლასიკური ეკონომიკური მიმართულება

ზოგადი ეკონომიკური თეორიის ერთ-ერთი ძირითადი მიმართულება, რომელიც ეწინააღმდეგება მარქსის მოძღვრებას და მისი ალტერნატივაა. იგი წარმოიშვა XIX საუკუნის 70-იან წლებში. მის სათავეებთანაც იდგნენ კ. მენგერი, ფ. ვიზერი, ე. ბემ-ბავერკი (ავსტრიული სკოლა), უ. ჯევონსი, ლ. ვალრასი, ვ. პარეტო (მათემატიკური სკოლა), ჯ. კლარკი (ზღვრული მწარმოებლურობის ამერიკული სკოლა), დასრულებული სახე მარშალის (კემბრიჯის სკოლა) ნაშრომებში მიიღო, ხოლო თანამედროვე წარმომადგენლები არიან ჯ. ჰიკსი (დიდი ბრიტანეთი), რ. სოლოუ, მ. ბრაუნი (აშშ) და სხვ. ამ მიმართულების თვალსაჩინო წარმომადგენელი იყო მ. ფრიდმენი (ჩიკაგოს სკოლა), რომელიც 2006 წელს გარდაიცვალა.

ნეოკლასიკურმა მიმართულებამ დასრულებული სახე ა. მარშალის (კემბრიჯის სკოლა) ნაშრომებში მიიღო.

ნეოკლასიკური ეკონომიკური მიმართულება წარმოიშვა, პირველ ყოვლისა, შრომითი ღირებულების თეორიის კრიტიკული გადასინჯვის საფუძველზე. თავდაპირველად ნეოკლასიკური მიმართულების მთავარი პრინციპი იყო ეკონომიკაში სახელმწიფოს აბსოლუტური ჩაურევლობა. ნეოკლასიკოსების აზრით, სახელმწიფოს ჩარევას შეუძლია დაარღვიოს წონასწორობა, საბაზრო მექანიზმი კი ამყარებს წონასწორობას მიწოდებასა და მოთხოვნას შორის. სახელმწიფოს ჩარევა იწვევს ამ პროცესების დარღვევას. ჯ. კლარკმა და უ. ჯევონსმა დასაბამი მისცეს **ზღვრული სარგელიანობის თეორიას** – დღეს მსოფლიოში ყველაზე პოპულარულ თეორიას.

---

* კ. მარქსის „კაპიტალს“ პოლ სამუელსონმა „ეკონომიკური სახარება“ უწოდა იმ ქვეყნებისათვის, რომლებიც სოციალიზმის აშენებას ფიქრობდნენ.

ნეოკლასიკურ ეკონომიკურ მიმართულებაში ფართოდ აისახა **მარჟინალიზმი**. იგი ითვალისწინებს ეკონომიკური მოვლენებისა და პროცესების კვლევაში ზღვრული სიდიდეების გამოყენებას და ეფუძნება მათემატიკურ მეთოდებს. მარჟინალიზმი დაუპირისპირდა შრომით ღირებულების თეორიას და საქონლის ღირებულებას იმ სასარგებლო ეფექტით განსაზღვრავს, რომელიც მას მოაქვს მომხმარებლისათვის.

მარჟინალიზმი ფართოდ განვითარდა XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ა. მარშალის, ბ. კლარკის, უ. ჯევონსის, ფ. ეჯოურტის, ი. ფიშერის, ლ. ვალრასის, კ. ვიქსელის ნაშრომებში. მან თვალსაჩინო როლი შეასრულა ეკონომიკური აზრის განვითარებაში და „მარჟინალისტური რევოლუციის“ სახელითაა ცნობილი.

მარჟინალიზმი მჭიდრო კავშირშია ზღვრული სარგებლიანობის თეორიასთან, რომელიც, შრომითი ღირებულების თეორიისაგან განსხვავებით, ფასწარმოქმნის საფუძვლად აღიარებს არა ღირებულებას, არამედ ნივთის სუბიექტურ-ფსიქოლოგიურ შეფასებას, სარგებლიანობას, ნივთისადმი ეკონომიკური სუბიექტის დამოკიდებულებას.

პირველი ეკონომიკურ-მათემატიკური მოდელი, რომელშიც ზღვრული სარგებლიანობა ფასის ერთადერთ საფუძვლად არის მიჩნეული, შექმნა უ. ჯევონსმა. მოგვიანებით ეს კონცეფცია განავითარა ლ. ვალრასმა საყოველთაო ეკონომიკური წონასწორობის მოდელის ასაგებად.

არსებითი ცვლილებები განიცადა ზღვრული სარგებლიანობის თეორიამ. ფასწარმოქმნის პროცესების ანალიზის აუცილებლობამ მის წარმომადგენლებს უკარნახა უარი ეთქვათ ამ პროცესების ახსნაზე მხოლოდ სარგებლიანობის სუბიექტური ფაქტორების საფუძველზე. ამის შედეგად ყურადღების ცენტრმა სარგებლიანობიდან ფასწარმოქმნის ფაქტორების კომპლექსზე გადაინაცვლა. სარგებლიანობა ფასების განსაზღვრაში შეიძლება მთავარ როლს ასრულებდეს დროის მცირე მონაკვეთში, მაგრამ ხანგრძლივი პერიოდისათვის უპირველეს მნიშვნელობას წარმოების დანახარჯები იძენს.

თანამედროვე პირობებში ნეოკლასიკური მიმართულება ორ განშტოებაში გადაიზარდა. ესენია: **ფირმის თეორია** და **კეთილდღეობის თეორია**, ხოლო **ზღვრული სარგებლიანობის თეორია** – არსებითად **სამომხმარებლო არჩევნის თეორიაში**. ნეოკლასიკური პრინციპების რეალიზაციის ახალი სფერო **ტექნიკური პროგრესის თეორია** გახდა.

ინსტიტუციონალიზმი

ეკონომიკური თეორიის ეს მიმდინარეობა წარმოიშვა XIX საუკუნის დასასრულსა და XX საუკუნის დასაწყისში და აისახა ამერიკელი ეკონომისტების თ. ვებლენის, ჯ. კომონსის, უ. მიტჩელისა და სხვათა ნაშრომებში. ამ მიმართულების წარმომადგენლები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებენ ინსტიტუტების როლს ეკონომიკურ გადაწყვეტილებათა მიღებაში და აკრიტიკებენ ეკონომიკის ავტომატურად რეგულირების კონცეფციას. მათ უკანა პლანზე გადასწიეს ეკონომიკურ ურთიერთობათა სუბიექტების კერძო ინტერესების კვლევა და უპირატესობა ადამიანთა ქცევაში საზოგადოებრივ მოტივებს მიანიჭეს.

დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში ინსტიტუიონალიზმი გავრცელდა მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, რაშიც მნიშვნელოვანი როლი ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების გაძლიერებამ შეასრულა.

დღეს ნეოინსტიტუციონალიზმმა მტკიცედ დაიმკვიდრა ადგილი ეკონომიკურ თეორიაში. ამ მხრივ, განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ჯონ კენეტ გელბრეითი. მისი ძირითადი ნაშრომებია: „ინდუსტრიული საზოგადოება“ (1967), „ეკონომიკური თეორია და საზოგადოების მიზნები“ (1977), ეკონომიკური თეორიის ისტორია: წარსული, როგორც თანამედროვეობა“ (1987) და ა. შ.

„ისტორიული სკოლა“

XIX საუკუნის გერმანელ ეკონომისტთა ჯგუფი, რომელთა გამოკვლევებმა, განსაკუთრებით კი მეთოდო-

ლოგიამ ძლიერი გავლენა მოახდინა ეკონომიკურ მეცნიერებაში, განსაკუთრებით გერმანულენოვან ქვეყნებში. ამ სკოლის ფუძემდებლები ვ. როშერი, ბ. ჰიდებრანდი, კ. კნისი და სხვები აქცენტს ისტორიულ ასპექტებზე აკეთებენ და თვლიან, რომ ისტორიულ გამოკვლევებს გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვთ ამა თუ იმ მოვლენის ეკონომიკურ ანალიზში. ისინი აკრიტიკებენ კლასიკურ სკოლას, რომელმაც ეკონომიკური საქმიანობის სფერო შემოფარგლა მხოლოდ კერძო ინტერესებისა და პირადი სარგებლობის პოზიციით.

ისტორიული სკოლა საზოგადოების განვითარების ეკონომიკურ ისტორიას ეკონომიკური მოვლენების მრავალმხრივი ასპექტების კვლევის საფუძვლად მიიჩნევს.

„ინგლისურ-ამერიკული სკოლის“ თეორია

ჩამოყალიბდა XIX საუკუნის ბოლოს როგორც ღირებულების ალტერნატიული თეორია. მისი ფუძემდებელია ინგლისელი ეკონომისტი **ალფრედ მარშალი** (1842-1924).

„ინგლისურ-ამერიკულმა სკოლამ“ ღირებულების თეორიებით (შრომითი ღირებულების თეორია, ზღვრული სარგებლიანობის თეორია, წარმოების დანახარჯების თეორია, მოთხოვნა-მიწოდების თეორია) შექმნა **ღირებულების ახალი თეორია**, რომელშიც ამოსავალია მოთხოვნა-მიწოდების კანონი. ამ თეორიის მიხედვით საქონლის ღირებულებას განსაზღვრავს წარმოების დანახარჯები, ხოლო მოთხოვნას – საქონლის ზღვრული სარგებლიანობა.

„ინგლისურ-ამერიკული სკოლა“ ღირებულების თეორიებს შორის ყველაზე ოპტიმალურად მიიჩნევს თვით ამ სკოლის თეორიას. იგი ობიექტური და სუბიექტური ფაქტორებით ღირებულების განსაზღვრის თავისებური სინთეზია.

XX საუკუნემდე წარმოშობილმა ეკონომიკურმა თეორიებმა ფართო განვითარება XX საუკუნეში პოვეს. მიუხედავად მათი სიმრავლისა, კლასიკურ-ლიბერალური ეკონომიკური თეორია (კლასიკური პოლიტიკური ეკონო-

მია) საფუძვლად დაედო წამყვანი კაპიტალისტური ქვეყნების ეკონომიკურ პოლიტიკას თითქმის 160 წლის მანძილზე (1776 წლიდან) და უკავშირდება „დიდი დეპრესიის“ სახელწოდებით ცნობილ ღრმა მსოფლიოს ეკონომიკური კრიზისის წარმოშობას.

მთლიანობაში ასეთი იყო მსოფლიოს ეკონომიკური პორტრეტი XVIII საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედიდან XX საუკუნის 30-იან წლებამდე ეკონომიკური თეორიისა და შესაბამისი პოლიტიკის გენეზისის თვალსაზრისით.

„კეინზიანური რევოლუციის“ როლი სოციალურად ორიენტირებული ეკონომიკის წარმოშობის თეორიული საფუძვლების შექმნაში

XX საუკუნის 40-იანი წლებიდან განხორციელებულმა „კეინზიანურმა რევოლუციამ“, როგორც 1929-1933 წლების მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისისა და უმძიმესი სოციალურ-ეკონომიკური პროცესების თავისებურმა გამოძახილმა, ბიძგი მისცა არსებითი ძვრების დაწყებას წამყვანი კაპიტალისტური ქვეყნების ეკონომიკაში.[2]

სიღრმისეულმა ცვლილებებმა უდიდესი პოზიტივი შეიტანა მსოფლიოს ეკონომიკურ განვითარებაში. მიუხედავად II მსოფლიო ომის დამანგრეველი შედეგებისა, 1950-იანი წლებიდან წამოვიდა „სიურპრიზების კასკადი“: **პირველი**, გამოიკვეთა სოციალურად ორიენტირებული ეკონომიკაზე – საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის კონტურები, კერძოდ, 1948 წელს გაეროს მიერ პროექტის სახით მიღებულ საერთაშორისო სტანდარტულ დარგობრივ კლასიფიკაციაზე დაყრდნობით, 1953 წელს პირველად მსოფლიო ისტორიაში შეიქმნა ეროვნულ ანგარიშთა სისტემა ანუ იმ მაკროეკონომიკურ მაჩვენებელთა სისტემა,

[2] **ასათიანი რ.** ზოგადი ეკონომიკური თეორია და მისი სწავლების აღდგენის აუცილებლობა“. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2013, გვ. 7.

რომელიც საფუძვლად დაედო ნებისმიერი ქვეყნის ეროვნული ანგარიშთა სისტემას ანუ იმ მაკროეკონომიკურ მაჩვენებელთა სისტემას, რომელიც ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკის „დანარჩენ მსოფლიოსთან“ (150-ზე მეტ ქვეყანასთან) ეკონომიკური კავშირების შესწავლას ეფუძნება;

მეორე, 1950-იანი წლების მეორე ნახევრიდან დაწყებულმა მეცნიერულ-ტექნიკურმა რევოლუციამ დასაბამი მისცა ახალი ტექნიკის, შემდგომში კი ახალი ტექნოლოგიების, მათ შორის ინტელექტუალური ტექნოლოგიების განვითარებას;

მესამე, სწორედ ამ პერიოდში მოხდა კოლონიური უღლისაგან რიგი ქვეყნების განთავისუფლება, რაშიც მნიშვნელოვანი წვლილი, მსოფლიო ეკონომიკური ვექტორის შეცვლასთან ერთად, საზოგადოებრივი მსოფლმხედველობის ამაღლებასაც მიუძღვის;

მეოთხე, თუ წინა პერიოდების ეკონომიკა ემყარებოდა წარმოებაში რაც შეიძლება მეტი შრომითი, ფულადი, ენერგეტიკული, სანედლეულო და ა.შ. რესურსების ჩაბმას, XX საუკუნის II ნახევრიდან, განსაკუთრებით 60-იანი წლებიდან ეკონომიკური ზრდის ფაქტორი გახდა მეცნიერულ-ტექნოლოგიური პროგრესის მიღწევათა ფართოდ დანერგვა საზოგადოებრივ წარმოებაში. მან მოიცვა ისეთი პროცესები, როგორებიცაა, მაგალითად, ინფორმატიზაცია. გამოიკვეთა ეკონომიკაში არამატერიალური რესურსების (საზოგადოების ინტელექტუალური პოტენციალის, სამუშაო ძალის პროფესიულ-საკვალიფიკაციო დონის, წარმოებითი და სამმართველო გამოცდილებისა და ა.შ.) როლის ზრდის საერთო პროცესმა, რაც წარმოჩნდა საზოგადოებრივი პროგრესის ერთ-ერთ მთავარ რესურსად.

ამ ცვლილებათა ფონზე 1948 წელს მსოფლიო ეკონომიკური მეცნიერების განვითარების ისტორიაში პოლ სამუელსონის ავტორობით გამოვიდა პირველი სახელმძღვანელო „ეკონომიქსი“, რომელშიც, არც მეტი, არც ნაკლები, აისახა ეკონომიკაში მიმდინარე რევოლუციური

ძვრები.* ამ კონსერვატიული ცვლილებების ფონზე სახელმწიფო-მონოპოლისტურმა კაპიტალიზმმა და, საერთოდ, ძველმა ეკონომიკურმა ურთიერთობებმა, შეიძლება ითქვას, „ეროზია“ განიცადა, ეკონომიკურმა პოლიტიკამ კი ახალი შინაარსი შეიძინა. **წინა პლანზე სოციალური ორიენტაციაზე მორგებული მაკროეკონომიკური რეგულირების ფენომენი წარმოჩნდა.**

ჯონ მეინარდ კეინზი მოუწოდებდა მთავრობებს საზოგადოებრივ პროექტებზე მეტი ფულადი სახსრების გამოყოფისაკენ, რათა ამით შებრძოლებოდნენ უმუშევრობას.

როგორც იტყვიან, რომი ერთ დღეს არ აშენებულა, თუმცა, **რეალურად დაიწყო „ველური კაპიტალიზმის“ თანდათანობითი ჩანაცვლება საკუთრების პლურალიზმზე დაფუძნებული სოციალურად ორიენტირებული ეკონომიკით**.

თუ 60-იან წლებამდე წამყვანი კაპიტალისტური ქვეყნების ეკონომიკაში დომინირებული მდგომარეობა ეკავა ჯერ სოფლის მეურნეობას, ხოლო შემდეგ მრეწველობას, 60-იანი წლებიდან წინა პლანზე მომსახურების სფერომ წამოიწია. მაგალითად, 1820 წელს აშშ-ის სოფლის მეურნეობაში დასაქმებული იყო მომუშავეთა 70%, ხოლო 1980 წელს მხოლოდ 3%, შესაბამისად, მრეწველობაში 33%, ხოლო მომსახურების სფეროში 64%[3].

ამრიგად, წინა ინდუსტრიული საზოგადოება (აგრარული) შეცვალა ინდუსტრიულმა, – ხოლო ეს უკანასკნელი – პოსტინდუსტრიულმა.**

---

* ეკონომიკა, როგორც მეცნიერება, თავის ოქროს ხანაში შევიდა. „ეკონომიქსი“ მსოფლიოს 40 ქვეყანაში ითარგმნა, *n* ტირაჟით გამოიცა, რამაც, ბუნებრივია, მის ავტორს დიდი ფინანსური წარმატებაც მოუტანა.

[3] **Зубов В.М.** Как измеряется производительность труда в США. М., «Финансы и статистика», 2006.

** ცნობილი ამერიკელი სოციოლოგი **ო. ტოფლერი** საზოგადოების ასეთ თვისებრივ გარდაქმნას სუპერინდუსტრიულ რევოლუციას უწოდებს. მისი აზრით, საზოგადოებამ თავის განვითარებაში განვლო შემდეგი სტადიები: „სასოფლო-სამეურნეო

ამ უაღრესად რთული ევოლუციური (და არა რევოლუციური) პროცესის ახსნა ჩვენს პირობებში ახალ ეკონომიკურ აზროვნებასა და შემოქმედებით მიდგომას მოითხოვს. აუცილებელია კომპლექსური შესწავლა მეურნეობრიობის ეფექტიანი მექანიზმის – ბაზრის ფენომენის, რომელიც კაცობრიობამ შეიმუშავა თავისი მრავალსაუკუნოვანი არსებობის მანძილზე და სრულიად ახალ ამპლუაში ჩამოყალიბდა საბაზრო ეკონომიკაში.

მოცემული საკითხის ახსნისათვის მიზანშეწონილია ზოგად ასპექტებში გავაანალიზოთ XX საუკუნეში მსოფლიოში მიმდინარე სოციალურ-ეკონომიკური პროცესები და მათი შედეგები, ხოლო შემდეგ ავხსნათ ამ პროცესების ლოგიკური კავშირი საქართველოში გასული საუკუნის 90-იან წლებში დაწყებულ პროცესებთან.

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ დასავლურ ცივილიზაციაში კაპიტალისტური ეკონომიკური სისტემის განმტკიცებასა და განვითარებას უკავშირდება ინდუსტრიული ეპოქის ჩამოყალიბება, რომელიც მოიცავს XVIII-XIX საუკუნეების მიჯნიდან XX საუკუნის 60-იანი წლებამდე პერიოდს. ინდუსტრიულმა ეპოქამ დასაბამი მისცა საზოგადოებრივ გარდაქმნათა ხანგრძლივ ისტორიულ ციკლს. მისთვის დამახასიათებელი იყო კერძო ინტერესების პრიორიტეტი საზოგადოებრივთან შედარებით, „უხილავი ხელის“ მეშვეობით. მისი იდეოლოგია ადამიანს განიხილავდა როგორც ეკონომიკურ ფენომენს, როგორც წარმოების საშუალებას და არა როგორც საზოგადოებრივი წარმოე-

---

ცივილიზაცია“ (ეს იყო პირველი ტალღა, როდესაც მონადირეთა საზოგადოება შეცვალა აგრარულმა საზოგადოებამ). „ინდუსტრიალიზაციის ერა“ (როდესაც აგრარული საზოგადოება შეცვალა ინდუსტრიულმა საზოგადოებამ). ცივილიზაციის ისტორიაში ყველაზე მნიშვნელოვანი ტალღა – ცივილიზებული საზოგადოება შევიდა „სუპერინდუსტრიულ ერაში“, სადაც წამყვანი როლი დაიკავა ეკონომიკის მესამეულმა სექტორმა – მომსახურების სფერომ და „შთაბეჭდილებათა ინდუსტრიამ“ – კულტურამ, ხელოვნებამ და ა.შ. როგორც მომსახურების სპეციფიკურმა ფორმებმა.

ბის მიზანს. ეს პერიოდი აღინიშნა კორუფციის ზრდითა და სხვა ანტისოციალური მოვლენებით.

საზოგადოებრივი კეთილდღეობის ინდივიდუალური კონცეფციის ბატონობის ეპოქა ასეთი თვითდინებით მიმდინარეობდა „კეინზიანურ რევოლუციამდე“, ვიდრე XX საუკუნის 30-იანი წლების ღრმა ეკონომიკურმა კრიზისმა ბიძგი არ მისცა არსებითი ძვრების დაწყებას კაპიტალისტური ქვეყნების ეკონომიკაში. ამ თვალსაზრისით, **ჯ. მ. კეინზის ცნობილი ნაშრომი „დასაქმების, სარგებლისა და ფულის ზოგადი თეორია“(1936) ამ ქვეყნებში წამოჭრილი მძიმე სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების თავისებური გამოძახილი იყო**. მსოფლიოს წამყვანი ეკონომისტების უმრავლესობა ამ ნაშრომს განიხილავს როგორც შემობრუნების ეტაპს ეკონომიკური აზრის ისტორიასა და აღნიშნული ქვეყნების ეკონომიკურ პოლიტიკაში. ასეთი შეხედულება, პირველ ყოვლისა, ეფუძნება იმ გარემოებას, რომ კეინზმა უარყო ეკონომიკაში გაბატონებული მიკროეკონომიკური მიდგომა და უპირატესობა მაკროეკონომიკურ თეორიასა და, აქედან გამომდინარე, ეკონომიკის რეგულირებას მიანიჭა.

მაკროეკონომიკური რეგულირების კეინზიანურმა მოდელმა უარყო ეკონომიკურ თეორიასა და პოლიტიკაში გაბატონებული სმითისეული კონცეფცია, რომელიც სახელმწიფოს განიხილავს როგორც „ღამის დარაჯს“, სახელმწიფო საქმიანობას კი – არამწარმოებლურ შრომად და ადგილი ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების თეორიას დაუთმო. ეს მოდელი საფუძვლად დაედო მოწინავე კაპიტალისტური ქვეყნების ეკონომიკურ პოლიტიკას და წარმატებით გამოიყენებოდა 70-იანი წლების შუა პერიოდამდე. **„კეინზიანურმა რევოლუციამ“ დიდი როლი შეასრულა ამ ქვეყნების ეკონომიკურ ზრდაში, ამასთან, რაც მთავარია, დააჩქარა კაპიტალიზმის გადაზრდა ახალ თვისებრიობაში – საბაზრო ეკონომიკაში**. კერძო კაპიტალისტური საკუთრების პრიორიტეტზე დაფუძნებული ეკონომიკური სისტემა შეცვალა საკუთრების პლურალიზმზე დაფუძნებულმა ეკონომიკურმა სისტემამ, რომელშიც გან-

მსაზღვრელ ფენომენად ახალი ტიპის ბაზარი წარმოჩნდა. ჩამოყალიბდა სრულიად სხვა შინაარსის ბაზარი, ვიდრე იყო წინა ეკონომიკურ სისტემებში, სადაც ბაზარს, შეიძლება ითქვას, მეორეხარისხოვანი მნიშვნელობა ეკისრებოდა და წინა პლანზე იყო წამოწეული ჯერ მონათმფლობელური, შემდეგ ფეოდალური, ხოლო ბოლოს – კაპიტალისტური ეკონომიკური ურთიერთობები. ამიტომაცაა აღიარებული კეინზის თეორია „კეინზიანურ რევოლუციად“, ხოლო ჯ. კეინზი – მაკროეკონომიკური ანალიზის ფუძემდებლად.

კეინზიანელთა მაკროეკონომიკური თვალთახედვით, ცალკეული ფირმების აყვავების პირობები შეიძლება არ ემთხვეოდეს მთელი ეკონომიკის განვითარების პირობებს. მათ შორის წარმოშობილი წინააღმდეგობების გადაჭრა შესაძლებელია არა ცალკეული ფირმების მოგების მაქსიმიზაციით (როგორც ეს კეინზიამდელ ეკონომიკურ თეორიაში იყო გაბატონებული), არამედ ეროვნული ეკონომიკური პროპორციების აღდგენითა და კვლავწარმოების საერთო პირობების სრულყოფით. ჯ. კეინზის აზრით, საზოგადოების ყველა მნიშვნელოვანი სასიცოცხლო პრობლემის გადაწყვეტის გზა უნდა მოიძებნოს არა რესურსების მიწოდებაში, არამედ მოთხოვნაში, რომელიც უზრუნველყოფს ამ რესურსების რეალიზაციას. მან წინა პლანზე დააყენა „ეფექტიანი მოთხოვნისა“ და, აქედან გამომდინარე, რეალიზაციის პირობების რეგულირების პრობლემა. ჯ. კეინზმა პირველმა განიხილა უმუშევრობა, როგორც „ეფექტიანი მოთხოვნის“ უკმარისობის შედეგი. ეკონომიკურ მეცნიერებაში მან პირველმა გამოთქვა აზრი იმის შესახებ, რომ „ეფექტიანი მოთხოვნის“ შექმნისათვის აუცილებელია ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირება, რომ სახელმწიფომ უნდა იკისროს მაკროპროპორციების დაცვა, ბაზრის „შეცდომების გამოსწორებისათვის“ მან თავის თავზე უნდა აიღოს მთელი ეკონომიკის მასშტაბით დანაზოგებსა და ინვესტიციებს შორის ბალანსირების უზრუნველყოფა.

ჯ. კეინზის ვარაუდით, სახელმწიფო, სოციალური ხარჯების გაზრდით ან გადასახადების შემცირებით, ან ორივე ღონისძიების შერწყმით, შეძლებდა ერთობლივი

მოთხოვნის ამაღლებას და ამით გააფართოებდა წარმოებას. ამაში მდგომარეობდა „კეინზიანური რევოლუციის“ მთავარი იდეა. ამასთან, კეინზი მიუთითებდა ეკონომიკური პოლიტიკის სფეროში ამ რეკომენდაციების აუცილებლობას მხოლოდ კრიზისის დროს, ხოლო როდესაც ეკონომიკა შეძლებდა მისგან თავის დაღწევას, მაშინ სახელმწიფოს დახმარება აღარ იქნებოდა საჭირო და მთელი ძალით ამოქმედდებოდა საბაზრო რეგულირების ტრადიციული მეთოდები.

ეკონომიკური ზრდის თეორიის განვითარებაში დიდი წვლილი მიუძღვის **კეინზის მულტიპლიკატორის თეორიას,** რომელიც ხსნის ურთიერთდამოკიდებულებას ეროვნული შემოსავლის მატებასა და ინვესტიციების განსაზღვრულ სიდიდეს შორის[4].

ჯ. კეინზის მულტიპლიკატორის თეორია აგებულია შემდეგ მსჯელობაზე: ინვესტიციების გადიდება იწვევს ჯერ დასაქმების, ხოლო შემდეგ საზოგადოების შემოსავლების ზრდას. შესაბამისად იზრდება მოხმარებისათვის განკუთვნილი დანახარჯები. სამომხმარებლო მოთხოვნა მით უფრო მაღლდება, შემოსავლების რაც უფრო მეტი ხვედრითი წონა იხარჯება მოხმარებაზე და ნაკლები – დანაზოგზე. თავის მხრივ, რაც უფრო მაღალია სამომხმარებლო მოთხოვნა, მით უფრო დიდია ბაზრის ტევადობა და, მაშასადამე, მით უფრო ხელსაყრელი პირობები იქმნება წარმოების, დასაქმებისა და შემოსავლების ზრდი-

---

[4] ტერმინი „მულტიპლიკატორი“ ლათინური წარმოშობისაა და მამრავლს ნიშნავს. ეკონომიკურ თეორიაში იგი კოეფიციენტია, რომელიც გამოხატავს განსაზღვრულ რაოდენობრივ თანაფარდობას ფუნქციონალურ დამოკიდებულებაში მყოფ ორ ან მეტ ცვალებად ეკონომიკურ სიდიდეს შორის.

მულტიპლიკატორის ცნება პირველად შემოიღო ინგლისელმა ეკონომისტმა **რ. კანმა**, რომელიც მიზნად ისახავდა დაედგინა ზოგადი პრინციპები, რომლის დახმარებით შესაძლებელი იქნებოდა ინვესტიციების ზრდასა და მისგან გამოწვეულ ერთობლივი დასაქმების მატებას შორის რაოდენობრივი თანაფარდობის გამოთვლა.

სათვის. ამრიგად, მულტიპლიკატორი პირდაპირ პროპორ-ციულ დამოკიდებულებაშია მოხმარებასთან და უკუპრო-პორციულში – დანაზოგებთან. ჯ. კეინზის აზრით, რაც უფრო მაღალია „მოხმარებისაკენ ზღვრული მიდრეკილე-ბა“, მით უფრო დიდია მულტიპლიკატორის სიდიდე და მაშასადამე, მით უფრო მეტი წინსვლაა დასაქმებაში, რაც გამოწვეულია ცვლილებებით ინვესტიციებში.

მულტიპლიკატორის თეორია გამოხატავს მეურნეობის დარგებს შორის ჯაჭვური კავშირების არსებობას და წი-ნა პლანზე აყენებს გარკვეულ ეკონომიკურ კატეგორიებს შორის რაოდენობრივი თანაფარდობის განსაზღვრის სა-კითხს.

ჯონ მეინარდ კეინზის მაკროეკონომიკური წონასწო-რობის თეორიამ ხელი შეუწყო XX საუკუნის 50-იან წლებში ეკონომიკური ზრდის ნეოკეინზიანური კონცეფ-ციის წარმოშობას, რომელიც სრულებითაც არ იყო მისი იდენტური. ნეოკეინზიანელებმა (დომარი, ჰაროდი, ფელნე-რი, ჰამბერგი, რობინსონი და სხვ.) კეინზის თეორია გა-მოიყენეს როგორც მეთოდოლოგიური საფუძველი ახალი პროცესების ანალიზისათვის, ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების ახალი მეთოდების დასაბუთებისათვის. ჯ. კეინზის თეორიაზე დაყრდნობითა და მისი კრიტიკით, მათ სრულიად ახალი კონცეფცია შექმნეს. ნეოკეინზიანე-ლები ასაბუთებენ იმ სახელმწიფო ორგანოების საქმიანო-ბის ცენტრალიზებული კოორდინაციის აუცილებლობას, რომლებიც ეკონომიკის გრძელვადიანი დაგეგმვის საფუძ-ველზე ზემოქმედებენ ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდაზე. ისი-ნი გაურბოდნენ ტერმინ „დაგეგმვის“ გამოყენებას, ვინაი-დან მასში ხედავდნენ თავისუფალი მეწარმეობის სისტე-მის დასასრულს. მიუხედავად ამისა, 1975 წელს აშშ-ში გამოჩენილ ეკონომისტთა ჯგუფმა წამოაყენა წინადადება, პრეზიდენტთან შექმნილიყო ცენტრალიზებული მაკოორ-დინირებელი ორგანო, რომელსაც „ეკონომიკის დაგეგმვის საბჭო“ უწოდეს. რა თქმა უნდა, საქმე ეხებოდა ინდიკა-ტურ დაგეგმვას, რომელიც არ ზღუდავდა კერძო კაპიტა-ლის სუვერენულ უფლებებს. მის ფუნქციებში შედიოდა ეკონომიკის მდგომარეობის შესახებ სტატისტიკური ინ-

ფორმაციის შეკრება, რესურსებისა და მოთხოვნის გამოვლენა, განვითარების გრძელვადიანი (5 და 15 წლით) გეგმების შედგენა, განცალკევებულად და ერთმანეთის საწინააღმდეგოდ მოქმედი ფუნქციონირებადი მრავალრიცხოვანი ორგანოების კოორდინირება და ა.შ.

ნეოკეინზიანელები ეკონომიკის დინამიკური წონასწორობის პირობად ეროვნული შემოსავლის მატების მყარ ტემპს მიიჩნევდნენ, ხოლო ეროვნული შემოსავლის ზრდას მხოლოდ კაპიტალის დაგროვების ფუნქციას უკავშირებდნენ. დანარჩენ ფაქტორებს (დასაქმების დონეს, მოწყობილობათა გამოყენების ხარისხს, წარმოების ორგანიზაციის სრულყოფას და ა.შ.) ისინი მთლიანად გამორიცხავდნენ.

კეინზიანური თეორიის მოდერნიზაცია შემდგომშიც გაგრძელდა. მემარცხენე კეინზიანელობის წარმომადგენლები – პოსტკეინზიანელები – „ეფექტიანი მოთხოვნის“ პრობლემას გარკვეული სოციალური რეფორმების განხორციელებას უკავშირებდნენ. მათ შექმნეს ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის ფისკალური და საკრედიტო ღონისძიებების ფართო პროგრამა.

70-იანი წლების შუახანებიდან ეკონომიკური ზრდის თეორიაში არსებითი ძვრები მოხდა. შესუსტდა ყურადღება დინამიკური წონასწორობის პრობლემის მიმართ და წინა პლანზე წამოიწია პოტენციური შესაძლებლობების ზრდის ტემპებისა და მათი განმსაზღვრელი ფაქტორების პრობლემა. ნეოკლასიკური მიმართულება კეინზიანურ და ნეოკეინზიანურ კონცეფციებს დაუპირისპირდა.

ნეოკლასიკური ეკონომიკური თეორია ეყრდნობა XX საუკუნის მარჟინალიზმის ძირითად მეთოდებსა და ინსტრუმენტებს. იგი წარმოიშვა, პირველ ყოვლისა, შრომითი ღირებულების თეორიის კრიტიკული გადასინჯვის საფუძველზე. ავსტრიული და მათემატიკური სკოლის წარმომადგენლებმა, აგრეთვე ჯ. კლარკმა, დასაბამი მისცეს ზღვრული სარგებლიანობის თეორიას. პირველი ეკონომიკურ-მათემატიკური მოდელი, რომელშიც ზღვრული სარგებლიანობა ფასის ერთადერთ საფუძვლად არის მიჩნეული, შექმნა ჯევონსმა. მოგვიანებით ეს კონცეფცია განა-

ვითარა ვალრასმა საყოველთაო ეკონომიკური წონასწორობის მოდელის ასაგებად. ზღვრული სარგებლიანობის თეორიის ზოგადმა პრინციპებმა შემდგომი განვითარება პოვა კლარკის ზღვრული მწარმოებლურობის თეორიაში.

ნეოკლასიკურ თეორიას სერიოზული დარტყმა მიაყენა კეინზიანელობის წარმოშობამ. კეინზიანელების კრიტიკისა და ეკონომიკაში წარმოქმნილი ახალი მოთხოვნის გავლენით, ნეოკლასიკური მიმართულების მიმდევრებმა გადასინჯეს ზოგიერთი ძველი კონცეფცია და ნაწილობრივ შეცვალეს თავიანთი დამოკიდებულება სახელმწიფოს მიმართ. ისინი აღიარებდნენ ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის აუცილებლობას საბაზრო ძალების თავისუფალი მოქმედების უზრუნველყოფისათვის.

არსებითი ევოლუცია განიცადა **ზღვრული სარგებლიანობის თეორიამ**. ფასწარმოქმნის პროცესების ანალიზის აუცილებლობამ მის წარმომადგენლებს უკარნახა, უარეყოთ ამ პროცესების ახსნა მხოლოდ სარგებლიანობის სუბიექტური ფაქტორის საფუძველზე. ამის შედეგად ყურადღების ცენტრმა სარგებლიანობიდან ფასწარმოქმნის ფაქტორების კომპლექსზე გადაინაცვლა. ამაში განსაკუთრებით დიდი როლი შეასრულა ა. მარშალმა. მან კვლევის ცენტრში მოაქცია ფასების ფორმირება სხვადასხვა ბაზარზე მოთხოვნისა და მიწოდების ურთიერთმოქმედების გავლენით. ამასთან, იგი იმ აზრის იყო, რომ სარგებლიანობა ფასების განსაზღვრაში შეიძლება მთავარ როლს ასრულებდეს დროის მცირე მონაკვეთში, მაგრამ ხანგრძლივი პერიოდისათვის უპირველეს მნიშვნელობას იძენს წარმოების დანახარჯები.

მარშალის მოძღვრებიდან იღებს სათავეს აგრეთვე თანამედროვე ნეოკლასიკური მიმართულების ორი განშტოება – ფირმის თეორია და კეთილდღეობის თეორია. ზღვრული სარგებლიანობის თეორია არსებითად სამომხმარებლო არჩევნის თეორიაში გადაიზარდა, ამასთან, ამოსავალმა დებულებებმა კარდინალური ცვლილებები განიცადა.

ნეოკლასიკური მიმართულების **ზღვრული მწარმოებლურობის თეორიამ,** რომელიც თავდაპირველად წარმოიშ-

ვა როგორც ღირებულების შექმნისა და განაწილების თეორია, მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ კი ბიძგი მისცა ეკონომიკური ზრდის ნეოკლასიკური თეორიის განვითარებას, ყურადღება გაამახვილა მაკროეკონომიკური მეთოდების ანალიზზე. ამ თეორიის წარმომადგენლების მთავარ მიზნად იქცა ეკონომიკის ბალანსირებული ზრდის პირობების ანალიზი, აგრეთვე ეკონომიკური ზრდის ცალკეული ფაქტორების როლის შეფასება, რამაც საწარმოო ფუნქციების კვლევის განვითარება განაპირობა.

ნეოკლასიკური პრინციპების რეალიზაციის ახალი სფერო ტექნოლოგიური ცვლილებების ანუ ტექნიკური პროგრესის თეორია გახდა, რომლის მიმდევარნი ეკონომიკაში მიმდინარე ტექნიკურ ცვლილებებს საწარმოო ფუნქციების პარამეტრების ცვლილებებს უკავშირებენ.

ნეოკლასიკური მიმართულების თანამედროვე წარმომადგენლები, კეინზიანელებისაგან განსხვავებით, უარყოფენ სახელმწიფო კონტროლს კვლავწარმოების პროცესებისადმი, განსაკუთრებით სახელმწიფო ხარჯების ზრდისადმი და მოითხოვენ ეკონომიკაში ჩარევის შემოფარგვლას რეგულირების ფულად-საკრედიტო ფორმებით.

მაშინ როდესაც კეინზიანური მიმართულებისათვის რეალიზაციის პრობლემა ცენტრალური იყო, ნეოკლასიკოსები მას მეორეხარისხოვნად მიიჩნევდნენ, ცენტრალურ პრობლემას მათთვის შეზღუდული რესურსების მიწოდება, მათი გამოყენების ეფექტიანობა და წარმოების პოტენციური დონის განსაზღვრა წარმოადგენდა. ეკონომიკის დინამიკური წონასწორობის დარღვევის მიზეზებს კეინზიანელები თუ მოთხოვნის ნაკლებობასა ან სიჭარბეში ხედავდნენ, ნეოკლასიკოსები, პირიქით, დინამიკური წონასწორობის შენარჩუნებაში გადამწყვეტ როლს წარმოებისა და რესურსების მიწოდებას ანიჭებდნენ. კეინზიანელების აზრით, კერძო კაპიტალდაბანდებების ზრდის ხელსაყრელი პირობების შექმნისათვის, ტექნიკური პროგრესის სტიმულირებისა და ახალი ინვესტიციების წარმოშობისათვის სახელმწიფოს უნდა გაეზარდა ხარჯები სამეცნიერო გამოკვლევებსა და „ადამიანურ კაპიტალზე“, ე.ი. განათლებაზე, კადრების მომზადებასა და გადამზადებაზე,

სამეცნიერო მომსახურებაზე და ა.შ. ამასთან, კეინზიანელები მოთხოვნისა და წარმოების გადიდებაში სახელმწიფო ხარჯების ზრდას მეტ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ, ვიდრე გადასახადების შემცირებას, ვინაიდან პირველს მიიჩნევდნენ უფრო ეფექტიან საშუალებად. ნეოკეინზიანელები გრძელვადიანი არაინფლაციური ზრდის აუცილებელ პირობას გადასახადების შემცირებაში ხედავდნენ. ისინი ფისკალური პოლიტიკის მთავარი ინსტრუმენტის როლს გადასახადებს აკისრებდნენ. ეს პრინციპი საფუძვლად დაედო მრავალი ქვეყნის ეკონომიკურ პოლიტიკას.

XX საუკუნის 70-იანი წლების მეორე ნახევრამდე ცივილიზებულ ქვეყნებში **საგადასახადო პოლიტიკა ეკონომიკური განვითარების სახელმწიფო სტიმულირების მთავარი ინსტრუმენტი იყო**. მის დამახასიათებელ თვისებას დაბეგვრის განაკვეთის დიფერენცირებული შემცირება (უპირველეს ყოვლისა, მოგებიდან) წარმოადგენდა. ამ პერიოდში სახელმწიფოები ცდილობდნენ ისე აეგოთ საგადასახადო პოლიტიკა, რომ წაეხალისებინათ კორპორაციები დანაზოგების წარმოებაში დაბანდებისათვის, რაც, თავის მხრივ, ერთობლივი ინვესტიციების ზრდას განაპირობებდა.

მართალია, ლიბერალიზაცია მოკლევადიან პერსპექტივაში სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლების შემცირებას იწვევს, მაგრამ მისი გრძელვადიანი შედეგები სრულიად განსხვავებულია. იგი ზრდის ბიუჯეტში შენატანებს და, მაშასადამე, ამუხრუჭებს ინფლაციას, ამცირებს დეფიციტს. საგადასახადო განაკვეთის შემცირება, საბოლოო ანგარიშით, იწვევს საერთო საგადასახადო შენატანების არა შეკვეცას, არამედ გადიდებას. ამრიგად, საგადასახადო ტვირთის რადიკალური შემსუბუქება, ეკონომიკური ზრდის სტიმულირებასთან ერთად, ფედერალური შემოსავლების პრობლემებსაც წყვეტს.

ეკონომიკის ზრდის ტემპების ამაღლების სავსებით განსხვავებულ ფაქტორებს ასახელებდნენ ნეოკლასიკოსები. მათი პოზიცია საკმაოდ მკაფიოდ გამოხატა ამერიკელმა ეკონომისტმა ა. ბერნსმა. მან ნეოკეინზიანურ კონცეფციას „სტაგნაციის ახალი თეორია“ უწოდა. ა. ბერნსი

და ნეოკლასიკური მიმართულების სხვა წარმომადგენლები ეკონომიკური ზრდის ჯანსაღ საფუძვლად ეკონომიკის ეფექტიანობის ამაღლებას, გადაჭარბებული სახელმწიფო ხარჯების შემცირებას, მოგების ზრდასა და ხელფასის გადიდებას შორის პროპორციების მკაცრი რეგულირების ღონისძიებათა კომპლექსის შემუშავებას თვლიდნენ. ა. ბერნსის აზრით, ეკონომიკური ზრდის კეინზიანური პროგრამის იმ ნაწილს, რომელიც ითვალისწინებს სოციალურ-ეკონომიკური საჭიროებისათვის სახელმწიფოს დანახარჯების გადიდებას, არავითარი კავშირი არა აქვს ეკონომიკურ ზრდასთან, მთავარია ამაღლდეს კაპიტალდაბანდებათა ეფექტიანობა და არა დანახარჯების საერთო მოცულობა.

ამრიგად, ეკონომიკური ზრდის თეორიაში წარმოიშვა ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო მიმართულება: პირველი ყურადღებას ამახვილებდა მოთხოვნაზე, მეორე – მიწოდებაზე. ნეოკეინზიანელები მოითხოვდნენ, სახელმწიფოს დანახარჯების გადიდების საფუძველზე ზრდის ექსტენსიური ფაქტორების სტიმულირებას, ხოლო ნეოკლასიკოსები, პირიქით, სახელმწიფოს სახსრების ეკონომიაზე მიუთითებდნენ და ხაზს უსვამდნენ ინტენსიური ფაქტორების მნიშვნელობას ეკონომიკის ზრდის ტემპების ამაღლებაში. მიწოდების თეორია (უფრო ზუსტად, ეკონომიკური თეორია, რომელიც ორიენტირებულია მიწოდებაზე) და ნეოკლასიკურ მიმართულებაზე დაფუძნებული სხვა კონსერვატიული მიმდინარეობები, სახელმწიფოს ეკონომიკურ როლს მხოლოდ მეცნიერულ-ტექნიკურ გამოკვლევათა დაფინანსებაში, სამრეწველო საწარმოთა სუბსიდირებაში, ინფრასტრუქტურის განვითარებისათვის ხარჯების გადიდებასა და სამთავრობო გარანტირებული კრედიტების გაცემაში ხედავდნენ.

60-იანი წლებიდან ნეოკეინზიანელობასა და ნეოკლასიკურ მიმართულებას შორის წინააღმდეგობამ რამდენადმე იკლო, რასაც ხელი შეუწყო ეკონომიკური ზრდის ტემპების ზრდამ და შედარებით „სრული დასაქმების“ მიღწევამ. ჯ. კეინზის თეორიის თანახმად, ასეთ პირობებში შე-

საძლებელი იყო ეკონომიკური განვითარების „ნეოკლასიკური კანონების“ ამოქმედება.

ომის შემდგომ წლებში, ვიდრე 70-იანი წლების შუა ხანებამდე, განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკურ პოლიტიკაში წარმატებით გამოიყენებოდა საბაზრო ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების კეინზიანური მოდელი. მისი ყველაზე დიდი მიმდევრები იყვნენ დასავლეთევროპული ქვეყნების ხელისუფლების სათავეში მდგომი სოციალ-დემოკრატიული მთავრობები. კეინზიანური მოდელის რეალური განსახიერებაა შერეული, სოციალურად ორიენტირებული საბაზრო ეკონომიკის შექმნა გფრ-ში, სკანდინავიისა და დასავლეთის სხვა განვითარებულ ქვეყნებში. ეს მოდელი დაინერგა აშშ-ში 60-იანი წლების შუა ხანებში. სწორედ ამ პერიოდში ამერიკაში გაატარეს სიღარიბესთან ბრძოლის ფართომასშტაბიანი ღონისძიებები, მათ შორის, ჯანმრთელობის დაცვის სფეროში მიიღეს ისეთი ცნობილი პროგრამები, როგორიცაა „მედიკერი“ – პენსიონერებისა და ინვალიდებისათვის სამედიცინო დახმარების სახელმწიფო სოციალური პროგრამა და „მედიკეიდი“ – მოსახლეობის ნაკლებუზრუნველყოფილი ფენების დაცვის სოციალური პროგრამა. მაგრამ, 70-იანი წლების მეორე ნახევრიდან დასავლეთის ქვეყნებში თავი იჩინა ეკონომიკაში სახელმწიფოს მეტისმეტი ჩარევის უარყოფითმა შედეგებმა. „სახელმწიფო ინტერვენცია“ გამოვლინდა ინფლაციური პროცესების გაძლიერებაში, ბიუჯეტის დეფიციტის, სახელმწიფო ვალის ზრდაში, სახელმწიფო აპარატის გაბერვაში და, საბოლოო ანგარიშით, სახელმწიფო გადასახადების რეკორდულ გადიდებაში. ამან გამოიწვია საბაზრო ეკონომიკის სტიმულების დაჩლუნგება, რის შედეგადაც დაიწყო ეკონომიკური ზრდის შენელება.

1974-1975 წლების კრიზისმა, რომელიც 1929-1933 წლების კრიზისის შემდეგ ყველაზე ძლიერი აღმოჩნდა, ნათელი გახადა, რომ სახელმწიფო არ იყო ყოვლისშემძლე ეკონომიკური ზრდის პრობლემების გადაჭრაში. დაიწყო ეკონომიკური ზრდის კეინზიანური მოდელის მოწინააღმდეგეთა თავისებური „რენესანსი“, ხელშემწყობი პირობები შეიქმნა „სახელმწიფოს მინიმუმის“ კლასიკური თეო-

რიის აღორძინებისათვის, რომლის იდეებმა პრაქტიკული გამოყენება პოვა დასავლეთის განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკურ პოლიტიკაში. მაგალითად, ნეოკლასიკური თეორიების და, უპირველეს ყოვლისა, მიწოდების თეორიისა და მონეტარიზმის ძირითადი დებულებები აისახა აშშ-ის პრეზიდენტ რ. რეიგანის პოლიტიკაში, რომელსაც „რეიგანომიკა“ ეწოდა, ხოლო დიდ ბრიტანეთში – მ. ტეტჩერის მთავრობის პოლიტიკაში („ტეტჩერიზმი“).

მართალია, 1974-1975 წლების კრიზისთან დაკავშირებით საბაზრო ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირებაში შეტანილ იქნა პრინციპული კორექტივები ნეგატიური ეკონომიკური მოვლენებისა და პროცესების აღკვეთის მიზნით, მაგრამ კეინზიანური მოდელის მოწინააღმდეგეთა შეხედულებების რენესანსი მაინც ვერ მოხერხდა. საქმე ისაა, რომ ნეოკონსერვატული ეკონომიკური პოლიტიკის გატარებამ გამოიწვია სოციალური ხარჯების მნიშვნელოვანი შემცირება და სერიოზული პრობლემები წარმოქმნა სოციალური დაცვის სფეროში. გამოიკვეთა საბაზრო ეკონომიკის განვითარების ახალი მიმართულების შექმნის აუცილებლობა. 80-იანი წლებიდან განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკურ პოლიტიკაში, ნეოკლასიკურთან ერთად, სათანადო ადგილი დაიკავა ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების კეინზიანურმა მოდელმაც, რაც „ნეოკლასიკურ სინთეზში“ აისახა.

პოზიტიურმა ეკონომიკურმა ცვლილებებმა დასაბამი მისცა საზოგადოებრივ წარმოებაში პროგრესულ სტრუქტურულ ცვლილებებს. ამ პროცესს ხელი შეუწყო XX საუკუნის შუა ხანებში დაწყებულმა მეცნიერულ-ტექნიკურმა რევოლუციამ, რომელსაც თან ახლდა მომსახურების მწარმოებელი დარგების სწრაფი განვითარება. 60-იანი წლების დასაწყისში ჩამოყალიბდა ინდუსტრიული საზოგადოებიდან პოსტინდუსტრიულზე გადასვლის თეორიული საფუძვლები, რომლის მნიშვნელოვანი მახასიათებელი მომსახურების სექტორის წილის უპირატესი ზრდა უნდა ყოფილიყო, დანარჩენ ორ სექტორთან შედარებით. მეცნიერთა აბსოლუტური უმრავლესობის აზრით, ეს გა-

დასვლა იქნებოდა წინგადადგმული ნაბიჯი უფრო მაღალი სოციალური წესრიგის დამყარების თვალსაზრისით.

ამ გარემოებამ წინა პლანზე წამოსწია საზოგადოებრივი ინტერესები და დადებითი გავლენა მოახდინა თანამედროვე საზოგადოების პოტენციალის ზრდაზე. ჩამოყალიბდა ძლიერი საშუალო ფენა, რომელიც საფუძვლად დაედო ჰუმანიზაციის პროცესის გაღრმავებას. სოციალურ სფეროში აქტიური როლის შესრულებით, კერძო სექტორის სოციალური პასუხისმგებლობის ამაღლებით სახელმწიფომ „კეთილდღეობის სახელმწიფოს“ ნიშნები შეიძინა. **საზოგადოების სოციალური დაცვა, კეთილდღეობის სახელმწიფო პოლიტიკის გატარება ეკონომიკის სტაბილიზაციის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიმართულებად იქნა აღიარებული.** მას შეუერთდა ქრისტიანულ მორალსა და ეთიკაზე დაფუძნებული კერძო ქველმოქმედება.

ასე ჩამოყალიბდა ახალი ტიპის ეკონომიკა – საბაზრო ეკონომიკა, როგორც საკუთრებითი და ორგანიზაციული ინსტიტუტების საფუძველზე წარმოშობილი ურთიერთობების ერთმანეთთან დაკავშირებული და განსაზღვრული წესით მოწესრიგებული ეკონომიკური ელემენტების ერთობლიობა. მასში განმსაზღვრელი ადგილი, ყველა წინა ეკონომიკური სისტემისაგან განსხვავებით, დაიკავა ბაზარმა (რაც სახელწოდებაშიც კი აისახა), როგორც კვლავწარმოების მთელი პროცესის მომცველმა ფენომენმა.

საბაზრო პრინციპების საფუძველზე განვითარებული ეკონომიკა განაპირობებს სახალხო მეურნეობის დეპოლიტიზაციას, მმართველი პოლიტიკური პარტიისაგან დამოუკიდებლობას. მას პრაქტიკულად მინიმუმამდე დაჰყავს პოლიტიკური გზით მიღებულ ეკონომიკურ გადაწყვეტილებათა რიცხვი. ამასთან, საბაზრო ეკონომიკა „წმინდა“ სახით, სადაც ავტომატურად ხდება ძირითადი ეკონომიკური პრობლემების ეფექტიანი გადაწყვეტა, შეიძლება ითქვას, არ არსებობს. რეალურ საბაზრო ეკონომიკაში ბუნებრივია, გვხვდება გადახრები იდეალური მოდელისაგან.

რიგი პოზიტიური ცვლილებების საფუძველზე ბაზარი ახალ ამპლუაში წარმოჩნდა. აშშ-სა და დასავლეთ ევროპის ბევრ ქვეყანაში (შვედეთი, გერმანია, საფრანგეთი

ა.შ.) საგრძნობლად გაუმჯობესდა სოციალური ფონი, შემცირდა სიღარიბე, გაიზარდა საშუალო ფენის ხვედრითი წონა და იმ უმაღლესი ხარისხის საქონლისა და მომსახურების მოხმარება, რომელიც წინათ ხელმისაწვდომი იყო მოსახლეობის მხოლოდ მცირე ნაწილისათვის. საზოგადოების თითქმის 10%-მა ფუფუნების დონეს მიაღწია, რასაც წინათ მხოლოდ ერთეულები აღწევდნენ[5].

მომსახურების სფეროს განვითარებაში გამოიკვეთა ახალი მნიშვნელოვანი თავისებურება – მომსახურების წარმოებაში მეცნიერულ-ტექნოლოგიური პროგრესის უახლოეს მიმართულებათა ფართოდ დანერგვა. წარმოებითი პროცესების კომპლექსურმა ავტომატიზაციამ, ენერგიის ახალი წყაროებისა და ბიოტექნოლოგიის გამოყენებამ, მიკროელექტრონიკისა და ტელეკომუნიკაციური ტექნიკის მიღწევათა ათვისებამ, ეგმ-ის ახალი თაობის ფართოდ დანერგვამ, საზოგადოების ინტელექტუალური პოტენციალის და სამუშაო ძალის პროფესიულ-საკვალიფიკაციო დონის ზრდის საერთო პროცესმა თვისებრივად ახალი ეტაპი შექმნა მომსახურების სფეროს განვითარებაში და, საერთოდ, მთელს ეკონომიკაში. საწარმოო ძალების არნახულმა პროგრესმა გამოიწვია კაპიტალიზმის ტრანსფორმაცია ახალ საზოგადოებაში, განვითარების შემდგომ, უფრო მაღალ ისტორიულ ფაზაში – პოტსინდუსტრიალიზაციის ერაში.

ამასთან დაკავშირებით, დასავლეთის ეკონომიკურ ლიტერატურაში ცნობილია **ზ. ბელის** პოსტინდუსტრიული საზოგადოების თეორია.[6]

60-იანი წლები კაპიტალიზმის განვითარებაში, შეიძლება ითქვას, ახალი ეპოქის დასაწყისია. სწორედ ამ პერიოდიდან ეკონომიკურად დაწინაურებულმა თუ წამყვან-

---

[5] **რ. ასათიანი** მომსახურება და საბაზრო სისტემა. თბილისი, „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, 1993, გვ. 74.

[6] **Белл Д.** Грядущее постиндустриальное общество. Перевод с английского. М., «Academia», 1999.

მა კაპიტალისტურმა ქვეყნებმა მიიღეს განვითარებული ქვეყნის სტატუსი.*

ასეთ სიტუაციაში ეკონომიკური მეცნიერების წინაშე ახალი ამოცანები დადგა. სრულიად ახალი შინაარსის მატარებელი რეალური ეკონომიკის ფუნქციონირებისათვის აუცილებელი გახდა ახალი ინსტრუმენტარიუმის გამოყენება**.

საბაზრო ურთიერთობებმა, გაბატონებული კერძო კაპიტალისტურ საკუთრებითი ურთიერთობების ნაცვლად, საკუთრების პლურალიზმის დამკვიდრებით, შეიძლება ითქვას, „შტამპი მოხსნა“ კაპიტალიზმს. სწორედ საკუთრებით ურთიერთობებში განხორციელებულმა რევოლუციურმა ცვლილებებმა (ეკონომიკის სახელმწიფო რეგუ-

---

* განვითარებული ქვეყნები მსოფლიოს მაღალშემოსავლიანი სახელმწიფოებია, რომლებმაც მიაღწიეს ინდუსტრიული განვითარებისა და მოსახლეობის ცხოვრების ისეთ მაღალ დონეს, როგორიც შესაძლებელი იყო არსებული სიმდიდრისა და ტექნოლოგიების პირობებში. საერთაშორისო ორგანიზაციები სხვადასხვა ქვეყანას მიიჩნევენ განვითარებულად, მაგრამ არის 22 ქვეყანა, რომლებიც ამ ჯგუფში ნებისმიერი კლასიფიკაციით ხვდებიან. მათ წილად მოდის მსოფლიოში წარმოებული საქონლისა და მომსახურების თითქმის 2/3. ეს ქვეყნებია: აშშ, იაპონია, საფრანგეთი, გერმანია, დიდი ბრიტანეთი, შვედეთი, ავსტრია, ბელგია, დანია, ფინეთი, ისლანდია, ირლანდია, იტალია, ლუქსემბურგი, ნიდერლანდი, ნორვეგია, პორტუგალია, ესპანეთი, შვეიცარია, კანადა, ავსტრალია, ახალი ზელანდია.

** პ. სამუელსონი „ეკონომიქსის“ ბოლო, XVI გამოცემაში, აღნიშნავს, რომ როდესაც მან 1948 წელს პირველად გამოსცა ეს სახელმძღვანელო, უკვე მომწიფებული იყო ნიადაგი ეკონომიკაში მომხდარი რევოლუციური ცვლილებების ასახვისათვის. სტუდენტთა ახალი თაობა მოითხოვდა ახალი ეკონომიკური მოვლენების ახსნას, ხოლო ეკონომიკაში ყველაზე პოპულარული სახელმძღვანელოებიც კი მოძველებული იყო, რაც ეტყობოდა კიდეც სტუდენტთა აუდიტორიას, სადაც ისინი მოწყენილები ისხდნენ. **Самуельсон Пол. Э., Нордхаус В.Д.** Экономика. Шестнадцатое издание. Перевод с английского. М., «Прогресс», 1978, с. 16-17.

ლირებასთან ერთად) განაპირობა კაცობრიობის მრავალსაუკუნოვანი არსებობის მანძილზე პირველად ბაზრის, როგორც მეურნეობის ეფექტიანი მექანიზმის, ჩამოყალიბება. მისთვის დამახასიათებელი უპირატესობების საფუძველზე იგი, როგორც მრავალსტრუქტურიანი წარმონაქმნი, ცივილიზაციის უდიდეს მონაპოვრად იქცა.

ასეთი ბაზარი, როგორც კვლავწარმოების მთელი პროცესის მომცველი ფენომენი, აყალიბებს შრომითი მოტივაციის ეფექტიან სისტემას, ფართო შესაძლებლობებს ქმნის სამეწარმეო საქმიანობისათვის, საბოლოო ანგარიში კი, ავლენს ისეთ ობიექტურ კანონზომიერებებს, რომლებიც გამოხატულებას ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაში პოვებენ.[7]

ასეთი კანონზომიერებები ჩამოყალიბდა XX საუკუნის II ნახევრიდან, განსაკუთრებით კი 60-იანი წლებიდან XX საუკუნის 30-იან წლებში ურთულესი სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების წინაშე მდგარ ქვეყნებში.

მსოფლიო ეკონომიკაში დაიწყო ახალი ეპოქა, მაგრამ როგორ განვითარდა შემდგომი მოვლენები? უპირველეს ყოვლისა, ხაზგასმითაა აღსანიშნავი ის, რომ **ჯონ მეინარდ კეინზის ნაშრომი – „დასაქმების, სარგებლისა და ფულის ზოგადი თეორია“, აღიარებულ იქნა მსოფლიო ეკონომიკური მეცნიერების ბესტსელერად, ხოლო 2008 წლის ნობელის პრემიის ლაურეატმა პოლ კრუგმანმა მას XX საუკუნის ეკონომიკური მეცნიერების შედევრი უწოდა**. მიუხედავად ამისა, ამ ნაშრომში წარმოდგენილი ჯ. მ. კეინზის რეკომენდაციები სრულყოფილად არ იქნა გათვალისწინებული განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკურ პოლიტიკაში. განსაკუთრებით საყურადღებოა ის ნაწილი, სადაც ავტორი მიუთითებს თავისი რეკომენდაციების ქვეყნის მხოლოდ კრიზისულ სიტუაციაში გამოყენების აუცილებლობის შესახებ.[8] კეინზის თეორია, რომე-

---

[7] **ასათიანი რ.** საქართველოს ეკონომიკა. ახალი ეპოქა, I ნაწილი, თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2009. გვ. 40-42.

[8] **Кейнс Дж. М.** Общая теория занятости, процента и денег. Перевод с английского. М., «Прогресс», 1978, с.55.

ლიც უმთავრესად იკვლევს საწარმოთა ქრონიკული დაუტვირთაობის, მასობრივი უმუშევრობისა და ეკონომიკური ზრდის დაბალი ტემპების გამომწვევ მიზეზებს, ამასთან, რეკომენდაციები, რომლებიც ამ მიზეზების აღმოფხვრის გზებს გვთავაზობს, კრიზისის დაძლევის შემდეგაც გამოიყენებოდა განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკურ პოლიტიკაში, რაც თვით ჯ. მ. კეინზის საწინააღმდეგო მოსაზრებაა. ამ გარემოებამ ხელი შეუწყო 1974-1975 წლების მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის წამოშობას, რაშიც ლომის წილი არა ჯონ მეინარდ კეინზს, არამედ დროის აღნიშნულ პერიოდში მსოფლიო ეკონომიკური პოლიტიკის შემქმნელებს ეკუთვნით.

ღვთისმშობლის წილხვედრი ქვეყანა ქვის ხანიდან ახალ ეპოქამდე

საქართველოს ეკონომიკური ისტორია ქვის ხანის უძველესი ეტაპიდან – **შელის ეპოქიდან** იწყება, გრძელდება **აშელის ეპოქაში**, შემდგომ, თანმიმდევრულად, **მუსტიეს**, **პალეოლითის**, **მეზოლითისა**, **ნეოლითისა** და **ენეოლითის ეპოქებში**. ამათ მოსდევს **ბრინჯაოს ხანა**, როდესაც უკვე ძვ. წ. III ათასწლეულიდან დაიწყო სპილენძ-ბრინჯაოს მეტალურგიული წარმოება*. ძვ. წ. II ათასწლეულის ბოლოსა და I ათასწლეულის დასაწყისში საქართველოში ფეხს იკიდებს რკინის წარმოებაც, რითაც დასრულდა ხელოსნობის ცალკე დარგად ჩამოყალიბების პროცესი. ამას მოჰყვა ვაჭრობის განვითარება, რამაც სახელი გაუთქვა მთელ მსოფლიოში კოლხურ ლითონს, განსაკუთრებით ოქრო-მჭედლობის მრავალფეროვან ნაწარმსა და, აგრეთვე სელის ქსოვილებს.

---

* 1991-1995 წლების არქეოლოგიურმა გათხრებმა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ, დმანისში დაადასტურა ამ ტერიტორიაზე ადამიანის ბინადრობა 1,8 მილიონი წლის წინათ. იხ. **ასათიანი რ.** საქართველოს ეკონომიკა. ახალი ეპოქა. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2009, გვ. 13.

შავი ზღვის სანაპიროზე ჩამოყალიბებულმა ახალშენებმა – ტრაპეზუნმა, კერასუნტმა, ფასისმა (ფონი), დიოსკურიამ (სოხუმი), პეტიუნტმა (ბიჭვინთა) და ა. შ. დიდად შეუწყვეს ხელი უცხოეთთან ვაჭრობის გაცხოველებას. ლითონისა და სელის ნაწარმის გარდა გაჰყავდათ ტყვეები, გაჰქონდათ ხე-ტყე, უმთავრესად, შემოჰქონდათ ფუფუნების საგნები.

ძვ. წ. VI-II საუკუნეებით თარიღდება და მსოფლიოს უძველესი მონეტების რიცხვს განეკუთვნება **„კოლხური თეთრი“**. ლითონის ფულის წარმოშობამდე ფულის მაგივრობას რქოსანი პირუტყვი ასრულებდა. ამის დასტურია თუნდაც ის, რომ „კოლხურ თეთრზე“ ხარის თავია გამოსახული. ქართული ოქროს მონეტა **„კოლხური სტატერი“*** იჭრებოდა ძვ. წ. I საუკუნიდან ახ. წ. III საუკუნემდე.

ახალი წელთაღრიცხვის პირველი საუკუნეების საქართველოს ეკონომიკა ხასიათდება მისი ტრადიციული დარგების – მიწათმოქმედების, მესაქონლეობის, ხელოსნობისა და ვაჭრობის სწრაფი განვითარებით, რასაც თან ახლავს საზოგადოების ქონებრივი დიფერენციაციის გაღრმავება.

IV საუკუნიდან, შრომის მწარმოებლურობის ზრდის შედეგად, ეკონომიკურ ურთიერთობებში მომხდარმა ცვლილებებმა ხელი შეუწყო მონათმფლობელობის წიაღში ფეოდალური ურთიერთობის ჩასახვას. ევროპისა და აზიის მრავალ ქვეყანაში ფეოდალურმა ეკონომიკურმა სისტემამ, მონათმფლობელობის გვერდის ავლით, პირველყოფილი საზოგადოება შეცვალა, საქართველოში კი იგი, მონათმფლობელური ეკონომიკური სისტემის განვითარების საფუძველზე, VI საუკუნეში ჩამოყალიბდა.

V საუკუნეში, ვახტანგ გორგასლის მეფობის დროს, ქართლის სამეფომ დიდ სამეურნეო აღმავლობას მიაღწია. გაუმჯობესდა სამიწათმოქმედო ტექნიკა, დაიწყო რკინის

---

* ცნობილია ამ უაღრესად იშვიათი მონეტის მხოლოდ ორი ეგზემპლარი: ერთი დაცულია პარიზში, მეორე – თბილისში ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში.

გუთნისა და სარწყავი ტექნიკის გამოყენება, ფართოდ გავრცელდა ვაზის კულტურა, განვითარდა ვაჭრობა*.

ისტორიული წყაროები ადასტურებს, რომ საქართველოს ეკონომიკური ურთიერთობა სხვა ქვეყნებთან შენარჩუნებული ჰქონდა შიდა კონფლიქტებისა თუ უცხოელ მომხდურთა ბატონობის დროსაც. მიუხედავად იმისა, რომ სხვადასხვა დამპყრობთა, განსაკუთრებით კი არაბთა შემოსევებით, საქართველო ეკონომიკურ და პოლიტიკურ შევიწროებას განიცდიდა, თუმცა ქვეყანაში სამეურნეო ცხოვრება სწრაფად ვითარდებოდა. შემოსევებმა ვერ შეწყვიტა ფეოდალური ურთიერთობების განვითარება საქართველოში. ამის დადასტურება ისიც არის, რომ საქართველოში ფართოდ დაიწყო ფულის მოჭრა. VI-VII საუკუნეებში იჭრებოდა ქართულ-სასანური დრაქმები, VIII-X საუკუნეებში – თბილურ-არაბული დირჰემები, X-XII საუკუნეებში – ვერცხლის ქართული მონეტები ბიზანტიური ტიტულებით, ქართულ-ბიზანტიური მონეტები და ა.შ. XI საუკუნეში საქართველოს გაერთიანებისა და ერთიანი სამეფოს უფლებების შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე გავრცელების შემდეგ, კიდევ უფრო გაღრმავდა მისი საგარეო-ეკონომიკური ურთიერთობები.

ფეოდალურმა საქართველომ ეკონომიკური და კულტურული განვითარების უმაღლეს საფეხურს XII საუკუნეში მიაღწია. ამ პერიოდში შეიქმნა ტირიფონის, რუის–ურბნისის, მუხრანის, ალაზნის, სამგორის, შიდა კახეთის სარწყავი არხები, რომლებმაც მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს საქართველოში მევენახეობის, მებაღეობისა და მებამბეობის განვითარებაში. სწრაფად განვითარდა ხე-

---

* ქართველ მეცნიერს **სიმონ ყაუხჩიშვილს** მოჰყავს VI საუკუნის ისტორიკოსის პროკოპი კესარიელის ცნობა იმის შესახებ, თუ იბერიას როგორ ჰქონდა განვითარებული აღებ-მიცემობა გარე სამყაროსთან. საქონელი შემოჰქონდათ სპარსეთიდან, ინდოეთიდან, რომაელების ქვეშევრდომი ქვეყნებიდან და გაჰქონდათ ამავე ქვეყნებში. იხ. **ს. ყაუხჩიშვილი**. გეორგიკა. ბიზანტიელ მწერალთა ცნობები საქართველოს შესახებ. ტ. II, თბილისი, 1934, გვ. 61.

ლოსნობა და გაღრმავდა შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება.

დავით აღმაშენებლის აქტიურმა საგარეო პოლიტიკამ დიდად შეუწყო ხელი საერთაშორისო სატრანზიტო ვაჭრობის შემდგომ განვითარებას. საქართველო დიდ საქარავნო ვაჭრობას ეწეოდა ირანთან, ერაყთან, სირიასთან, ეგვიპტესთან, ბიზანტიასთან, რუსეთთან და ა.შ. გაჰქონდათ: ბამბა, აბრეშუმი, ფარჩა, ბეწვეული, ძვირფასი სამოსელი, მატყლი, ღვინო, კაკალი, თაფლი, გაჰყავდათ ცხენები და ა.შ. შემოჰქონდათ: ძვირფასი ქსოვილები და ჭურჭელი, იარაღ-საჭურველი, სამოსელი, ბეწვეული, თვალ-მარგალიტი, ნელსაცხებლები, სანელებლები, ხმელი ხილი, თევზეული და ა.შ. ვაჭრობის განვითარებამ ხელი შეუწყო ქალაქების ზრდას. XII საუკუნეში განვითარების მაღალ დონეს მიაღწია ქართულმა ფეოდალურმა კულტურამ. როგორც საქართველოში, ისე მის საზღვრებს გარეთ არსებულ კულტურულ კერებში ნაყოფიერი სამეცნიერო-ლიტერატურული საქმიანობა გაიშალა. XII საუკუნის ბოლოს შეიქმნა შოთა რუსთაველის გენიალური პოემა – „ვეფხისტყაოსანი“, რომელშიც აისახა კიდეც ამ პერიოდის სოციალურ-ეკონომიკური შეხედულებები.

XIII საუკუნეში დაწყებულმა ძნელბედობამ მეტად უარყოფითი გავლენა მოახდინა საქართველოს სამეურნეო ცხოვრებაზე. ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებას დიდი დარტყმა მიაყენა მონღოლთა შემოსევებმა და ბატონობამ, რის შედეგადაც ფეოდალური მეურნეობა დაეცა, ვაჭრობა ჩაკვდა, ქალაქები გაპარტახდა.

ქვეყნის ეკონომიკის გამოცოცხლება დაიწყო XIV საუკუნის 30-იანი წლებიდან, გიორგი ბრწყინვალის მეფობის დროს, როდესაც გადაგდებულ იქნა მონღოლთა უღელი და აღდგა საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობა. ამ პერიოდში ვაჭრობის განვითარებას ხელი შეუწყო ვერცხლის მონეტის – „**გიორგაულის**“ გამოშვებამ. გამოცოცხლდა საგარეო ვაჭრობაც, თუმცა აღორძინების ეს პროცესი თემურლენგის შემოტევების გამო ხანგრძლივი არ ყოფილა.

1386-1403 წლებში თემურლენგის რვა ლაშქრობას საქართველოში მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი შეეწირა. დამპყრობლებმა ხელთ იგდეს ხალხის ქონება, დაანგრიეს ეკლესია-მონასტრები, ციხე-სიმაგრეები. ქართველი ხალხის გმირული წინააღმდეგობით გაბოროტებული მტერი კაფავდა ვენახებს, ანადგურებდა ნათესებს, ბაღებს, სარწყავ არხებს, პირუტყვს, საცხოვრებელ სახლებს, რომ დარჩენილი მოსახლეობისათვის საარსებო წყარო მოესპო. საქართველო კვლავ დაქვეითდა ეკონომიკურად.

ოსმალეთი გაბატონდა შავ ზღვასა და იმ გზებზე, რომლებიც ერთმანეთთან აკავშირებდა აღმოსავლეთ და დასავლეთ ქვეყნებს. საქართველო მოსწყდა საერთაშორისო სავაჭრო გზებს, დაქვეითდა ვაჭრობა, ხელოსნობა, მოიშალა სამეურნეო ცხოვრება.

XV საუკუნე კიდევ უფრო მძიმე აღმოჩნდა საქართველოს ეკონომიკისათვის. ჯერ ყარა-ყოიუნლუს (შავბატკნიანთა) თურქმანებმა შეარყიეს ისედაც ძლიერ შელახული მისი ეკონომიკური ცხოვრება, ხოლო შემდეგ ოსმალებმა მოამწყვდიეს ჩიხში.

უცხოელ დამპყრობთა განუწყვეტელი შემოსევებისა და ეკონომიკური დაქვეითების შედეგად, XV საუკუნის მეორე ნახევარში საქართველოს ერთიანი ფეოდალური მონარქიის პოლიტიკურად დაშლამ (ქართლის, კახეთისა და იმერეთის სამეფოებად და სამცხე–საათაბაგოს სამთავროდ), რომელიც XVI–XVII საუკუნეებში კიდევ უფრო გაღრმავდა (დამოუკიდებელ სამთავროებად ჩამოყალიბდნენ ოდიშის, გურიის, აფხაზეთისა და სვანეთის სამთავროები), მეტად უარყოფითი გავლენა მოახდინა მის ეკონომიკაზე. მიუხედავად ამისა, ქვეყნის ეკონომიკური განვითარება არ შეწყვეტილა და არც შეიძლებოდა შეწყვეტილიყო, რადგან ამას მოითხოვდა ქართველი ხალხის სასიცოცხლო ინტერესები. საქართველოს მადლიანი მიწა იძლეოდა სოფლის მეურნეობის განვითარების საშუალებას. მაგალითად, კახური ყურძნით დამზადებულმა ღვინომ სწორედ მაშინ გაითქვა სახელი მთელ საქართველოში და მის ფარგლებს გარეთ, ასევე, ქართული აბრეშუმი

როგორც საშინაო, ისე საგარეო ვაჭრობის უმნიშვნელოვანესი საგანი გახდა. შავი ზღვის სანაპიროზე ფართოდ განვითარდა მეთევზეობა. მთაში გავრცელდა ტყავის დამუშავება, ფარდაგებისა და შალეულის ქსოვა, ქურქის, ნაბდის, ყაბალახის დამზადება. ყოველივე ამის მიუხედავად, XVI-XVII საუკუნეებში დასავლეთ საქართველოში ყმა გლეხთა უცხოელებისათვის ტყვედ მიყიდვა ანგრევდა არა მხოლოდ ქვეყნის მეურნეობას, არამედ საფრთხეს უქმნიდა თვით ერის არსებობას. XVII საუკუნის დასაწყისში საქართველოში შაჰ-აბასის გაუგონარი სისასტიკის შემოსევებმა უდიდესი დარტყმა მიაყენა აღმოსავლეთ საქართველოს. აიჩეხა ბაღ-ვენახები, გაწყდა პირუტყვი, თითქმის მთლიანად გაჩანაგდა მეურნეობა. ამას მოჰყვა ქალაქების ნგრევა, მოსახლეობის აქტიური ნაწილის, განსაკუთრებით ვაჭრებისა და ხელოსნების განადგურება.

საქართველოს ეკონომიკაზე დამანგრეველი ზეგავლენა მოახდინა მის აღმოსავლეთ ნაწილში XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში ოსმალთა და სპარსთა ბატონობამ. XVIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან მშვიდობიანი ცხოვრებისათვის შედარებით ხელსაყრელი პირობები შეიქმნა, რამაც ჟამთა სიავისაგან შეფერხებული სამეურნეო ცხოვრება კვლავ თავის კალაპოტს დაუბრუნა. ამ პერიოდიდან იწყება ეკონომიკის გამოცოცხლება და აღმავლობა, რასაც მოჰყვა ქალაქებისა და სოფლების აღდგენა, ფეხი მოიკიდა დაქირავებული შრომის გამოყენებამ, გაფართოვდა ვაჭრობა. ირანსა და ოსმალეთში დიდი რაოდენობით გადიოდა ღვინო, აბრეშუმი, განვითარდა სამთამადნო წარმოება. შეიქმნა მანუფაქტურული ტიპის საწარმოები – თოფ-ზარბაზნის ქარხანა, სამეფო ზარაფხანა, სტამბა, მარილსახდელი, საპნის ქარხანა, სამღებროები, თოფისწამლის ქარხანა და ა.შ. კვლავ გაიხსნა დიდი ხნის განმავლობაში ჩაკეტილი დარიალის სავაჭრო გზა. გაცხოველდა საქარავნო ვაჭრობა რუსეთთან, იმატა სავაჭრო და სავახშო კაპიტალმა.

განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა ეკონომიკის შემდგომი განვითარების გზების ძიებას. ქართულ ენაზე ითარგმნებოდა ევროპელ განმანათლებელთა ნაშრომები.

1799 წელს იოანე ბატონიშვილმა იტალიურიდან ქართულ ენაზე თარგმნა წიგნი **„პოლიტიკური ეკონომია ანუ სახელმწიფო მეურნეობის შესახებ“**. ქართული ეკონომიკური აზრის განვითარებაში დიდი წვლილი შეიტანა სულხან–საბა ორბელიანმა.

ეკონომიკური წინსვლის მიუხედავად, საქართველოს არ გააჩნდა საკმაო პოტენციალი გარეშე მტერთა თავდასხმებისაგან თავის დასაცავად. ამასთან, ფეოდალური საქართველო შევიდა თავისი განვითარების გვიანდელ პერიოდში. საწარმოო ძალთა განვითარება თანდათან მოექცა წინააღმდეგობაში ფეოდალურ-ბატონყმურ ეკონომიკურ ურთიერთობებთან. გამწვავდა ფეოდალური ეკონომიკური სისტემის კრიზისი.

XIX საუკუნიდან საქართველოს საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ისტორიაში ახალი და უაღრესად რთული ეტაპი იწყება. ისტორიული მოვლენები იმგვარად წარიმართა, რომ ამ ახალი ეპოქის უშუალო განმსაზღვრელი რუსეთის ცარიზმის ანექსიურ-კოლონიზატორული ექსპანსია შეიქნა.

საქართველოს მოქცევამ რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში (1801 წ.) სრულიად შეცვალა ქვეყნის როგორც პოლიტიკური, ისე ეკონომიკური განვითარების ისტორიული პროცესი. რუსეთთან შეერთებით საქართველომ, მართალია, თავი დააღწია აღმოსავლეთის მეზობელი აგრესიული ქვეყნებისაგან მუდმივ შემოსევებს, მაგრამ დაკარგა დამოუკიდებლობა, სახელმწიფოებრიობა და ფაქტობრივად რუსეთის კოლონიად იქცა. მეფის რუსეთი ცდილობდა საქართველოში ბატონყმობის განმტკიცებას. ამასთან, კავკასიაში მის მიერ წარმოებული ომების თითქმის მთელი ხარჯი, სასურსათო ბეგარის სახით, საქართველოს გლეხობას დაეკისრა. ხალხი ვერ ეგუებოდა ცარიზმის კოლონიურ პოლიტიკას, რასაც მოჰყვა აჯანყებები, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ფართოდ გაშლა. ყოველივე ეს დიდ ზიანს აყენებდა ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებას. არ ვითარდებოდა პრიმიტიულ ტექნიკაზე დაფუძნებული სოფლის მეურნეობა, ჩაკვდა სამთომეტალურგიული წარმოება. ეკონომიკური თვალსაზრისით, სა-

ქართველო რუსეთისთვის საინტერესო იყო მხოლოდ თავისი არაკონკურენტუნარიანი საქონლის სარეალიზაციოდ და მისი მრავალფეროვანი ბუნებრივი რესურსების მისათვისებლად. ამიტომ რუსეთი დაინტერესებული იყო მხოლოდ იმით, რომ საქართველო გადაექცია იაფი ნედლეულის წყაროდ თავისი ფაბრიკა-ქარხნებისათვის. მეაბრეშუმეობის სუსტი განვითარების გამო, დაიხურა მანუფაქტურული ტიპის აბრეშუმის ძაფსახვევი საწარმოები. ანალოგიური ბედი ეწვია 1828-1830 წლებში საექსპორტო ღვინისთვის მინის ჭურჭლის წარმოებასაც. ირანთან და თურქეთთან დაძაბული ურთიერთობის გამო, რუსეთმა აკრძალა ქართული საქონლის გატანა ამ ქვეყნებში. თავად ეკონომიკურად ჩამორჩენილმა რუსეთმა კი, ვერ შეძლო დაუფლებოდა საქართველოს ბაზარს. ამას დაემატა კონკურენცია ინგლისის მხრიდან, რომელიც მთელი აღმოსავლეთის ბაზრებს ფლობდა. ცარიზმის საიმპერიო-საბაჟო სისტემის დანერგვამ საქართველოში დიდად გაზარდა ფასები შემოზიდულ საქონელზე. მოკლედ, საქართველო გადაიქცა რუსეთის განაპირა, ჩამორჩენილ მხარედ. ცარიზმის დამპყრობლური პოლიტიკა არ უპასუხებდა ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ინტერესებს. ასეთ პირობებში ხალხი განაგრძობდა ბრძოლას ცარიზმის კოლონიური პოლიტიკის წინააღმდეგ, თუმცა XIX საუკუნის 30-იანი წლებიდან ქვეყანა თანდათან დამშვიდდა, აღორძინება იწყო სოფლის მეურნეობამ. სახელი გაითქვა ქართულმა ღვინომ. კახური ღვინო გავიდა რუსეთის ბაზრებზეც. დასავლეთ საქართველოში განსაკუთრებით განვითარდა მეაბრეშუმეობა. 40-იან წლებში გაჩნდა აბრეშუმის ახალი ძაფსახვევი საწარმოები. 50-იან წლებში ძაფსახვევი ფაბრიკები აიგო ქუთაისსა და ზუგდიდში. განვითარდა ხის დამმუშავებელი წარმოება, რომლის პროდუქცია საქართველოს ფარგლებს გასცდა. მუშაობა დაიწყო ძვირფას საშენ ქვათა დამმუშავებელმა ფაბრიკამ, აგრეთვე თამბაქოს ფაბრიკებმა, განვითარდა ტყავის წარმოება, ხე-ტყის მრეწველობა და ა.შ. საქვეყნოდ გაითქვა სახელი ხელოსნობის ზოგიერთმა ნაწარმმა. მაგალითად, საქართველოში დამზადებული ფოლადის ხმალი რუსეთისას

სჯობდა. ამას ადასტურებს ის ფაქტი, რომ რუსეთის მთავრობამ ზლატოუსტის მეტალურგიული ქარხნის ოსტატები გამოგზავნა თბილისში ფოლადის ხმლის დამზადების საიდუმლოს შესასწავლად.

თანდათან საფუძველი ეცლებოდა კარჩაკეტილ ნატურალურ მეურნეობას. სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობების განვითარებამ კიდევ უფრო შეარყია ფეოდალური ეკონომიკური სისტემა და გზა გაუხსნა კაპიტალისტური ურთიერთობების აღმოცენებას საქართველოში.

თუ მხედველობაში არ მივიღებთ რკინის კუსტარულ წარმოებას, რომელიც საქართველოში უხსოვარი დროიდან არსებობდა, შავი ლითონების საქარხნო წარმოება საქართველოში დაიწყო 1862 წლიდან ჩათამის (ფოლადური) მეტალურგიულ საწარმოში. 1879 წლიდან დაიწყო ჭიათურის მანგანუმის საბადოს ექსპლუატაციაც.

მიუხედავად იმისა, რომ ქართველი ხალხი ოდითგანვე იყენებდა მინერალურ წყლებს, ზღვისა და მთის ჰავას სხვადასხვა დაავადების სამკურნალოდ, **კურორტები** საქართველოში XIX საუკუნის I ნახევრიდან იქმნება. XIX საუკუნის II ნახევრიდან ბორჯომი რუსეთის სამეფო საგვარეულოს ხელში გადავიდა. ამავე პერიოდში გაშენდა აბასთუმანი, საზაფხულო აგარაკები – კოჯორში. XIX საუკუნის დამლევიდან იწყება შავიზღვისპირეთის საკურორტო რესურსების ათვისება. მაღალი სამკურნალო თვისებების მქონე ზღვისპირა კურორტად იქნა აღიარებული სოხუმი, აშენდა გაგრის სამკურნალო კომპლექსი, აჭარის სანაპიროზე – ქობულეთი, მახინჯაური, ციხისძირი, მოგვიანებით, XX საუკუნის 20-30-იან წლებში – ბიჭვინთის კომპლექსი. XX საუკუნის დასაწყისში პირველი ტურისტული ტრასა გახდა საქართველოს სამხედრო გზა, რომელმაც 20-იანი წლებიდან დასაბამი მისცა ტურიზმის განვითარებას ქვეყანაში.

1864-1871 წლების საგლეხო რეფორმას, რასაც უაღრესად დადებითი მოვლენა – საქართველოში ბატონყმობის გაუქმება მოჰყვა, გლეხობის მიერ იურიდიული უფლებების მოპოვების მიუხედავად, მათი ეკონომიკური მდგომარეობა არ გაუმჯობესებულა, პირიქით, გლეხობამ დაკარ-

გა იმ მიწების მნიშვნელოვანი ნაწილი, რომლითაც სარგებლობდა. მეურნეობისთვის ვარგისი მიწების 78% შერჩა თავად-აზნაურობას, დანარჩენი კი განაწილდა სახელმწიფოზე, ეკლესია-მონასტრებსა და გლეხობაზე. უმიწოდ დარჩა გლეხობის ის ნაწილი, რომელიც რეფორმამდე მიწის ნაკვეთით არ სარგებლობდა. აგრარულ ურთიერთობებს საქართველოში კიდევ უფრო ამწვავებდა რუსეთის კოლონიური პოლიტიკა: ახალი გადასახადები დიდად აღემატებოდა რეფორმამდელს. მთავრობა უცხო ტომის ხალხს ასახლებდა სოფლის მეურნეობისთვის გამოსადეგ მიწებზე, მკვიდრ მოსახლეობას კი – ჭაობიან, მთაგორიან და მწირ ადგილებზე. რუსეთს განსაკუთრებით აფხაზეთზე ეჭირა თვალი. მიუხედავად ქართველი საზოგადოების წინააღმდეგობისა, ცარიზმის ხელისუფალნი ჯიუტად ასახლებდნენ ამ ტერიტორიაზე არაქართველი ეროვნების ხალხს.

საქართველოში ბატონყმობის გაუქმებამ დააჩქარა ბურჟუაზიის წარმოქმნა, რამაც ხელი შეუწყო კაპიტალიზმის აღმოცენებას და ქვეყნის ეკონომიკური სტრუქტურის შეცვლას. თუმცა, ამ ცვლილებების მიზეზი რუსული კაპიტალი ნაკლებად იყო. საქართველოს ეკონომიკაში გაბატონდა საზღვარგარეთული კაპიტალი. მაგალითად, თბილისში ქართული კაპიტალის წილი წარმოებასა და ვაჭრობაში მხოლოდ 13,5%-ს შეადგენდა. აქედან გამომდინარე, ქართულ ბურჟუაზიას არ შეეძლო ეკონომიკის განვითარებისათვის ეროვნული ელფერი მიეცა. არსებული ეკონომიკური პოლიტიკა არ უპასუხებდა საკუთარი რესურსების ხარჯზე ეროვნული ეკონომიკის შექმნასა და განვითარებას. მიუხედავად ამისა, კაპიტალიზმის აღმოცენებამ ფეოდალური ყოფით დაბეჩავებული გლეხი ცხოვრების ახალ სარბიელზე გამოიყვანა. ამას მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი რკინიგზის განვითარებამ. საქართველოში პირველი რკინიგზა 1871 წელს გაიხსნა. ეს იყო ფოთი-ყვირილის (ზესტაფონი) უბანი. 1872 წელს დაიწყო სარკინიგზო მიმოსვლა თბილისსა და ფოთს შორის, 1883 წელს კი რკინიგზის მაგისტრალით ერთმანეთს დაუკავშირდა ბათუმი, თბილისი და ბაქო, 1889 წელს – თბილი-

სი და ყარსი, ხოლო 1901 წელს – ბორჯომი და ბაკურიანი. 1890 წელს გაიხსნა წიფის გვირაბი, 1894 წელს – ხაშურ-ბორჯომის რკინიგზა, 1895 წელს – შორაპან-ჭიათურა-საჩხერისა, რასაც უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა მანგანუმის წარმოების განვითარებისათვის. 1915 წელს გაყვანილ იქნა ნავთლუღ-გურჯაან-თელავის, გურჯაან-წნორისწყლის სარკინიგზო შტო და ა.შ. XIX საუკუნის 80-იან წლებში თბილისში, ამიერკავკასიის რკინიგზის მთავარ სახელოსნოებში 3500-ზე მეტი მუშა დასაქმდა.

1875 წელს ილია ჭავჭავაძის ინიციატივით ფრთები შეესხა დიმიტრი ყიფიანის იდეას – საქართველოში, კერძოდ, თბილისში სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის შექმნას. ილია ჭავჭავაძემ დიდი ენერგია შეალია ქართული ბანკის განვითარების საქმეს, რომელიც გადაიქცა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების, ქართული გიმნაზიის, ქართული თეატრისა და სხვა კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებათა არსებობის საფუძვლად. 1887 წლის ბოლოს ილია ჭავჭავაძის თაოსნობით საქართველოში, კერძოდ, თბილისში აშენდა პირველი ელექტროსადგური.

1896 წელს საქართველოში შეიქმნა პირველი მონოპოლისტური გაერთიანება, სინდიკატი „შავი ქვა“, რომელიც 200–ზე მეტ ადგილობრივ მრეწველს აერთიანებდა. 1898 წელს მრეწველობაში 16 ათასამდე მუშა მუშაობდა, 1902 წლისთვის კი – 21 ათასზე მეტი. ამრიგად, XIX საუკუნის ბოლოს კაპიტალიზმი, თავისი კლასიკური ფორმით, მტკიცედ დამკვიდრდა საქართველოში, რასაც მოჰყვა ფაბრიკა-ქარხნების რაოდენობის ზრდა და, შესაბამისად, სამრეწველო პროლეტარიატის ჩამოყალიბება-განვითარება. თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ ბრძოლამ შეარყია საქართველოს ისედაც სუსტად განვითარებული ეკონომიკა. მაქსიმალურად შემცირდა ჭიათურის მანგანუმის წარმოება. იხურებოდა საწარმოები, ნადგურდებოდა ადგილობრივი სარეწები რუსული საქონლის კონკურენციის გამო, ეცემოდა რკინის, სპილენძის, ოქრო-ვერცხლის, თიხის, ტყავისა და ა.შ. დამუშავება, რომლებიც გაცილებით იაფად მზადდებოდა რუსეთში და იყიდებოდა საქართველო-

ში; საგრძნობლად იკლო ბათუმიდან ნავთობპროდუქტების გატანამ, იმატა უმუშევრობამ, მას დაემატა დიდი მოუსავლიანობა. ქვეყანა სიღარიბემ მოიცვა.

საქართველო XX საუკუნეს ღრმა ეკონომიკური კრიზისით შეხვდა. მკვეთრად შემცირდა ქვანახშირის მოპოვება, განახევრდა მანგანუმის წარმოება, რომლის პროდუქციის 92-99% ინგლისში, გერმანიაში, აშშ-ში, საფრანგეთსა და ბელგიაში გაჰქონდათ. ამ პერიოდში გაძლიერდა ქვეყანაში მარქსისტული ეკონომიკური მეცნიერების გავლენა.

1905–1907 წლების რევოლუციის შემდეგ საქართველოს ეკონომიკა დეპრესიამ მოიცვა. 1910 წლიდან, მართალია, დაიწყო გამოცოცხლება, მაგრამ მსოფლიო ომმა დიდი დარტყმა მიაყენა მას. ომმა საქართველოდან 200 ათასზე მეტი ადამიანის სიცოცხლე შეიწირა. მრეწველობას დააკლდა კვალიფიციური მუშახელი, სოფელი კი ძირითადად ქალების, ბავშვებისა და ხეიბრების ამარა დარჩა. მრეწველობის მილიტარიზაციის შედეგად, მნიშვნელოვნად დაეცა წარმოების მოცულობა სამთამადნო მრეწველობაში, მანგანუმის მადნის მოპოვება 1917 წელს, 1913 წელთან შედარებით, თითქმის 80%-ით შემცირდა. კიდევ უფრო მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა სოფლის მეურნეობა, ჩაკვდა ბათუმისა და ფოთის ნავსადგურები, საგრძნობლად შემცირდა საგარეო სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობები.

ომის შემდგომ, რუსეთის იმპერიიდან საქართველოს გამოყოფის შემდეგ, საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენისა და დამოუკიდებლობის პერიოდში (1918–1921 წწ.) ქვეყანაში მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობა შეიქმნა. ეროვნული სულიერი კულტურის ამაღლებამ ვერ შეძლო ქართული ეკონომიკური კულტურის გამოღვიძება. XX საუკუნის დასაწყისში საქართველოს ნაკლებად ჰყავდა სპეციალისტები ეკონომიკის დარგში. მოიშალა ტრანსპორტი, შეწყდა რუსეთიდან ხორბლის შემოტანა, გლეხობამ დაიწყო ბად-ვენახების ჩეხა და ამ ადგილების გამოყენება მარცვლეულის მოსაყვანად, რამაც გაანადგურა მრეწვე-

ლობის სანედლეულო ბაზა და, საერთოდ, გააპარტახა ეკონომიკა.

1920 წლის ბოლოს საქართველო ღრმა ეკონომიკურმა კრიზისმა მოიცვა. მეტად არასახარბიელო იყო ქვეყნის საგადასახდელო ბალანსი. ეს გარემოება უარყოფითად მოქმედებდა ქართული ბონის კურსზე, რომლის ემისია 1919-1920 წლებში განხორციელდა ოთხჯერ, ხოლო მეხუთედ 1921 წლის იანვარში დაიწყო. ამ პერიოდის მეტად მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო აგრარული რეფორმის განხორციელება და გლეხობისათვის მიწების კერძო საკუთრებაში გადაცემა. თუ 1918 წელს საგარეო ვაჭრობის ბალანსი აქტიური იყო (+12,1 მლნ მანეთი), 1919 წლისათვის საქართველოს აქტიური სალდო ჰქონდა მხოლოდ სომხეთთან (+53,3 მლნ მანეთი).

1921 წელს საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიის განხორციელებისა და სოციალ-დემოკრატიული ექსპერიმენტის შეწყვეტის შემდეგ, ქვეყნის საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ცხოვრებაში დაიწყო ახალი, წინააღმდეგობებით სავსე ეტაპი, გაბატონდა „ყაზარმული სოციალიზმის“ მოდელი, რომლისთვისაც მიუღებელი იყო მშვიდობიანი თანაარსებობა უცხო ეკონომიკურ კონცეფციებთან თუ მოდელებთან.

მართალია საბჭოთა კავშირს, წარმოების ზრდის ტემპების თვალსაზრისით, გარკვეული წარმატებები ჰქონდა 60-იან წლებამდე და მან გაიარა კავის ქვეყნის ატომურ ქვეყნად გარდაქმნის ურთულესი პროცესი, მაგრამ ვერ შეძლო გლობალიზაციის პოზიტიურ პროცესებთან ადაპტირება, მაშინ როდესაც მსოფლიოს წამყვან ქვეყნებში კლასიკურმა კაპიტალიზმმა ალღო აუღო გლობალიზაციის მკაცრ მოთხოვნებს და სწრაფად მოახდინა სისტემის შიგნით ტრანსფორმირება. კერძო კაპიტალისტურ საკუთრებაზე დაფუძნებული „ველური“ კაპიტალიზმი გარდაიქმნა საკუთრების პლურალიზმზე დაფუძნებულ შერეულ ეკონომიკურ სისტემად, მაშინ როდესაც საბჭოთა კავშირი მყარად იცავდა ფორმით საზოგადოებრივ, მაგრამ შინაარსით სახელმწიფო-მონოპოლისტურ საკუთრებაზე აგებულ და ცივილიზებული სამყაროსაგან რკინის ფარდით

იზოლირებულ ეკონომიკურ სისტემას. „პერესტროიკამაც“ ვერ უშველა ძველ საბჭოურ იდეოლოგიაზე დაფუძნებულ იმპერიას. ხელისუფლება თანდათან კარგავდა ძალაუფლებას. 80-იანი წლების ბოლოს გაძლიერდა დეზინტეგრაციის პროცესი, რომელიც ფაქტობრივად უმართავი გახდა. ქვეყანა, რომელიც მსოფლიოს სთავაზობდა საბჭოთა მოდელის დამკვიდრების სტრატეგიას, პოლიტიკურმა და ეკონომიკურმა კრიზისმა მოიცვა. იგი სპონტანურად დაიშალა.

XX საუკუნის 90-იანი წლებიდან მოყოლებული მსოფლიოს პოლიტიკურ და ეკონომიკურ განვითარებაში უდიდესი ცვლილებები მოხდა, რაც პოსტკომუნისტურ ტრანსფორმაციას უკავშირდება. მოსახლეობის წინაშე ისეთი რთული და არაორდინარული ამოცანის გადაჭრის აუცილებლობა დადგა, რომელიც უცნობი იყო მსოფლიო ისტორიისათვის – მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული ეკონომიკური სისტემიდან საბაზრო დემოკრატიაზე დაფუძნებულ ეკონომიკურ სისტემაზე გადასვლა. ამასთან, თუ აღმოსავლეთ ევროპისა და აზიის ზოგიერთი ქვეყნისთვის კვაზისოციალისტური სისტემა შედარებით მოკლე პერიოდი არსებობდა (II მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში დაიწყო ძველი ეკონომიკური სისტემის ნგრევა), რუსეთში მისი დაწყება დიდი ოქტომბრის სოციალისტურ რევოლუციად მონათლულ, სინამდვილეში ისტორიული განვითარების ჩარხიდან ამ ქვეყნის ამომგდებ რევოლუციას უკავშირდება. ჯერ რუსეთში, შემდეგ კი საბჭოთა კავშირში (აქედან გამომდინარე, საქართველოშიც) ეს პერიოდი 70-წლიანი სოციალისტური ექსპერიმენტის სახითაა ცნობილი.

საბჭოთა კავშირში ჩამოყალიბებულმა „სოციალიზმმა“ სახელი გაუტეხა სოციალიზმის თავისთავად საკმაოდ მიმზიდველ იდეას. ამაში სუბიექტური ფაქტორების როლი არცთუ უმნიშვნელო იყო, მაგრამ გადამწყვეტი მისია მაინც ობიექტურმა ფაქტორებმა შეასრულა.

სოციალიზმის მშენებლობა მხოლოდ ენთუზიაზმით, ვოლუნტარისტული მეთოდებით, ქვეყნის სოციალურ–ეკონომიკური პირობების გაუთვალისწინებლად, დაუძლეველ

წინააღმდეგობებს წააწყდა. ქვეყანა, სადაც მანქანური ინდუსტრიაც კი არ იყო ფორმირებული, ახალი დილემის წინაშე დადგა. გასაბჭოების შედეგად ტოტალურმა გასახელმწიოებრივებამ უარყოფითი გავლენა მოახდინა საზოგადოებრივი პროგრესის მთელ პროცესზე. სოციალიზმად წოდებული ადმინისტრაციულ-ცენტრალიზებული სისტემა ემყარებოდა წარმოების საშუალებებზე ფორმით საზოგადოებრივ, ხოლო შინაარსით სახელმწიფო საკუთრებას. საკოლმეურნეო-კოოპერაციული საკუთრება ფაქტობრივად სახელმწიფო საკუთრების დანამატს წარმოადგენდა. აიკრძალა კერძო საკუთრება, მეწარმეობისა და არჩევანის თავისუფლება. ცენტრალიზებულმა დირექტიულმა დაგეგმვამ, რომელიც თითქმის გამორიცხავდა რეგულირების საბაზრო მექანიზმს და რომლის ძირითადი სააღმსრულებლო ინსტრუმენტიც ხუთწლიანი გეგმა იყო, გამოიწვია ეკონომიკის მართვის ბიუროკრატიზაცია. ვერტიკალურ და ჰორიზონტალურ იერარქიულ დონეებზე ფაქტობრივად ერთიანი ეკონომიკური ცენტრის ფუნქციონირებამ, რასაც თან ახლდა გათანაბრებითი განაწილება, გამოიწვია მითვისების პროცესის დეფორმაციაც.

როგორც ნობელის პრემიის ლაურეატი ჯ. მ. ბიუკენენი აღნიშნავს, ამა თუ იმ სახის საქონელსა და მომსახურებაზე პატერნალისტური ფასების დაწესებამ მომხმარებლისთვის ხელმისაწვდომი გახადა პური, რძე, საქალაქო ტრანსპორტი, საბავშვო ბაღი, განათლება, სამედიცინო მომსახურება და ა.შ., მაგრამ იგი მიღწეულ იქნა არა მოთხოვნა-მიწოდების ურთიერთზემოქმედების, არამედ პოლიტიკური გზით, პოლიტიკური ფასების დაწესების საფუძველზე.[9] ამით ძირი გამოეთხარა საზოგადოებრივი წარმოების მამოძრავებელ ეკონომიკურ ინტერესებს, რამაც წარმოშვა ისეთი ნეგატიური მოვლენები, როგორებიცაა პიროვნების გაუცხოება წარმოების საშუალებებისაგან, შრომისადმი ინდიფერენტული დამოკიდებულება, მეცნიერულ-ტექნოლოგიური პროგრესის მიღწევების წარ-

[9] **Бюкенен Д. М.** Минимальная политика рыночной системы. «Вопросы экономики», № 12, 1990, с. 8.

მოებაში დანერგვის სტიმულების დაქვეითება, ცოდნის მიღებისა და კვალიფიკაციის ამაღლებისადმი ინტერესის დაკარგვა, კორუფცია და ა.შ. ამის შედეგად ჩამოყალიბდა დეფიციტური ეკონომიკა და „დაკანონდა“ წარმოებული საქონლისა და მომსახურების აბსოლუტური უმრავლესობის დაბალი ხარისხი. ამასთან, ერთ ქვეყანაში გამარჯვებული სოციალიზმი არ იძლეოდა ეკონომიკის ოპტიმალური დარგობრივი სტრუქტრის შექმნის შესაძლებლობას. ეროვნული შემოსავლის მნიშვნელოვანი ნაწილი კაპიტალისტურ ქვეყნებთან სამხედრო პარიტეტის ხარჯებმა შთანთქა. ასეთ ვითარებაში ცენტრალიზებულმა ეკონომიკამ ვერ შეძლო ეკონომიკური ტრიადის (რა? როგორ? ვისთვის?) ეფექტიანი გადაჭრა. საბოლოო ანგარიშით, მივიღეთ კვაზისოციალისტური ეკონომიკა კვაზისოციალისტური საზოგადოებით.

ვერ სრულდებოდა როგორც მოკლე-, ისე გრძელვადიანი გეგმები. წლიურ გეგმურ და ფაქტობრივ მაჩვენებლებს შორის სხვაობა საშუალოდ 40-50%-ს აღწევდა, ხოლო ხუთწლიან გეგმებში – 15-20%-ს. აღნიშნულ მაჩვენებლებს შორის დაშორიშორება განსაკუთრებით შესამჩნევი გახდა 70-იანი წლების მეორე ნახევრიდან.

ცენტრი ფაქტობრივად უძლური იყო დაეცვა კვლავწარმოების პროპორციებს შორის წონასწორობა. ცენტრალიზებულმა დაგეგმვამ პრაქტიკულად დაკარგა ეკონომიკის მართვისა და მისი რეგულირების ფუნქცია. გამოიკვეთა დირექტიული დაგეგმვის უპერსპექტივობა და მისი საბაზრო ურთიერთობებით შეცვლის ობიექტური აუცილებლობა. რესურსების ცენტრალიზებული განაწილება, რომელიც დაფუძნებული იყო მატერიალურ-ტექნიკური მომარაგების სისტემაზე, განაპირობებდა მომხმარებელთა თავისუფლების შეზღუდვას, მათ სრულ დამოკიდებულებას მწარმოებლებზე. 80-იანი წლებიდან მოყოლებული, საბჭოთა კავშირი, ფაქტობრივად, ნავთობისა და გაზის ექსპორტიდან მიღებული შემოსავლებით მეტ-ნაკლებად ახერხებდა არსებული ცხოვრების დონის შენარჩუნებასა და ფუნქციონირებას.

ამ პერიოდისთვის საბჭოთა კავშირი საშუალო განვითარების ინდუსტრიულ-აგრარულ ქვეყნად იყო მიჩნეული, მაგრამ მას არ ჰქონდა მომავალი და განვითარების პერსპექტივა იმის გამო, რომ ამ ქვეყანაში უარყოფილ იქნა საზოგადოებრივი განვითარების ისეთი ცივილიზებული ფორმები, როგორიცაა კერძო საკუთრება, კონკურენცია, შრომის მოტივაციის მექანიზმი, ყაირათიანობა, პასუხისმგებლობა, თავისუფალი აზროვნება, საბაზრო კოორდინაცია, რელიგიაც კი და ა.შ. სამაგიეროდ გაბატონდა სახელმწიფო საკუთრება (90%) მკაცრი ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური კოორდინაციის ვერტიკალური სტრუქტურითა და დიქტატორული რეჟიმით, ჰორიზონტალური კავშირების არარსებობით. აქედან გამომდინარე, ლოგიკურად ჩამოყალიბდა ჩაკეტილი, დეფიციტური ეკონომიკა, უპირატესად ექსტენსიური ტიპის რესურსტევადი წარმოება დაბალი ეკონომიკური ზრდით. მართალია, ცალკეულ სფეროებში (განათლება, მეცნიერება, კულტურა და ა.შ.) იყო გარკვეული პროგრესიც, განხორციელდა ინდუსტრიალიზაცია, მოპოვებული იქნა წარმატებები კოსმოსის ათვისებაში, ატომურ ენერგეტიკაში, ქიმიურ წარმოებაში, მეტალურგიაში, ავიაციაში, სამხედრო სფეროში და ა.შ., მაგრამ ეს არ აღმოჩნდა საკმარისი იმისთვის, რომ სოციალიზმსა და კაპიტალიზმს შორის არსებული შეჯიბრების ბედი პირველის სასარგებლოდ გადაწყვეტილიყო.

სსრკ-ში მიმდინარე პროცესები, ბუნებრივია, ჩვენს რესპუბლიკაშიც პოვებდა ასახვას. საქართველო ღრმად ინტეგრირებული აღმოჩნდა სსრკ-ის „ერთიან სახალხო სამეურნეო კომპლექსში“. მას სხვა რესპუბლიკებიდან შემოჰქონდა ნავთობის 96%, ბუნებრივი აირის 100%, შავი ლითონების, ნაგლინისა და ფოლადის მილების 93%, ხეტყის 80%, ხორცის 40%, რძის 75%, მარცვლეულის 90%, შაქრის 98%, თუმცა, საქართველოდან გაჰქონდათ ჩაი, კონიაკი, ღვინო, ციტრუსები, მანგანუმი, ქიმიური პროდუქცია და ა.შ.

საბჭოთა საქართველოს ბოლო, XII ხუთწლედის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ძირითადი მაჩვენებლები, ფაქტობრივად, სსრკ-ის მთელი ეკონომიკის – „ერ-

თიანი სახალხო სამეურნეო კომპლექსის“ – დეგრადირების მაგალითია.

საქართველოს ეკონომიკურ განვითარებაზე უარყოფით გავლენას ახდენდა მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის დაბალი დონე. 1985 წელს საქართველოს მრეწველობაში ხელით შრომობდა დასაქმებულთა 39% (კავშირის მასშტაბით – 35%), სოფლის მეურნეობაში, შესაბამისად, 95,9 და 73,3%. სსრკ-ის „დაჩქარების კურსის“ მიუხედავად, რესპუბლიკის ეკონომიკური მდგომარეობა თანდათან უარესდებოდა.

საქართველოს სსრ განვითარების ძირითადი მაჩვენებლების დინამიკა XII ხუთწლედში გაუარესების ტენდენციით ხასიათდებოდა. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ მრეწველობის თითქმის ყველა სტრატეგიულ სფეროსა და დარგში აღინიშნა ზრდის ტემპების დაცემა: მძიმე მრეწველობაში თუ იგი 1985 წელს შეადგენდა 129%-ს, 1990 წელს შეადგინა 104%, მსუბუქ მრეწველობაში, შესაბამისად, – 121 და 104, კვების მრეწველობაში – 115 და 99, მეტალურგიულ წარმოებაში – 104 და 77, სათბობ-ენერგეტიკულ კომპლექსში – 79 და 74, მანქანათმშენებლობაში – 154 და 112, საამშენებლო მასალების წარმოებაში – 132 და 106, ქიმიურ და ნავთობქიმიურ მრეწველობაში – 140 და 120, ხისდამამუშავებელ და ცელულოზა–ქაღალდის წარმოებაში – 146% და 93%. საგრძნობლად იკლო ქვანახშირის მოპოვებამ. ამ პერიოდში თითქმის განახევრდა მისი მოცულობა და 1860 ათასი ტონიდან 956 ათას ტონამდე დავიდა. ნავთობის ამოღება 3186 ათასი ტონიდან (1980 წელს) დაეცა 186 ათას ტონამდე 1990 წელს და ა.შ.[10] მდგომარეობა არ გაუმჯობესებულა არც საქართველოს ეკონომიკის ისეთ წამყვან დარგში, როგორიცაა სოფლის მეურნეობა. სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოების შემცირების მნიშვნელოვანი მიზეზი, დაბალი აგროტექნიკური დონისა და სხვა ფაქტორების გარდა, ნათესი ფართობის შემცირებაც იყო. შესაბამისად იკლო სახელმწიფო შესყიდვების მოცულობამაც.

[10] საქართველო ციფრებში 1990 წელს. თბილისი, 1991.

აღნიშნულ პერიოდში არ გაუმჯობესებულა მომსახურების სფეროს (საბჭოთა პერიოდში ეგრეთწოდებული არაწარმოებითი სფეროს) ეკონომიკური მაჩვენებლებიც. კერძოდ, ტრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის ფაქტობრივი მაჩვენებლები საგრძნობლად ჩამორჩებოდა საგეგმო დავალებებს. განსაკუთრებით გაუარესდა რკინიგზის ტრანსპორტის მუშაობა (როგორც ტვირთზიდვის, ისე მგზავრთბრუნვის მხრივ). შექმნილმა სიძნელეებმა ნეგატიური გავლენა მოახდინა სოციალური ინფრასტრუქტურის დარგების განვითარებაზე. მართალია, განათლების ზოგად მაჩვენებლებს (მაგალითად, სახალხო მეურნეობაში დასაქმებულ უმაღლესი და საშუალო სპეციალური განათლების მქონე პირთა რაოდენობა და ა.შ.) ზრდის ტენდენცია ჰქონდა, მაგრამ ხარისხი აშკარად მოიკოჭლებდა. არ შესრულებულა ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლების, საბავშვო ბაგა-ბაღების, საავადმყოფოების და ა.შ. მშენებლობის საგეგმო დავალებები.

საქართველოს მერვე ადგილი ეჭირა მოკავშირე რესპუბლიკებს შორის ინდუსტრიული განვითარების დონის მიხედვით, მეექვსე ადგილი – მოსახლეობის ერთ სულზე ეროვნული შემოსავლის წარმოების მხრივ, ხოლო პირველი ადგილი არაწარმოებით სფეროში დასაქმებულთა ხვედრითი წონის მიხედვით. დასაქმების ასეთი მაღალი წილი არაწარმოებით სფეროში არ იყო მეცნიერულად დასაბუთებული და არ შეესაბამებოდა რესპუბლიკის ეკონომიკის განვითარების დონეს. განსაკუთრებით მაღალი იყო დასაქმების დონე ადმინისტრაციულ-სამეურნეო სფეროში, საუწყებო კვლევით ინსტიტუტებში, სხვადასხვა სამმართველო-შუალედურ რგოლებსა და ა.შ. არაწარმოებით სფეროში დასაქმების ზრდა არ გამომდინარეობდა ობიექტური პროცესებიდან, არამედ მას საფუძვლად ედო სუბიექტური მოსაზრებები. მაგალითად, იქმნებოდა საკვლევი ინსტიტუტები ან ლაბორატორიები, სადაც საშტატო ერთეულები რამდენიმე ათეულს აღწევდა, როდესაც სამეცნიერო შედეგები და მათი სახალხო მეურნეობაში გამოყენება დასაქმებულთა ხელფასის ნახევარსაც კი ვერ ანაზღაურებდა. ამრიგად, ეფექტიანობის პრინციპი არ იყო

გამოყენებული მათ მიმართ, ასევე, არაწარმოებითი სფეროს სხვა დარგების მიმართაც. ეს ხელს უშლიდა საზოგადოებრივ პროგრესს და იწვევდა შექმნილი დოვლათის მფლანგველურ გამოყენებას. მგეგმავი ორგანოებისთვის კი ეს ცნობილი იყო მაშინ, როდესაც დაფინანსებისა და შტატების საკითხი დაისმებოდა და შტატების შემცირების გეგმას იძლეოდნენ განუკითხავად იმისა, თუ რომელ ინსტიტუტს რა მნიშვნელობა ჰქონდა სახალხო მეურნეობისთვის.[11]

ვერავითარ კრიტიკას ვერ უძლებდა საქართველოს მოსახლეობის მთლიან რიცხოვნობაში მთიანი რაიონების მოსახლეობის ხვედრითი წონის დაცემისა და ცალკეულ რაიონებში აბსოლუტური შეკვეცის ტენდენცია, რომელმაც ბოლო ხუთწლედებში კანონზომიერი ხასიათი მიიღო და დაბლა დასცა რესპუბლიკის ეკონომიკური პოტენციალი.

შექმნილი სიტუაციიდან გამოსვლის მიზნით, 70-იანი წლებიდან, როდესაც გამოიკვეთა ასეთი ეკონომიკის არაეფექტიანობა, კავშირის მასშტაბით მრავალჯერ სცადეს მისი „შეკეთება“, რასაც დადებითი შედეგი არ მოჰყოლია, ვინაიდან მიზეზები კომპლექსურად არ იყო გააზრებული. კომუნისტურმა პარტიამ არაერთხელ სცადა „უძრაობის პერიოდის“ ეკონომიკურ პოლიტიკაში ცვლილებების შეტანა, მაგრამ „განვითარებულმა სოციალიზმმა“ ვერ შეძლო ხელოვნური ინიექციებით, „სისხლის გადასხმით“ არსებული სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გამოსწორება. მაგალითად, 1982 წელს შემუშავდა სასურსათო პროგრამა, რომელიც ითვალისწინებდა არსებით ძვრებს სურსათის წარმოების მიმართულებით, მაგრამ რეალურად 1985 წელს აღნიშნული წარმოების მოცულობა ნაცვლად გეგმური 20%-ით გაზრდისა, 25%-ით შემცირდა.[12] საქართველოში, როგორც მთელ საბჭოთა კავშირში, დაწყებუ-

---

[11] **ასათიანი რ.** არაწარმოებითი სფერო ერთიან სახალხოსამეურნეო კომპლექსში. თბილისი, 1987, გვ. 138-139.

[12] **მესხია ი., მურჯიკნელი მ.** ეკონომიკური რეფორმა საქართველოში. თბილისი, „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, 1996, გვ. 8.

ლი კრიზისი თანდათან მწვავდებოდა, ეკონომიკაში ღრმავდებოდა დისპროპორციები, დესტაბილიზაცია და ეცემოდა ცხოვრების დონე.

„მეტი სოციალიზმის“ ლოზუნგზე აგებული „პერესტროიკა“ უპერსპექტივო და ბლეფი გამოდგა. ამის დასტურია თუნდაც ის ფაქტი, რომ 1990 წელს საბჭოთა კავშირის მთლიანი ეროვნული პროდუქტის (მეპ) ზრდის ტემპი (1982 წლის ფასებით) უარყოფითი იყო და –2,2%-ს შეადგენდა.[13]

საბჭოთა სივრცეში, ბუნებრივია, საქართველოშიც, ვერ განვითარდა კაცობრიობის მიერ საუკუნეების განმავლობაში დაგროვილი სამეწარმეო გამოცდილება, მაშინ როდესაც ცივილიზებული სამყარო მარტივი გაცვლიდან დიდი ხნის გადასული იყო ავტომატიზებულ და ელექტრონულ ბაზრებზე.

ზემოაღნიშნულისა და სხვა ნეგატიური ფაქტორების გამო, 80-იანი წლების ბოლოს ეტატიკურ*- – ბიუროკრატიული ორგანოების დემონტაჟის, კვაზისოციალისტური ეკონომიკური სისტემის ნგრევის აუცილებლობა დღის წესრიგში დადგა. ამას თავად საზოგადოება ითხოვდა. ამ პროცესების პარალელურად საფუძველი შეერყა თვით საბჭოთა კავშირს. 1991 წლის დეკემბერში ოფიციალურად გამოცხადდა მისი დაშლა. ეს უდიდესი იმპერია სწრაფად დაინგრა, ხოლო სოციალიზმსა და კაპიტალიზმს შორის ისტორიული მეტოქეობის დასრულებით, ფაქტობრივად ჩამოყალიბდა ერთიანი მსოფლიო სისტემა.

მსოფლიოში მიმდინარე ასეთი პოზიტიური ცვლილებების ფონზე, 90-იანი წლების დასაწყისში საქართველომ, სახელმწიფოებრიობის აღიარების საფუძველზე, შეცვალა

---

[13] გაანგარიშებულია აშშ-ის ცენტრალური სადაზვერვო სამსახურის მიერ. იხ.: Советский экономический рост: официальные данные и альтернативные оценки. "Вопросы экономики", 1995, № 10, с. 106.

* **ეტატიზმი** – პოლიტიკური მეცნიერების ცნება, რომელიც ნიშნავს სახელმწიფოს აქტიურ და უხეშ მონაწილეობას საზოგადოების ეკონომიკურ საქმიანობაში.

განვითარების კურსი, გეზი აიღო საბაზრო ეკონომიკისაკენ, მიზნად დაისახა ეკონომიკის კონვერსია – მთელი საზოგადოებრივი წარმოების რადიკალური გარდაქმნა. ამრიგად, საქართველო შეუერთდა მსოფლიო ეკონომიკაში მიმდინარე პროგრესულ პროცესებს, რითაც დაიწყო ახალი ეპოქა მის განვითარებაში.

საქართველო აღმოჩნდა XX საუკუნის უდიდესი ეკონომიკური (და არა მხოლოდ ეკონომიკური) ექსპერიმენტის მონაწილე, რომელიც 70 წელს გრძელდებოდა და კრახით დასრულდა.

საბჭოთა კავშირის, ამ უდიდესი მონსტრის დაშლამ შეცვალა მსოფლიოს რუკა. 1991 წელს საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენამ და სახელმწიფოებრიობის აღიარებამ, რასაც მოჰყვა ძველი ეკონომიკური სისტემის ნგრევა, სრულიად ახალი ეპოქა შექმნა საქართველოს უახლეს ისტორიაში.

ახალი ეპოქის საქართველოს ეკონომიკის კონცეპტუალური ანალიზი

XX საუკუნის უპრეცედენტო მოვლენა

1991 წლის 31 მარტის რეფერენდუმის საფუძველზე, 9 აპრილის 2 წლის თავზე საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის გამოცხადების შემდეგ, არც მეტი არც ნაკლები, კაცობრიობის ხნის ქართველი ერის სახელმწიფოებრივ ცხოვრებაში ახალი ეპოქა დაიწყო. ეპოქა, რომელიც სავსეა გარე თუ შიდა ფაქტორებით გამოწვეული წინააღმდეგობებით, სირთულეებით, კატაკლიზმებით, მაგრამ მაინც უდიდესი პოზიტიური ძვრებით ხასიათდება, რამაც რადიკალურად შეცვალა საქართველოს განვითარების კურსი არა მხოლოდ პოლიტიკური, არამედ ეკონომიკური და იდეოლოგიური თვალსაზრისით.

საქართველოს წინაშე იმთავითვე რთული ამოცანა დადგა – სახელმწიფო-მონოპოლისტური სოციალიზმიდან

საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლისთვის სათანადო პირობების შექმნა. თავის მხრივ, ეს ქვეყნის სამეურნეო მექანიზმის, ეკონომიკური ცხოვრების ყველა მხარისა და წესის რადიკალურ შეცვლას მოითხოვდა.

დღეს მსოფლიო ცივილიზაციასთან მიახლოების ძირითად მიმართულებად სოციალურად ორიენტირებული საბაზრო ეკონომიკის შექმნა უზრუნველყოფს საზოგადოებრივ პროგრესს და საკმაოდ აპრობირებულია ცივილიზებულ ქვეყნებში*. ამიტომ, ბუნებრივია, ისე როგორც სხვა პოსტკომუნისტური ქვეყნებისთვის, საქართველოსთვისაც, დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, მხოლოდ ეს გზა იყო მისაღები. აქედან გამომდინარე, გასული ათასწლეულის ბოლოს „მცდარი გზით განვითარებულ“[14] ქვეყნებში ქარტეხილივით მოვარდნილი მოვლენები დროის მოთხოვნა იყო. მას ჰუმანიზაციის მსოფლიო პროცესის ობიექტური აუცილებლობა განაპირობებდა.

მართალია, საქართველოში ეკონომიკის კონვერსიის დაწყებას გარკვეულწილად საფუძვლად დაედო ხელისუფლების მიერ მიღებული ეკონომიკური კანონები, საკანონმდებლო აქტები და დადგენილებები, მაგრამ ამ საქმეში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს საერთაშორისო ორგანიზაციებმა – საერთაშორისო სავალუტო ფონდმა, მსოფლიო ბანკმა, ევროგაერთიანებამ* და სხვებმა. მათ

---

* თუმცა დასავლეთის ზოგიერთ წარმატებულ ქვეყანაში (მაგალითად, გერმანიაში) დღის წესრიგში დგას სოციალურად ორიენტირებული საბაზრო ეკონომიკის სოციალურ საბაზრო ეკონომიკად გარდაქმნის საკითხი. სოციალური საბაზრო ეკონომიკა მომავლის ეკონომიკაა.

[14] **Lipowsky A**. Towards Normality. Overcoming the Heritage of Central Planning Economy in Poland in 1990-1994. Warsaw, Adam Smith Research Center, Center of Social and Economic Research, 1998; **პაპავა ვ.** პოსტკომუნისტური გარდამავალი პერიოდის მაკროეკონომიკა. თბილისი, „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, 2005 გვ. 18-19.

* ევროგაერთიანებას, რომელიც შეიქმნა 1967 წელს და აერთიანებდა დასავლეთ ევროპის 12 ქვეყანას, 1998 წლის 1

მიერ შემუშავებული რეკომენდაციები და წინადადებები ძირითადად პოსტსოციალისტურ ქვეყნებში, განსაკუთრებით კი რუსეთში მიმდინარე რეფორმის ანალოგიური იყო, ნაკლებად ითვალისწინებდა საქართველოს თავისებურებებს, ეროვნულ ინტერესებსა და ქვეყანაში შექმნილ რთულ სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობას. ამგვარ პოლიტიკას ერთგვარი გამართლებაც მოეძებნა, რაც იმით გამოიხატა, რომ რეფორმების დაწყებისას საქართველო სამანეთო ზონაში იმყოფებოდა და მას არ ჰქონდა თავისი ეროვნული ფულადი ერთეული, რაც ხელს უშლიდა საკუთარი მოდელით რეფორმების წარმართვას. მთავარი მიზეზი კი იყო ის, რომ ქვეყანაში ეკონომიკის კონვერსიასთან დაკავშირებული მოვლენებისა და პროცესების შესწავლა არ ხდებოდა სისტემური კვლევის მეთოდებით, ზოგადი კანონზომიერებებისა და თავისებურებების ინტეგრირებულობის კუთხით.

სისტემური მიდგომის გარეშე ეკონომიკის კონვერსიის რანგში აყვანილმა რეფორმამ საქართველოში მრავალი ახალი პრობლემა წარმოქმნა და ქვეყნის განვითარების ტრაექტორია შეცვალა.

ამრიგად, საქართველოში ეკონომიკური კონვერსიის წინაპირობები მეტად არასახარბიელო იყო და ქვეყნის რეალური ეკონომიკური სუვერენიტეტის მიღწევისათვის ბრძოლა – ეს უალტერნატივო პროცესი რთულ ვითარებაში დაიწყო.

„ყაზარმული სოციალიზმის“ კრახი აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებსა და საბჭოთა კავშირში, ამასთან, თითქმის ამ პროცესის პარალელურად საბჭოთა კავშირის **დაშლა და მის საფუძველზე დამოუკიდებელი სახელმწიფოების აღმოცენება, რომლებმაც მიზნად დაისახეს ახალი ეკონომიკური სისტემის შექმნა, XX საუკუნის ერთ-ერთი ყველაზე უპრეცედენტო მოვლენაა**. ცნობილი ამერი-

---

ნოემბრიდან მაიხსტრიხტის ხელშეკრულების საფუძველზე ეწოდა ევროკავშირი. უფრო ვრცლად იხილეთ **რ. ასათიანი**. თანამედროვე ეკონომიკის მცირე ენციკლოპედია. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 1998.

კელი ეკონომისტისა და სოციოლოგ ჯონ კენეთ გელბრეითის აზრით, ეს მოვლენა ორ მსოფლიო ომთან ერთიან რიგში დგას, როგორც ერთ-ერთი ამ სამი უდიდესი ისტორიული მოვლენათაგანი, რითაც გამოირჩევა XX საუკუნე.[15] ამ უდიდესმა ისტორიულმა მოვლენამ ღრმა ტრანსფორმაციული პროცესები გამოიწვია და „დღის წესრიგში თვისებრივად ახალი პრობლემები დააყენა, რომელთა გადაწყვეტაც იმ კლასიკური სქემების ფარგლებს სცილდება, რომლებიც ეკონომიკური მეცნიერების მიერ მთელი წინა ისტორიის განმავლობაში იქნა შემუშავებული“.[16] აქედან გამომდინარე, სავსებით ლოგიკურად, პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოში დაიწყო ახალი ტიპის გარდამავალი პერიოდი, რომელსაც ანალოგი არ მოეძებნება მსოფლიო ცივილიზაციაში. ამასთან, პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის „ტალღაში“ მოხვედრილი ქვეყნების ეკონომიკა არა მხოლოდ თვისებრივად ახალი პრობლემების წინაშე დადგა, არამედ მეტად არაორდინარული იყო ასეთ ქვეყნებში ეკონომიკური რეფორმების სასტარტო პირობებიც.

მაშინ როდესაც ველური კაპიტალიზმიდან საბაზრო ეკონომიკაზე (კაპიტალიზმის წიაღიდან აღმოცენებულ, მისგან წარმოქმნილ ახალ თვისებრიობაზე) გარდამავალ პერიოდს საფუძვლად ედო წინასწარ შემუშავებული შესაბამისი ეკონომიკური თეორია ჯონ მეინარდ კეინზის „დასაქმების, პროცენტისა და ფულის ზოგადი თეორიის“ სახით, სახელმწიფო-მონოპოლისტური სოციალიზმიდან საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალი პერიოდი დაიწყო სპონტანურად, ეკონომიკის ნგრევის პირობებში, წინასწარ გააზრებული, არსებულ მდგომარეობასთან მისადაგებული ეკონომიკური თეორიის გარეშე. აქედან გამომდინარე, სულ სხვა სასტარტო პირობები იყო დასავლეთის ქვეყ-

---

[15] **Galbraith J. K.** Economics in the Century Ahead. In: "The Future of Economics." Oxford, Blackwell, 1992, p. 47.

[16] **პაპავა ვ.** პოსტკომუნისტური გარდამავალი პერიოდის მაკროეკონომიკა. თბილისი, „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, 2005, გვ. 11.

ნებში საბაზრო ეკონომიკის ფორმირების დასაწყისში XX საუკუნის 40-იან წლებში და სულ სხვა – 90-იან წლებში პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოში. თუმცა პოსტფაქტუმ, არა მხოლოდ საქართველოსა და სხვა ტრანზიტულ ქვეყნებში, არამედ დასავლეთის განვითარებულ ქვეყნებშიც ფართოდ გაიშალა ახალი ტიპის გარდამავალი პერიოდის კვლევა და, შეიძლება ითქვას, „მცდარი გზით განვითარებული“ ქვეყნების ეკონომიკის ტრანსფორმაციის პირობები და მექანიზმები კვლევის ერთ-ერთი ძირითადი მიმართულება გახდა.

საქართველოში დაწყებულმა სისტემურმა ტრანსფორმაციულმა პროცესებმა, პოლიტიკურთან ერთად, მოიცვა ქვეყნის ეკონომიკური, სოციალური, კულტურული და ა.შ. სფეროები. გარდამავალი პერიოდის სტრატეგიად იმთავითვე ერთმნიშვნელოვნად აღიარებულ იქნა შერეული ეკონომიკური სისტემის ფორმირება და საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლა, ხოლო რადიკალური ეკონომიკური რეფორმების ათვლის წერტილად 1992 წლის პირველი ნახევარი გამოცხადდა.

ხელისუფლება არ აღმოჩნდა მზად კოორდინაცია გაეწია ამ მოულოდნელი პროცესებისათვის, სისტემური გარდაქმნებისათვის, შეემუშავებინა მართვის ბერკეტები და დაეცვა ქვეყნის ეკონომიკა გარედან თავსმოხვეული დოგმებისაგან. პირიქით, ასეთ რთულ სიტუაციაში, სრულიად ალოგიკურად, სახელმწიფო სმითისეული „ღამის დარაჯის“ ფუნქციით შემოიფარგლა და ეკონომიკის რადიკალური ლიბერალიზმის დოქტრინაზე დაყრდნობით, ეკონომიკური პროცესები თვითდინებაზე მიუშვა.

საქართველო მაშინ შემობრუნდა წმინდა ლიბერალიზმისაკენ, როცა განვითარებულმა ქვეყნებმა მას ზურგი შეაქციეს. არადა, თავისთავად საინტერესო და მიმზიდველი გარდამავალი პერიოდის სტრატეგია საშიშროების წინაშე აღმოჩნდა. მისი ბედი, ერთიანი მეთოდოლოგიური პრინციპების, ქვეყნის თავისებურებების გაუთვალისწინებლობისა და პოლიტიკური ნების არარსებობის გამო, კითხვის ნიშნის ქვეშ დადგა. ეკონომიკურ პროცესებზე სტიქიურმა ძალებმა მოახდინა დიდი ზემოქმედება.

მძიმე აღმოჩნდა წარსულის მემკვიდრეობა. გააქტიურდა კრიმინალური სტრუქტურები. სახელმწიფოებრივი „ნიშა“ მაფიოზურმა ჯგუფებმა დაიკავა, საზოგადოებამ სწრაფად ვერ აუღო ალღო რეალობას. იმატა ზერელე და შიშველ ემოციებზე აგებულმა მსჯელობამ იმის შესახებ, რის გაგებასაც სპეციალური ცოდნა და პროფესიონალიზმი სჭირდება. წინა პლანზე წამოიწია სამშობლოსადმი დამოკიდებულების გამოხატვის თავისებურმა ფორმამ – მისადმი მომხარებლური თვალით ყურებამ. ადამიანთა ამ კატეგორიამ, რომელსაც ონორე დე ბალზაკმა თავის დროზე სოციალური ნული უწოდა, მხოლოდ იმაზე დაიწყო ფიქრი, თუ რას მისცემდა მას სამშობლო და არა იმაზე, თვით რას გასცემდა მისთვის. მათმა მნიშვნელოვანმა ნაწილმა ზედა ეშელონებში მოიკალათა. სამოქალაქო დაპირისპირების ფონზე, ექსტრემალურ სიტუაციაში ახალი ეკონომიკური სისტემისა და, აქედან გამომდინარე, საბაზრო ურთიერთობების ფორმირებაში განმსაზღვრელი როლი ეკონომიკის ლიბერალიზაციას დაეკისრა.

ეკონომიკის სისტემური გარდაქმნის სტრუქტურაში განმსაზღვრელი ადგილი მაკროეკონომიკურ სტაბილიზაციას უჭირავს. მისი განხორციელების გარეშე ინსტიტუციური, მიკრო- და მაკროეკონომიკური გარდაქმნები, როგორც სისტემური გარდაქმნის დანარჩენი შემადგენელი ნაწილები, დეფორმირებულ ხასიათს იღებს. მართლაც, ინსტიტუციური გარდაქმნები (საკუთრების განსახელმწიფოებრივება, ახალი საკანონმდებლო ბაზის შექმნა, საბაზრო ინფრასტრუქტურის ჩამოყალიბება, რესურსების, საქონლისა და მომსახურების ბაზრების ფორმირება და სხვ.), ასევე, ფასების ლიბერალიზაცია, ეკონომიკის დემონოპოლიზაცია, ანტიმონოპოლიური რეგულირება, საგარეო-ეკონომიკური უთიერთობების ლიბერალიზაცია, ჩაკეტილი ეკონომიკიდან ღია ეკონომიკაზე გადასვლა და სხვ. მნიშვნელოვანწილადაა დამოკიდებული ქვეყნის მაკროეკონომიკურ სტაბილიზაციაზე. მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის პირობებში საბაზრო ინფრასტრუქტრის ინსტიტუტები აშკარა, დაუფარავ სპეკულაციურ ორიენტაციას იღებს, ფასების ლიბერალიზაცია შეიძლება ჰიპე-

რინფლაციაში გადაიზარდოს და ა.შ. თავის მხრივ, მაკროეკონომიკური სტაბილიზაცია შეუძლებელია ინსტიტუციური, მიკრო- და მეგაეკონომიკური გარდაქმნების გარეშე განხორციელდეს. ჩაკეტილი ეკონომიკის პირობებში, საბაზრო ურთიერთობებისა და შესაბამისი ინსტიტუტების გარეშე, იგი დირექტიულ-ცენტრალიზებულ ფორმას იღებს.

ეკონომიკური რეფორმების წარმატება თუ წარუმატებლობა დიდად არის დამოკიდებული იმ მოდელზე, რომელიც ქვეყანამ სისტემური გარდაქმნის, ეკონომიკის რეფორმირების საწყის ეტაპზე უნდა აირჩიოს.

მსოფლიო პრაქტიკამ ამ თვალსაზრისით წინა პლანზე „შოკური თერაპიისა“ და გრადუალისტური მოდელები წამოწია.

საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის აღნიშნული ორი მოდელიდან საქართველომ „არჩევანი“ „შოკურ თერაპიაზე“ გააკეთა. „დიდი აფეთქების“ სახელწოდებით ცნობილი ეს მოდელი „ვაშინგტონის კონსენსუსის“ საფუძველზე განხორციელდა და იგი არაოპტიმალური აღმოჩნდა საქართველოსათვის (ისე როგორც ამ ტალღაში მოხვედრილი სხვა ქვეყნებისთვის). შემთხვევითი არაა, რომ „შოკური თერაპია“ თვით „პოსტვაშინგტონის კონსენსუსმაც“ კი უარყოფითად შეაფასა და პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში აქცენტი სახელმწიფოს ახალ როლზე გადაიტანა.

საქართველო დადგა ორი ურთულესი ამოცანის წინაშე: „შოკური თერაპიის“ განხორციელებასთან ერთად, პარალელურად უნდა ჩამოეყალიბებინა სახელმწიფო ინსტიტუტები. საქართველოში ამ უკანასკნელის ფაქტობრივი არარსებობა „შოკური თერაპიის“ წარუმატებლობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიზეზი გახდა. ამის დასტურია თუნდაც ის, რომ „შოკური თერაპიის“, შეიძლება ითქვას, კლასიკური სქემა – „ბალცეროვიჩის გეგმა“ საქართველოში ბრმა კოპირების შედეგად განხორციელდა რო-

გორც რუსულ „სარკეში“ ამ გეგმის ანარეკლი;[17] ბ). საკუთარი ფულად-საკრედიტო სისტემის სახელმწიფო ინსტიტუტებისა და ეროვნული ვალუტის არარსებობის გამო, საქართველო, ჯერ კიდევ, სამანეთო ზონაში იყო და მიმოქცევაში უკვე დაშლილი საბჭოთა კავშირის მანეთი და რუსული რუბლი ჰქონდა, რაც ხელს უშლიდა „შოკური თერაპიის“ სრულყოფილ განხორციელებას. ასეთ ვითარებაში „შოკური თერაპიის“ ძირითადად მხოლოდ ფასების ლიბერალიზაციაზე დაყრდნობით განხორციელებული არასრულფასოვანი მოდიფიკაცია კრახისთვის იყო განწირული.[18]

საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალი პერიოდის სიძნელეები დაკავშირებული იყო არა მხოლოდ ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური სისტემის მძიმე შედეგებთან, არა მხოლოდ ფსიქოლოგიურ სტერეოტიპებთან, რომლებიც დამკვიდრდა საზოგადოების ცნობიერებაში, არამედ ცოდნის მწვავე დეფიციტთანაც. მან განსაკუთრებით მკვეთრად იჩინა თავი სახელმწიფო სტრუქტურებში. **იმდენი არაკვალიფიციური სახელმწიფო მოხელე, რომლებსაც წარმოდგენაც კი არ ჰქონდათ საბაზრო ეკონომიკაზე, რა ფუნქციებს შეასრულებდა საქართველოს ხელისუფლებაში? ეს პერიოდი ნამდვილად არ იყო სავარძელში ნებივრობის დრო**. სასაქონლო დეფიციტთან ერთად, აშკარად იგრძნობოდა რეფორმისტული სულისკვეთებით გამსჭვალულ ადამიანთა დეფიციტიც.

აღსანიშნავია ისიც, რომ სახელმწიფო არ თმობდა პოზიციებს, ინარჩუნებდა ტექნოლოგიურად უპერსპექტივო საწარმოებსა და თანამედროვე მოთხოვნების საპირისპირო წარმოების სტრუქტურას, რითაც, შეიძლება ითქვას, აკონსერვებდა ეკონომიკას. ასეთ სიტუაციაში ჰიპერტროფირებული მონოპოლიზმისა და დეფიციტის დაძლევის პრობლემა მთელი სიგრძე-სიგანით დადგა. მაგრამ ამი-

---

[17] **პაპავა ვ**. პოსტკომუნისტური გარდამავალი პერიოდის მაკროეკონომიკა. თბილისი, „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, 2005, გვ. 32.

[18] იქვე, გვ. 38.

სათვის არც პოლიტიკური ნება იყო და არც ქვეყნის თავისებურებების გათვალისწინებაზე აგებული ერთიანი სტრატეგიული პროგრამა, რომელთა არარსებობა კიდევ უფრო ართულებდა ჯანსაღი საბაზრო ურთიერთობების ფორმირებას. არადა, ადმინისტრაციული გზით საბაზრო ურთიერთობების ელემენტების შემოღება არ ნიშნავდა ბაზარზე გადასვლას. პროდუქციის უკიდურესი დეფიციტის პირობებში ფასების ლიბერალიზაცია ეკონომიკის ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური მართვის უკიდურეს ფორმად მოგვევლინა. იგი მძიმე ტვირთად დააწვა საზოგადოებას.

1993 წლის გაზაფხულზე საქართველოში შემოღებულ იქნა ფულადი ერთეულის სუროგატი – კუპონი. ეს მოხდა სრულიად მოუმზადებლად და იძულებითი ნაბიჯიც იყო, ვინაიდან ქვეყანა, შეიძლება ითქვას, დარჩა ფულადი ერთეულის გარეშე რუსეთიდან რუსული ფულის ბანკნოტების მოუწოდებლობის გამო. ეს სუსტი, შეუქცევადი და ჩაკეტილი მიმოქცევის საშუალება იმთავითვე, ფაქტობრივად, ამოვარდნილი იყო ეკონომიკიდან. დიდ მტკიცებას არ საჭიროებს ამ დროს საქართველოში არსებული ნაკლებწარმოების კრიზისის სიღრმე: წარმოების ტემპების სწრაფი დაცემა, სასაქონლო დეფიციტის მკვეთრი გამწვავება და ფულადი მასის დაუსაქონლება, ფასების სწრაფი ზრდა და ინფლაციის მაღალი ტემპი, სახელმწიფო რეგულირების სისუსტე, ფულადი მიმოქცევის უკონტროლობა, საბიუჯეტო დეფიციტის სწრაფი გადიდება, იატაკქვეშა მევახშეობის ფართოდ გაშლა, უმუშევრობის სწრაფი ზრდა, მაფიური კლანების პარპაში, უაღრესად დაბალი დონის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა, კვალიფიციური კადრების მკვეთრი დეფიციტი, დათრგუნულ მეწარმეთა ემიგრაცია, ცენტრსა და რეგიონებს შორის ურთიერთობების გამწვავება, აღრიცხვისა და კონტროლის, საანგარიშგებო დისციპლინის მოშლა, კვაზისაბაზრო სტრუქტურებისა და ურთიერთობების ჩამოყალიბება. ყოველივე ამათ აგვირგვინებდა და მათი ანარეკლი იყო კუპონი, რომელიც, შექმნილი სიტუაციიდან გამომდინარე, სწრაფად უფასურდებოდა. კუპონის ზღვარსგადასულმა ემისიამ ქვე-

ყანა ჰიპერინფლაციამდე მიიყვანა. 1993 წლის მეორე ნახევრიდან ინფლაციის ტემპი თვეში 60-70%-ს შეადგენდა, სამომხმარებლო ფასების ინდექსმა 7587,9%-ს მიაღწია. ეს იყო სამომხმარებლო ფასების ზრდის პიკი. **1993 წლის ბოლოს ჭენებადი ინფლაციური პროცესები ჰიპერინფლაციაში გადაიზარდა**. 1993-1994 წლებში ქვეყანას დამტკიცებული ბიუჯეტი არ ჰქონდა. 1994 წლის შემოდგომაზე 1 აშშ დოლარი ოფიციალურად 2,5 მლნ კუპონი ღირდა, ხოლო გადასაცვლელი კურსი 5,4 მლნ კუპონს აღწევდა. ამავე წელს ინფლაციის დონე 7380% შეადგინა. მოსახლეობა გაუსაძლის მდგომარეობაში აღმოჩნდა. პარალელურად სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტი იზრდებოდა, ოქროს რეზერვი მცირდებოდა, იმპორტზე ქვეყნის შიდა მოთხოვნა დიდდებოდა, საგარეო ბალანსის სტრუქტურა უარესდებოდა და ა.შ. ამასთან, საფუძველი ჩაეყარა ეროვნული ბანკის კრედიტებით ბიუჯეტის დეფიციტის დაფარვის მავნე პრაქტიკას.

გარდა ამისა, საქართველოს ეკონომიკა პარალიზებული აღმოჩნდა იმ დამანგრეველი ზემოქმედებით, რომელიც გამოიწვია ომმა სამაჩაბლოსა და აფხაზეთში. ქვეყანაში გაჩნდა დევნილთა მთელი არმია, რომელიც მძიმე ტვირთად დააწვა ეკონომიკას. ამასთან, სწრაფად განვითარდა „შავი ბაზარი“, რომელმაც ფაქტობრივად იტვირთა მოსახლეობის ბიოლოგიური არსებობის პრობლემის გადაჭრა.

1994 წლის დასაწყისში მიღებულ იქნა მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციისა და სისტემური ცვლილებების ანტიკრიზისული პროგრამა. თვისებრივად ახალ დონეზე განახლდა თანამშრომლობა საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან და მსოფლიო ბანკთან. დიდი იყო მათი ფინანსური მხარდაჭერა სტაბილიზაციის პროგრამების მიღებასა და განხორციელებაში. 1994 წლის მეორე ნახევრიდან დაიწყო მწვავე კრიზისული პროცესების მაჩვენებელთა ზრდის ტემპების შენელება, თუმცა, წარმოება 1995 წელს მხოლოდ 5%-ით შემცირდა. ამავე წლიდან საქართველოს უკვე ჰქონდა პარლამენტის მიერ დამტკიცებული ბიუჯეტი.

1994 წლის ბოლოს ეროვნულმა ბანკმა დაიწყო მკაცრი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გატარება, რამაც შესაძლებელი გახადა ჰიპერინფლაციის მოთოკვა და ობიექტური წინაპირობები შექმნა ფულის რეფორმის წარმატებით განხორციელებისათვის. ამ პერიოდში წლიური ინფლაცია 50%-ს მცირედით აღემატებოდა.

აკად. ვლადიმერ პაპავა წერდა: „საქართველოს ეკონომიკური დამოუკიდებლობა ეროვნული ქართული ვალუტის გარეშე დღეს ძნელად თუ იქნება ვინმესთვის მისაღები. ეს კი გამოწვეულია არა მარტო ემოციებით, არამედ იმის რეალური გააზრებითაც, რომ ფული არის ქმედითი საშუალება ეკონომიკური დამოუკიდებლობის მისაღწევად... მიმოქცევაში უნდა გამოვიდეს საქართველოს საკუთარი ვალუტა – თეთრი“.[19]

1995 წლის შემოდგომაზე შემოღებულ იქნა ეროვნული ვალუტა – ლარი, რომელიც გამოცხადდა ერთადერთ საგადამხდელო საშუალებად*. დოლართან მიმართებაში მისი გადასაცვლელი კურსი იყო 1 აშშ დოლარი 1,3 ლართან. წარმოების დაცემა, ხუთწლიანი ეკონომიკური ვარდნა შეჩერდა. ამავე წელს აღინიშნა ნულოვანი ზრდა – 0,4%-ის ფარგლებში.

1995 წლის ბოლოდან საქართველოს ეკონომიკურ პოლიტიკაში მოხდა არსებითი ცვლილებები და საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის „შოკური“ გზა ლიბერალურ-მონეტარული მოდელით შეიცვალა. ამით საქართველოში დაიწყო ეკონომიკური რეფორმების **II ეტაპი**. მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის ეს ორთოდოქსული მიმართულება ამ პერიოდიდან საფუძვლად დაედო ქვეყნის ეკონომიკურ პოლიტიკას.

ორთოდოქსულ მიდგომაში, რომელიც თავს მოახვიეს საქართველოს და ისიც ვაშინგტონის კონსესუსის „პროდუქტია“, აქცენტი კეთდება სახელმწიფო ბიუჯეტის შემცირებაზე სახელმწიფო ხარჯების (სახელმწიფო მმართველობის, თავდაცვის, სოციალური დაცვის ხარჯების,

---

[19] **პაპავა ვ**. საქართველო საბაზრო ეკონომიკის გზაზე. თბილისი, მეცნიერება, 1995, გვ. 58-60.

სახელმწიფო ტრანსფერების, სუბსიდიების, კაპიტალდა-ბანდებებისა და ა.შ.) შემცირების გზით. მისთვის დამახასიათებელია საგადასახადო პოლიტიკის გამკაცრება (საგადასახადო შეღავათების შემცირება, გადასახადების გადიდება და ა.შ.). მკაცრ საბიუჯეტო პოლიტიკას თან ახლავს ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გამკაცრებაც, რაც, „ძვირი ფულის“ პოლიტიკაში აისახება. იგი გამოიხატება ცენტრალური ბანკის მიერ ფულის ემისიის შეზღუდვით, საპროცენტო განაკვეთის ამაღლებით, ბანკთაშორისი სარეზერვო ნორმის გადიდებითა და ა.შ.

„ძვირი ფულის“ პოლიტიკა ინფლაციური სპირალის წინააღმდეგ არის მიმართული. ამიტომ მასზე აგებული ეკონომიკური პოლიტიკა, პირველ ყოვლისა, ითვალისწინებს ფულის მიწოდების შეზღუდვას, რისი ერთადერთი გზაც, ფულის ემისიის შეზღუდვასთან ერთად, კომერციული ბანკების რეზერვების შემცირებაა. ბანკთაშორისი სარეზერვო ნორმის გადიდება ავტომატურად ამცირებს კომერციული ბანკების განკარგულებაში არსებულ ფულად მასას და, შესაბამისად, ფულად მულტიპლიკატორს, ხოლო საპროცენტო განაკვეთის გადიდება ამცირებს კომერციული ბანკების დაინტერესებას გაზარდონ თავიანთი რეზერვები ცენტრალური ბანკისგან სესხის აღების გზით.

საქართველოში ეკონომიკის სისტემური გარდაქმნების (კონვერსიის) მაკროეკონომიკური პოლიტიკა ორიენტირებულ იქნა ორთოდოქსული ტიპის პირველ ვარიანტზე. ეს არის ლიბერალურ-მონეტარული პოლიტიკა, რომელიც „ძვირი ფულის“ პოლიტიკით გამოიხატა და „შოკური თერაპიის“ შემდეგ, ვაშინგტონში მიღწეული შეთანხმების საფუძველზე აისახა ქვეყნის ეკონომიკურ პოლიტიკაში.

1996-1997 წლებში საქართველოს ეკონომიკის ზრდის შედარებით მაღალი ტემპი და ინფლაციის ზომიერი დონე დაფიქსირდა. მშპ-ის მოცულობა საშუალოდ 11%-ით გაიზარდა, მაგრამ რიგი საშინაო და საგარეო ფაქტორების უარყოფითი მოქმედების შედეგად 1998 წელს, 1997 წელთან შედარებით, მშპ-ის ზრდის ტემპი 2,9%-ით დაეცა.

საქართველოში საბიუჯეტო კრიზისი პრაქტიკულად 1998 წლის პირველ ნახევარში დაიწყო. „ძვირი ფულის“

პოლიტიკამ წარმოქმნა ისეთი მნიშვნელოვანი პრობლემები, როგორიცაა დაბალი საინვესტიციო და საქმიანი აქტიურობა, გადაუხდელობის კრიზისის გაღრმავება, საგადასახადო ბაზის შეკვეცა, ქვეყნის ეკონომიკური უსაფრთხოების შესუსტება და ა.შ. ყოველივე ეს სახელმწიფო ბიუჯეტის საშემოსავლო ნაწილის მკვეთრ შემცირებაში გამოიხატა. საქართველო ერთ-ერთ ბოლო ადგილზე აღმოჩნდა მშპ-ში ექსპორტის წილის მიხედვით, რაც დაახლოებით 3%-ს შეადგენდა.

საგულისხმოა ის გარემოებაც, რომ როდესაც მთავრობამ, ჰიპერინფლაციის დაძლევის შემდეგ, შეინარჩუნა ინფლაციის დათრგუნვის კურსი, სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტის დასაფარავად აქცენტი საგარეო ვალზე გააკეთა. **საგარეო ვალის გაზრდამ (მისი წილი მშპ-ში 60%-ს აღემატებოდა) საქართველოს ეკონომიკა მჭიდროდ დამოკიდებული გახადა მსოფლიო საფინანსო ორგანიზაციებზე და, საერთოდ, მსოფლიო ფინანსური ბაზრების კონიუნქტურაზე, რამაც ხელი შეუწყო სახელმწიფო ხარჯების არარაციონალური სტრუქტურის ჩამოყალიბებას**. ამასთან, საგარეოს დაემატა ქვეყნის შიდა ვალიც, ამიტომ 2003 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტი, ფინანსთა სამინისტროს განცხადებით, ძირითადად ვალების გასტუმრებაზე იქნა აგებული. ეს იყო საგარეო ვალის მომსახურება, აგრეთვე ხელფასებისა და პენსიების მიმდინარე და ძველი ვალების გასტუმრება. საგულისხმოა, რომ ამ პერიოდში საქართველოში პენსიას იღებდა დაახლოებით 900 ათასი ადამიანი. 14-ლარიანი პენსიის დასარიგებლად წლიურად საჭირო იყო 151 200 ათასი ლარი. ამას ემატებოდა 55 მლნ ლარი დევნილთა დასახმარებლად. სულ წლიურად 200 მლნ-ზე მეტი ლარი იყო საჭირო მხოლოდ ამ მუხლით. გარდა ამისა, ამ თანხას ემატებოდა აგრეთვე საბიუჯეტო ორგანიზაციების ხელფასები, საგარეო ვალის მომსახურება. ყოველივე აღნიშნულის შემდეგ ადვილი წარმოსადგენია თუ რა მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა საქართველო 12-წლიანი რეფორმის შემდეგ.

ინფლაციის დათრგუნვას უნდა შეექმნა პირობები ეკონომიკაში ინვესტირების გადიდებისათვის, მაგრამ მან

მხოლოდ ინფლაციის დამუხრუჭების მოკლევადიანი ეფექტი მოგვცა, „ხანძრის ჩაქრობის“ ეფექტი უფრო გამოიწვია, ვიდრე ეკონომიკის განვითარება. ამის გამო, თანდათან შეუძლებელი გახდა ინფლაციური პროცესების ხანგრძლივი დროით შეკავება.

საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ ეროვნული ვალუტისა და ფასების რეალური სიმყარე დამოკიდებულია არა მთავრობის მონეტარულ მანიპულაციაზე, არამედ ეროვნულ წარმოებაზე. აქ, როგორც იტყვიან, კომენტარი ზედმეტია: ეკონომიკის კონვერსიის 12-წლიანი რეფორმირების შემდეგ ვაწარმოებდით 1990 წელს წარმოებული მშპ-ის მხოლოდ 1/3-ს. ამასთან, თუ 1990 წელს საქართველოს ეროვნული სიმდიდრე 655 მლრდ დოლარს შეადგენდა, 2000 წლისათვის იგი 388 მლრდ-მდე შემცირდა, ე.ი. დანაკარგმა 40,8% შეადგინა.[20]

ბანკები ფაქტობრივად იზოლირებული აღმოჩნდნენ საინვესტიციო საქმიანობისაგან, ვინაიდან მაღალი საპროცენტო განაკვეთი და დაბალი ერთობლივი მოთხოვნა ზღუდავდა მეწარმეობას.

დემოკრატიული საზოგადოება დაფუძნებულია კანონის ბატონობაზე, რომლის დეფიციტიც საქართველოში დამოუკიდებლობის მოპოვებიდან დღემდე აშკარად იგრძნობა.

ცნობილია, რომ ბიზნესი თავის ამოცანად არ ისახავს ისეთი უნივერსალური ფასეულობების დაცვას, როგორიცაა თავისუფლება, კანონის უზენაესობა და ა.შ. მათ დასაცავად იქმნება ახალი ინსტიტუტები, რაც უსათუოდ გლობალიზაციისგან მიღებული სიკეთეა. საქართველოშიც შეიქმნა ასეთი ინსტიტუტები. დახმარების თვალსაზრისით დიდი იყო ძალისხმევა რიგი საერთაშორისო ორგანიზაციებიდან, მაგრამ იმის გამო, რომ ქვეყანაში არ იყო პოლიტიკური ნება, საქმე ვერ წავიდა წინ. **ამიტომ იმ ერთ ნაბიჯს, რომელიც საქართველომ გადადგა წინ 90-იანი წლების დასაწყისში, მოჰყვა ორი ნაბიჯი უკან, რის**

---

[20] **არჩვაძე ი.** რა ფერისაა მილიარდი? თბილისი, „მერკური“, 2000, გვ. 21.

შედეგადაც სოციალური სამართლიანობის ლოზუნგზე აგებული საბჭოური მონოპოლია შეიცვალა კლანურ ინტერესებზე აგებული კაპიტალისტური მონოპოლიით.

XXI საუკუნის დასაწყისში, როდესაც მსოფლიო ინოვაციური ეკონომიკის პრიორიტეტებზე ალაპარაკდა, ეკონომიკური რეფორმების 12 წლისთავზე უმძიმესი იყო საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა. რეფორმამდელი 1990 წლის დონის მიღწევას მშპ-ის წარმოების თვალსაზრისით, 1995-2003 წლების საშუალოწლიური ტემპის პირობებში (სხვა თანაბარ პირობებში) თითქმის 20 წელი დასჭირდებოდა, მრეწველობის პროდუქციის წარმოების მოცულობის აღდგენას – 40 წელი, სოფლის მეურნეობისას – 8 წელი და ა.შ.

ამ პერიოდში უმოქმედო საწარმოთა რიცხვმა 80%-ს მიაღწია. არ არსებობდა სათანადო რესურსები ძირითადი კაპიტალის განახლებისათვის. ქვეყანაში საკმაოდ მძიმე საინვესტიციო გარემო შეიქმნა. ინვესტიციების წილი ძირითად კაპიტალში 9,6%-ს შეადგენდა. დაშვებული უხეში შეცდომების შედეგად ჩამოყალიბდა ქონებრივად მკვეთრად დიფერენცირებული საზოგადოება, რაც მთავარია, ვერ ჩამოყალიბდა საშუალო ფენა, პირიქით, მოსახლეობის 55% სიღარიბის ზღვარს მიღმა აღმოჩნდა.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, გასაკვირი არ არის, რომ საქართველოში შეიქმნა რევოლუციის ახალი მოდელი, რომელმაც მიიქცია მსოფლიო საზოგადოების ყურადღება.

12-წლიანი ფიასკოს შემდეგ, საქართველოში 2004 წლიდან დაიწყო რადიკალური რეფორმების **III ეტაპი**. „ვარდების რევოლუცია“ შეფასდა როგორც ხალხის კონსტიტუციური უფლების დაცვის გამოხატულება და იგი გლობალიზაციის თავისებური გამოძახილიც იყო.

ცივილიზებულმა სამყარომ კვლავ მოიხედა საქართველოსკენ. რეფორმების გატარებაში მნიშვნელოვან დახმარებას ითვალისწინებს ევროკავშირის ტექნიკური დახმარების პროგრამა, აშშ-ის საერთაშორისო განვითარების სააგენტოს (**USAID**) „საქართველოს ბიზნესკლიმატის რეფორმის“ პროექტი, გაეროს განვითარების პროგრამა

(**UNDP**) და სხვ. განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილდა ინსტიტუციურ გარდაქმნებზე სოციალურ-ეკონომიკური სფეროს ყველა მიმართულებით, ადმინისტრაციული და საჯარო სამსახურების რეფორმირებაზე, საგადასახადო კოდექსის დახვეწასა და გამარტივებაზე, სასამართლო სისტემის სტრუქტურის გაუმჯობესებაზე, ფარული ეკონომიკისა და კორუფციის ფართო მასშტაბების ლიკვიდაციის ღონისძიებებზე და ა.შ.

მიუხედავად რიგი პოზიტიური ძვრებისა, საქართველოში **ვერ მოხერხდა ეკონომიკური ინტერესების შეჯერება, ტრანსფორმაციული პროცესების ეთიკის ნორმებში წარმართვა, წონასწორობის დამყარება საზოგადოებრივ ურთიერთობებში და სოციალური სოლიდარობის მიღწევა, შეიარაღებული კონფლიქტების თავიდან აცილება, საზოგადოებრივი სექტორის განვითარება და ა.შ.**

კვაზიდემოკრატია აფერხებს ეკონომიკურ განვითარებასა და საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლას. უკიდურესად დაბალი მოთხოვნის პირობებში მწვავეა სოციალური სტრატიფიკაცია, ღრმავდება სოციალური პოლარიზაცია. ნიშანდობლივია, რომ მსოფლიო ბანკის მონაცემებით, სიღარიბის მაღალი მაჩვენებლების მქონე ქვეყნების ჩამონათვალში საქართველო 24-ე ადგილზეა. დღეს არსებული პენსია (მიუხედავად მისი ზრდის ტენდენციისა), საარსებო მინიმუმის მხოლოდ 55%-ს ფარავს. მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი იზოლირებულია საქმიანი აქტიურობისაგან, მითუმეტეს პრივატიზაციის პროცესებისაგან, რაც ფორსირებული ტემპით მიმდინარეობს და არ ითვალისწინებს ქვეყნის თავისებურებებსა და საზოგადოების მოთხოვნებს. სათანადოდ არ იქნა დაცული კერძო საკუთრება, რამაც სერიოზული საფრთხე შეუქმნა საბაზრო ურთიერთობების განვითარებას საქართველოში.[21]

სახელისუფლებო წნეხის ქვეშა აღმოჩნდა ოფიციალური სტატისტიკური სამსახური. არაჯანსაღმა სტატის-

[21] **Papava V.** The Essence of Economic Reforms in Post-Revolution Georgia: What abaut the European Choice? "Georgian International Journal of Science and Technology." Vol. 1, Issue 1, 2008, pp. 8-9.

ტიკამ ხელოვნურად შეცვალა რეალური სურათი და გაართულა სწორი დასკვნების გაკეთება.

განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა განათლების სისტემა, ამ სფეროში არასწორად ჩატარებული რეფორმის გამო. **ადამიანის განვითარების ინდექსის** (რომელიც 1990 წელს პირველად აისახა გაეროს განვითარების პროგრამაში, ხოლო 1991 წელს დაემატა განათლების მიღების საშუალო ხანგრძლივობა, რის საფუძველზეც შეიქმნა ცოდნის მაჩვენებელი) მიხედვით, რომელიც მერყეობს 0-დან 100 ქულამდე, რანჟირებულია 177 ქვეყანა. 80 და უფრო მაღალი ქულის მქონე ქვეყნები მიჩნეულია მაღალგანვითარებულად, 50-მდე – დაბალგანვითარებულად. საქართველო იყო საშუალოგანვითარებული ქვეყნების ჯგუფში 72,9 ქულით. აღნიშნული მაჩვენებლით იგი, მართალია დარჩა საშუალოგანვითარებული ქვეყნების ჯგუფში, მაგრამ გაუარესდა მისი მდგომარეობა. 2005 წლის მონაცემებით, ამ ინდიკატორის მიხედვით საქართველომ 81-ე ადგილიდან (2002 წელს) 96-ე ადგილზე გადაინაცვლა, 2013 წლის მონაცემებით კი 79-ე ადგილზე აღმოჩნდა[22].

საქართველომ ვერ შეძლო ექსპორტზე ორიენტირებული ქვეყანა გამხდარიყო. დამოუკიდებლობის მოპოვებიდან დღემდე მან თავი ვერ დააღწია უარყოფით საგადასახდელო ბალანსს.

დღეს საქართველოში უმუშევრობის ძირითადი მიზეზები ახალი წარმოქმნილი არ არის და შიდასისტემურია. უმუშევართა რიგების ზრდის ახალი ტალღა 2008 წლის აგვისტოს ომის შემდეგ დაიწყო. ამის მთავარი მიზეზი არახელსაყრელი ბიზნესგარემო და ამ ფონზე უცხოური კომპანიების მიერ საქართველოში ინვესტიციების ჩადებაზე უარის თქმა გახდა. ამასთან, მსოფლიოში განვითარებულმა ფინანსურმა კრიზისმა, ბუნებრივია, უარყოფითი გავლენა მოახდინა ქვეყნის ეკონომიკაზე, განსაკუთრებით გაამწვავა უმუშევრობის პრობლემა. საქართველოდან სა-

[22] Statistics of the Human Development Raport. 2008; Statistics of the Human Development Raport. 2013; http://hdr.undp.org/en/statistics.

მუშაოდ წასული ემიგრანტები ნებით უკან აღარ ბრუნდებიან, უცხოეთში მცხოვრებ საქართველოს მოქალაქეთა ფულადი გზავნილები მცირდება, ამას ემატება 30 ათასამდე დევნილი ოკუპირებული ტერიტორიებიდან.

აგვისტოს ომში რუსეთის მიერ ოკუპირებულია საქართველოს შემდეგი ტერიტორიები: დიდი ლიახვის ხეობიდან 9 სოფელი (კეხვი, სვერი, ძარწენი, ქემერტი, ხეითი, თამარაშენი, ზემო აჩაბეთი, ქვემო აჩაბეთი, ქურთა), პატარა ლიახვის ხეობიდან 5 სოფელი (ფრისი, ერედვი, ვანათი, დისევი და საცხენეთი) და ფრონეს ხეობიდან 2 სოფელი (ავნევი, ნული), აგრეთვე ახალგორის რაიონი და კოდორის ხეობა (მთლიანად საქართველოს ტერიტორიის 20%).

საქართველო ტოტალური უმუშევრობის საფრთხის წინაშე აღმოჩნდა. შემცირდა ეკონომიკური აქტიურობა, ბუნებრივია, დასაქმებაც. ექსპერტთა შეფასებით, უმუშევრობის მსხვერპლმა ქვეყნის მოსახლეობის მინიმუმ 25% მიაღწია.

ახალი ეკონომიკური სისტემის მშენებლობა უნდა გამხდარიყო საქართველოში ცხოვრების დონის ამაღლებისა და სამართლიანობის პრინციპებზე აგებული სისტემის ჩამოყალიბების საფუძველი. სამწუხაროდ ასე არ მოხდა. საქართველოში ჯერ კიდევ ლაპარაკია არა ეკონომიკის სოციალურ ორიენტაციაზე, არამედ ადამიანის ბიოლოგიურ არსებობასა და ერის გადარჩენაზე.

ინსტიტუციური რეფორმები

საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალმა პერიოდმა საქართველოში თვისებრივად ახალი ინსტიტუტების შექმნა მოითხოვა, რომელთა ერთი ნაწილი არსებული ინსტიტუტების ტრანსფორმაციის, ხოლო მეორე ნაწილი, მათი რღვევის შედეგად უნდა ჩამოყალიბებულიყო. ეს ურთულესი პროცესი კონცეპტუალურ სისტემურ მიდგომას მოითხოვდა და ისეთი ფასეულობები წამოსწია წინა პლანზე, როგორიცაა სოციალურ-ფსიქოლოგიური განწყობა, ქცევის კულტურა, რაციონალიზმი აზროვნებასა და ქმედებაში და ა.შ. ქართული სახელმწიფოს ინსტიტუციურ მოწყობაში გარდამავალი პერიოდის საწყის ეტაპზე მათ გაცილებით

დიდი როლი ენიჭებოდათ, ვიდრე არსებულ მატერიალურ-ტექნოლოგიურ რესურსებს. შერეული ეკონომიკის ფორმირება, ფასებთან ერთად, მთელი სამეწარმეო საქმიანობის ლიბერალიზაციას მოითხოვდა, რაც, თავის მხრივ, დღის წესრიგში აყენებდა ეკონომიკის დემონოპოლიზაციის განხორციელებასა და ანტიმონოპოლიური რეგულირების აუცილებლობას, საკუთრების დემოკრატიზაციისა და პლურალიზმის დამკვიდრებას, საბაზრო ინფრასტრუქტურის ჩამოყალიბებას, გარე სამყაროსთან თავისუფალი ეკონომიკური ურთიერთობების ფართოდ გაშლასა და ა.შ. ამის პარალელურად თანამედროვე მსოფლიოში გლობალური ეკონომიკის ფორმირების პროცესი, თავის მხრივ, ჩაკეტილიდან ღია ეკონომიკაზე გადასვლას განაპირობებს, რაც, ბუნებრივია, შესაბამისი ინსტიტუციური რეფორმების გარეშე შეუძლებელია.

ინსტიტუციური რეფორმების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიმართულებაა **საკუთრების განსახელმწიფოებრივება** (რასაც თან ახლავს კერძო საკუთრების ინსტიტუტის დამკვიდრება) და მეწარმეობის განვითარება, მცირე, საშუალო და მსხვილი ბიზნესის ხელშეწყობა, ხელსაყრელი საინვესტიციო გარემოს შექმნა, ფერმერული მეურნეობის ჩამოყალიბება და ა.შ.

ინსტიტუციური რეფორმების შემადგენელი ნაწილია **საბაზრო ინფრასტრუქტურის ფორმირება**. საბაზრო ურთიერთობების რთული სისტემა მოითხოვს მის შესაბამის ინფრასტრუქტურას. მასში შედის ცალკეული ბაზრის ფარგლებში მოქმედი სპეციალიზებული ორგანიზაციები. ესენია: საქონლისა და საფონდო ბირჟები, საფინანსო-საგადასახადო სისტემის შესაბამისი ინსტიტუტები, ბანკები, სადაზღვევო და საინვესტიციო კომპანიები, პროფკავშირთა და პენსიონერთა ფონდები და ა.შ.

როგორც ცნობილია, საკუთრების განსახელმწიფოებრივება საწარმოთა გამოყვანაა მმართველობის სახელმწიფო ორგანოების უშუალო დაქვემდებარებიდან და მათი გარდაქმნა კერძო საწარმოებად, აქციონერულ საზოგადოებებად, ამხანაგობებად, კოოპერატივებად და სხვა არასა-

ხელმწიფოებრივ სტრუქტურებად. იგი შეიძლება განხორციელდეს სხვადასხვა ფორმით, მათ შორის ძირითადია სახელმწიფო საკუთრების პრივატიზაცია, აქციონირება, არენდით გადაცემა და ა.შ.

როგორ უნდა მომხდარიყო საქართველოში საკუთრების განსახელმწიფოებრივება? ერთი შეხედვით პრობლემა არც ისე რთული იყო და შეიძლებოდა მისი ადვილად გადაჭრა საწარმოების საუწყებო დაქვემდებარებიდან გამოყვანის, თავისუფლების მინიჭების გზით. მაგრამ, სოციალურ-ეკონომიკური წინააღმდეგობების მკვეთრად გამწვავების ფონზე საქართველოს უხდებოდა კაცობრიობის ისტორიაში ისეთი უპრეცედენტო პრობლემის გადაწყვეტა, რომელიც დაკავშირებული იყო მრავალ სირთულესთან და რომლის ანალოგიც არ მოიძებნება მსოფლიოში. სახელდობრ, პირველი, ძირითადად უნდა მომხდარიყო განსახელმწიფოებრივება იმისა, რაც არასდროს არ ყოფილა კერძო საკუთრებაში და თავიდანვე შეიქმნა სახელმწიფო საკუთრების სახით; მეორე, განსახელმწიფოებული ქონება უნდა გადასცემოდა ისეთ საზოგადოებას, რომელიც არასდროს არ ყოფილა კერძო მესაკუთრე და რომელსაც არ ჰქონდა კერძო მეწარმეობის გამოცდილება და ჩვევები; მესამე, თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ საკუთრება, რომელიც განსახელმწიფოებრივებას ექვემდებარებოდა, შეადგენდა ეროვნული სიმდიდრის სოლიდურ ნაწილს, რომლის ღირებულება, მიწის, მისი წიაღისეულისა და სხვა ბუნებრივი რესურსების ჩათვლით, უზარმაზარია, ადვილი წარმოსადგენია ის სირთულეები და მასშტაბურობა, რაც უკავშირდებოდა ამ პროცესს.

განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილებულ იქნა პრივატიზაციაზე.

კერძო სექტორის ჩამოყალიბების **I ეტაპი,** მცირე პრივატიზაცია, პირველ ყოვლისა, მცირე ჰესების გაყიდვით 1992 წლიდან დაიწყო.

მცირე ჰესების გაყიდვა ფაქტობრივად 1995 წელს დამთავრდა[23]. ეს ჰესებია: სიონი ტირიფონი, მისაქციელი, იგოეთი, დმანისი, ხერთვისი, კახარეთი, საცხენისი, ჩითახევი, ლაქბაში, ბჟუჟა, კაბალი, მარტყოფი, თეთრიხევი. მათი საერთო სიმძლავრე შეადგენდა მთლიანი ენერგოსისტემის 90%-ს, გამომუშავებული ელექტროენერგია კი 1,85%-ს.

საქართველოს სახელმწიფო მეთაურის 1994 წლის 29 მაისის ბრძანებულების საფუძველზე ვაჭრობის, საყოფაცხოვრებო მომსახურებისა და საზოგადოებრივი კვების ობიექტების პრივატიზაცია ძირითადად მოხდა საბალანსო ღირებულებით, პირდაპირი მიყიდვის წესით, ე.წ. შრომით კოლექტივებზე.

მატერიალურ წარმოებასთან შედარებით, მომსახურების სფეროს დარგები უფრო იზიდავს ბიზნესს, ვინაიდან გაცილებით მომგებიანია. ამიტომ მათი გაყიდვა თავისუფლად შეიძლებოდა საბაზრო ფასით აუქციონისა და კონკურსის წესით. თუმცა ქვეყანაში არსებული კრიმინოგენური სიტუაცია, მწვავე ენერგოკრიზისი, ტრანსპორტის პარალიზება, ჰიპერინფლაცია, საომარი სიტუაცია და ა.შ. უარყოფითად მოქმედებდა პრივატიზაციის ისედაც რთულ პროცესზე, რომელიც გარკვეული ხარვეზებით წარიმართა. სახელმწიფო ქონების ერთი და იმავე მესაკუთრეთა ფორმირების პირობებში საქართველომ დაკარგა უზარმაზარი თანხა, რომელიც ჰაერივით სჭირდებოდა ქვეყნის ეკონომიკას. **რატომ აღმოჩნდა ვაჭრობის, საყოფაცხოვრებო მომსახურებისა და საზოგადოებრივი კვების მუშაკები პრიორიტეტულ მდგომარეობაში? გროშებად ჩავუგდეთ ხელში სახელმწიფო ქონება, თანაც მივეცით უფლება ამ ქონების ღირებულების 50-დან 65%-მდე გადახდის, ხოლო შემდეგ საზოგადოებისაგან ჩალის ფასად ნაყიდი ვაუჩერებით მისი დაფარვის შესაძლებლობა. მოკლედ, საქართველოს ხელისუფლებამ გადადგა ასეთი „ჰუმანური“ ნაბიჯი და დროებით ამხანაგობებს პირდაპირი მიყიდვის**

---

[23] **თავაძე გ., ჩომახიძე დ., ქავთარაძე ი., მენაბდე დ.** ენერგეტიკის რეგულირება: თეორია და პრაქტიკა. თბილისი, „დანი“, 2006, გვ. 193-194.

წესით გადასცა აღნიშნული ქონება საბალანსო ღირებულებით, მიზერულ ფასში, მაგრამ ამის პარალელურად უყურადღებოდ დატოვა ინტელიგენცია – მეცნიერები, პედაგოგები, ექიმები, ხელოვნებისა და კულტურის მუშაკები, რომლებიც შემდეგ, ცხოვრების დონის უკიდურესი დაცემის გამო, აღმოჩნდნენ უმძიმეს მდგომარეობაში. ჩალის ფასად მოხდა აგრეთვე იმ საწარმოების გაყიდვაც, რომელთა გამოსასყიდი თანხა 1992-1993 წლების ჰიპერინფლაციის პერიოდში სიმბოლურ თანხად იქცა. ასეთი იყო, დაახლოებით, 250-300 უმნიშვნელოვანესი საწარმო.

საკუთრების განსახელმწიფოებრივების **II ეტაპი** 1996 წლის გაზაფხულიდან დაიწყო. იგი მასობრივ პრივატიზაციას მოიცავდა, რაც მოსახლეობაში 30 აშშ დოლარის ეკვივალენტის ნომინალური ღირებულების ვაუჩერების გავრცელებაში გამოიხატა. ვაუჩერიზაციამ გარკვეულწილად დააჩქარა პრივატიზაციის პროცესი, ვინაიდან, დაბალი მოთხოვნის პირობებში, მოსახლეობისათვის სახელმწიფო ქონების უსასყიდლოდ გადაცემის შესაძლებლობა შეიქმნა, მაგრამ იმდენად მიზერული იყო ეს თანხა, რომ მან თავისი როლი ვერ შეასრულა. ამ გზით მოსახლეობა მესაკუთრე ვერ გახდა. ამასთან, სულ დარიგდა 4264541 ვაუჩერი ანუ დაკმაყოფილდა მოსახლეობის 83,6%, ხოლო 16,4%-მა, სხვადასხვა მიზეზის გამო, ვერ მიიღო კუთვნილი ვაუჩერი.

მოსახლეობას თავისუფლად შეეძლო გაეყიდა საკუთარი საპრივატიზაციო ბარათები, მაგრამ სწრაფი ინფლაციური პროცესების გავლენით ვაუჩერების ფაქტობრივი ღირებულება 8-ჯერ და მეტად შემცირდა, ხოლო მათი საბაზრო ფასი 4-5 ლარამდე დაეცა. უცხოელი ინვესტორები თანაბარი უფლებებით სარგებლობდნენ, მათ შეიძინეს პრივატიზებული ქონების 20%.[24] ამასთან, რიგი მოქალაქეების მიერ თავიანთი კუთვნილი ვაუჩერების გაყიდვის გზით სახელმწიფო საკუთრების მნიშვნელოვანი ნაწილის კონცენტრაცია მოხდა ნომენკლატურის ხელში.

---

[24] **არჩვაძე ი.** რა ფერისაა მილიარდი? თბილისი, „მერკური“, 2002, გვ. 32.

ვაუჩერების დაახლოებით 70%-ის მეშვეობით სახელმწიფო ქონება ხელში ჩაიგდო მოსახლეობის მხოლოდ 1%-მა.[25]

საქართველოში მეწარმეობის დიდი ტრადიციები, არსებული სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური სიტუაცია პრივატიზაციისადმი საკუთარ მიდგომას მოითხოვს.

თანამედროვე პირობებში ქვეყნის ინსტიტუციური განვითარება, როგორც დემოკრატიზაციისა და ეკონომიკური საქმიანობის წესების, ეკონომიკური წესრიგის ჩამოყალიბების გამოხატულება, ეყრდნობა „ინსტიტუციური მიბმის“ კონცეფციას და აქცენტს აკეთებს სტაბილური და ქმედითი ინსტიტუტების მოდელზე. ამ პროცესის ორიენტირად საქართველოს ხელისუფლებამ ევროკავშირის კანონმდებლობა აირჩია, რაც 1996 წელს დაფიქსირდა პარტნიორობისა და თანამშრომლობის ხელშეკრულებაში და საბოლოოდ დადასტურდა 2004 წელს ევროპის სამეზობლო პოლიტიკასთან საქართველოს მიერთებით. ჯერ კიდევ 1997 წლის სექტემბერში საქართველოს პარლამენტმა მიიღო დადგენილება, რომლის თანახმადაც „საქართველოს პარლამენტის მიერ 1998 წლის პირველი სექტემბრიდან მიღებული ყველა კანონი და ნორმატიული აქტი უნდა შეესაბამებოდეს ევროკავშირის მიერ დაწესებულ სტანდარტებსა და წესებს.“ ამ დადგენილების ამოქმედება შეიძლება ჩაითვალოს საქართველოს საკანონმდებლო სისტემის ევროკავშირის საკანონმდებლო სისტემასთან დაახლოების მიმართულებით გადადგმულ მნიშვნელოვან ნაბიჯად.[26]

ახალი ტიპის საბიუჯეტო-საგადასახადო სისტემის ფორმირება

საქართველოში ფინანსური რესურსების მნიშვნელო-

---

[25] **ბასილია თ., სილაგაძე ა., ჩიკვაიძე თ.** პოსტსოციალისტური ტრანსფორმაცია. საქართველოს ეკონომიკა XXI საუკუნის მიჯნაზე. თბილისი, 2001, გვ. 257.

[26] მნიშვნელოვანი ეკონომიკური მოვლენები. „საქართველოს ეკონომიკური ტენდენციები“. კვარტალური მიმოზიდვა. GEPLAC, მარტი, 2006, გვ. 12.

ვანი ნაწილის დეცენტრალიზაციასთან ერთად, როდესაც მოხდა სახელმწიფო მართვის სფეროდან არასახელმწიფო სტრუქტურების დაქვემდებარებაში მათი გადასვლა, დაიწყო საბაზრო ეკონომიკის მოთხოვნებისადმი მისადაგებული დამოუკიდებელი საბიუჯეტო-საგადასახადო სისტემის ფორმირება. ამას თვით საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლის ამოცანები მოითხოვდა. ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური და საინვესტიციო პრობლემები, რომლებიც ადრე სამინისტროებისა და უწყებების დონეზე წყდებოდა, ახლა მნიშვნელოვანწილად საბიუჯეტო-საგადასახადო სისტემას უნდა გადაეწყვიტა და შესაბამისი რეგულირებით განეხორციელებინა. მის ჩამოყალიბებას საფუძველი ჩაუყარა 1993 წლის 30 მარტს საქართველოს პარლამენტის მიერ მიღებულმა კანონმა „საბიუჯეტო სისტემისა და უფლებების“ შესახებ, რომლითაც განისაზღვრა ყველა დონის ბიუჯეტების შედგენის, განხილვის, დამტკიცებისა და ხარჯების გამიჯვნის ძირითადი პრინციპები და მმართველობის ორგანოების უფლებამოსილებანი.

დასავლეთის ყურადღება მიიპყრო და მოწონება დაიმსახურა ფირმების რეგისტრაციის პრაქტიკის გამარტივებამ, გადასახადებისა და ტარიფების შემცირებამ.

XX საუკუნის 20-იან წლებში პოლიტიკური ეკონომიის კემბრიჯის სკოლის თვალსაჩინო წარმომადგენელმა **არტურ პიგუმ** თავის ნაშრომში „სახალხო ფინანსები“ განავითარა აზრი იმის შესახებ, რომ კონფისკატორული დაბეგვრა არაეფექტიანია და სწორმა საგადასახადო პოლიტიკამ შუალედური გზა უნდა იპოვოს. მისი აზრით, გადასახადებმა რიგითი მოქალაქის კეთილდღეობა მინიმალურად უნდა დააზარალოს. **იოზეფ შუმპეტერი** 1918 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში – „სახელმწიფო გადასახადების კრიზისი“ – ხაზგასმით აყალიბებს აზრს იმის შესახებ, რომ გადასახადებით სახელმწიფო ისტორიულ ბარიერს შეიძლება შეეჯახოს და დაინგრეს.

XX საუკურის 80-იან წლებში მიწოდების თეორია აშშ-ში განავითარეს მ. ბერნსონმა, ა. ლაფერმა, მ. უეიდენბაუმმა, გ. სტაინომმა და სხვებმა. მათი მსჯელობა ეყრდნობა ზღვრული საგადასახადო განაკვეთების რადიკა-

ლური შემცირების იდეას. ეკონომისტებისათვის კარგად ცნობილი „ლაფერის მრუდი“ ამ იდეის ილუსტრირების ნათელი მაგალითია. ა. ლაფერის აზრით, რაც უფრო მაღალია ზღვრული საგადასახადო განაკვეთები, მით უფრო ძლიერია გადამხდელთათვის თავის არიდების წამქეზებელი მოტივი... ადამიანები იმისათვის კი არ მუშაობენ, რომ გადასახადები იხადონ. გადასახადების გამოქვითვით წმინდა შემოსავალი განსაზღვრავს, კონკრეტული პიროვნება მუშაობს თუ „პლაჟზე ზის“.[27]

ეს პერიოდი საქართველოს ისტორიაში შევიდა ქვეყნის ნგრევის, პოლიტიკური ლოზუნგებისა და რიტორიკული მოწოდებების ხანად.

გადასახადებით რეგულირება საზოგადოების ჰარმონიული განვითარებისა და ეკონომიკის სტაბილიზაციის უმნიშვნელოვანესი ბერკეტია. მისი სწორად წარმართვა საქმიანი აქტიურობის გამოცოცხლებისა და სამამულო წარმოების არა მხოლოდ გაზრდის, არამედ მისი კონკურენტუნარიანობის ამაღლების საწინდარია.

„რეიგანომიკის“ ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი მახასიათებელი სწორედ გადასახადების ლიბერალიზაცია და ფისკალური პოლიტიკის კონსერვატიული მიმართულებით შემობრუნება იყო.

საქართველოში, მიუხედავად დაბეგვრის საკითხებსა და საგადასახადო სისტემის აგების შესახებ გაცხოველებული პოლემიკისა, ვერ იქნა შემუშავებული დაბეგვრის ერთიანი კონცეფცია.

იმ თეორიას, რომელიც საქართველოს ეკონომიკურ პოლიტიკას ამ პერიოდში ედო საფუძვლად, „სტაგნაციის ახალი თეორია“ შეიძლება ეწოდოს.

ცნობილია, რომ **ლუდვიგ ერჰარდის** პოლიტიკაში მთავარი სწორედ გადასახადების შემცირება იყო. ომით გაპარტახებულმა გერმანიამ ამ გზით რამდენიმე წელში ბიუჯეტში სამჯერ მეტი შემოსავალი მიიღო. პრეზიდენტ ჯონსონის აზრით, გადასახადების შემცირება ყველაზე მნიშვნელოვანი და ისტორიული ნაბიჯი იყო, რომელიც

[27] Налоговые реформы 80-ых годов в США. М., 1995, с. 9-12.

აშშ-მა გადადგა მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ეკონომიკის განმტკიცებისათვის.

საგადასახადო ფედერალიზმის ფორმირების პროცესში ნაკლები ყურადღება ექცეოდა რეგიონული და ადგილობრივი ბიუჯეტების როლის განსაზღვრას მცირე ბიზნესის განვითარებაში, რაც აისახა კიდეც რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაზე, შეიძლება ითქვას, პარალიზებული იქნა საქმიანი აქტიურობა.

ფულად-საკრედიტო სისტემის სტრუქტურული გარდაქმნები

ფულად-საკრედიტო სისტემის სტრუქტურული რეფორმა საქართველოში ღრმა ეკონომიკური კრიზისის დროს დაიწყო. აღმოსავლეთ ევროპის ბევრი სახელმწიფოსა და ბალტიისპირეთის ქვეყნებისაგან განსხვავებით, სადაც ეკონომიკის სტაბილიზაცია შედარებით სწრაფად მოხდა, საქართველოში ეს პროცესი საკმაოდ ნელა და არაორდინარულად წარიმართა. ამ გარემოებამ შეაფერხა ეფექტიანი და ლიკვიდური ფულისა და საკრედიტო ბაზრების ჩამოყალიბება. ეს მდგომარეობა კიდევ უფრო გაამწვავა საქართველოს ეკონომიკის ისეთმა მძიმე „დაავადებამ“, როგორიც იყო რეფორმირების I ეტაპზე ინფლაციის მაღალი ტემპები და ჰიპერინფლაცია.

საქართველოს საბანკო სისტემა, მიუხედავად ბოლო წლებში მიღწეული წარმატებებისა, მრავალი შიდა თუ გარე ფაქტორების გავლენით, ვერ ჩამოყალიბდა ისეთ მდგრად ინსტიტუტად, რომელიც გაართმევდა თავს ქვეყანაში კაპიტალზე ქრონიკულ უკმარისობასა და, აქედან გამომდინარე, ეკონომიკური ზრდის ამოცანებს. ეს მოსაზრება არ არის მხოლოდ ავტორისეული, ასეთ დასკვნებს ადგილობრივი თუ უცხოელი ექსპერტებიც აკეთებენ.[28]

---

[28] **კორდონიე კ.** კერძო დანაზოგები, მაკროეკონომიკური სტაბილურობა და ფინანსური სექტორის განვითარება საქართველოში. „საქართველოს ეკონომიკური ტენდენციები“. კვარტალური მიმოხილვა. GEPLAC. ოქტომბერი, 2008.

აღსანიშნავია, რომ ბანკებს 2008 წლის აგვისტოს ომამდე შეექმნათ სერიოზული პრობლემები. არ გაამართლა იმ ვარაუდმა, რომ მსოფლიო ბაზარზე დაწყებული საბინაო სექტორის დამანგრეველი ტალღა საქართველომდე ვერ მოაღწევდა და უძრავ ქონებაზე ფასების ზრდის ტენდენცია გაგრძელდებოდა. ამ თვალსაზრისით, საქართველოს ბანკებს ლიკვიდურობის მხრივ დიდი პრობლემები შეექმნათ. 2008 წლის 1 აგვისტოსთვის საბანკო სექტორში განთავსებული არასაბანკო დეპოზიტების მოცულობა 3,1 მლრდ ლარი იყო, ხოლო 1 თვეში იგი 2,7 მლრდ ლარამდე შემცირდა. აგვისტოს ომის შემდეგ ვადაგადაცილებული სესხების რაოდენობამ 268 მლნ ლარი შეადგინა.

ეკონომიკურ მეცნიერებაში ცნობილია დებულება იმის შესახებ, რომ თეორია, რომელიც ორიენტირებულია წონასწორობით მდგომარეობაზე, შეუძლებელია ქმედუნარიანი იყოს და სარგებლობა მოუტანოს უწონასწორობის მდგომარეობაში მყოფ ქვეყანას რადიკალური ეკონომიკური ცვლილებების პერიოდში. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, **არ შეიძლება ქვეყნის წონასწორობის მდგომარეობაზე ორიენტირებული ეკონომიკური თეორია საფუძვლად დაედოს უწონასწორობის მდგომარეობაში მყოფი ქვეყნის ეკონომიკურ პოლიტიკას**.

ეს აქსიომური ჭეშმარიტება არ იქნა გათვალისწინებული საქართველოს ეკონომიკურ პოლიტიკაში. მეცნიერულად დაუსაბუთებელი ეკონომიკური პოლიტიკის პირობებში კი ეკონომიკის კონვერსიის რანგში აყვანილი რეფორმა იმთავითვე განწირული იყო მარცხისათვის და ობიექტური თუ სუბიექტური ფაქტორებით გამოწვეული მრავალი ნეგატიური მოვლენის წარმოქმნის მიზეზი გახდა. ამიტომაცაა, რომ გარდამავალმა პერიოდმა საქართველოში უფრო მეტი პრობლემა წარმოშვა, ვიდრე გადაჭრა. რაც დრო გადიოდა, ქვეყანა სულ უფრო სცილდებოდა დასახულ მიზანს – სოციალურად ორიენტირებულ საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლას, რამაც სერიოზული საფრთხის წინაშე დააყენა იგი.

არ არსებობს ისეთი ცივილიზებული ქვეყანა, რომლის ეკონომიკურ პოლიტიკას საფუძვლად არ დაედოს

ესა თუ ის ეკონომიკური თეორია და ვერ დავასახელებთ ქვეყანას, რომელსაც „ძვირი ფულის“ პოლიტიკით დაეღ-წია თავი ისეთი ღრმა კრიზისიდან, რომელშიც აღმოჩნდა საქართველო.

საქართველოს ხელისუფლებამ ეკონომიკის რეფორ-მირების ნებისმიერ ეტაპზე თავი ვერ დააღწია შეზღუ-დულ მენტალურ აზროვნებას. როგორც სხვადასხვა ნაშ-რომში არაერთხელ აღვნიშნეთ, საქართველოს სჭირდება არა ნეოკლასიკურ თეორიაზე აგებული მკაცრი ფისკა-ლური და ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა (ისიც თავისე-ბური შოკია), არამედ ისეთი ეკონომიკური პოლიტიკა, რომელიც ეტაპობრივად, ევოლუციური განვითარების გზით, ენდოგენური ფაქტორების ეფექტიანი გამოყენებით მიგვაახლოებდა ცივილიზებულ ქვეყნებს.

საქართველოში არსებული მძიმე ეკონომიკური მდგო-მარეობიდან თავის დასაღწევად ხელისუფლებამ ქვეყნის ინტერესები ვერ მოარგო გლობალიზაციის მსოფლიო პროცესს, რომლის გაუთვალისწინებლობა, რბილად რომ ვთქვათ, სიბრმავეა. იმაზე, თუ რამდენად გახდება საქარ-თველო ერთიანი გლობალური სამყაროს ნაწილი და რო-გორ მოერგება ამ უკუქცევად პროცესს, ბევრად არის და-მოკიდებული მისი მომავალი. ვგულისხმობთ ქვეყნის მარ-თვის ისეთ მოდელს, რომელიც ხელისუფლებას მისცემდა საშუალებას მაქსიმალურად და რაც შეიძლება ეფექტია-ნად გამოეყენებინა გლობალიზაციის პოზიტიური მხარეე-ბი, ხოლო მინიმალურად შეემცირებინა მისი ნეგატიური გავლენა ეროვნულ ეკონომიკაზე და თავიდან აეცილებინა შოკების წარმოქმნის საშიშროება.

დღეს მსოფლიოში სიღარიბის დაძლევა ერთ-ერთი უმწვავესი პრობლემაა. საქართველოს, მის ხელისუფლე-ბას ეკონომიკის რეფორმირების არც ერთ ეტაპზე არ გა-უთვითცნობიერებია ამ პრობლემის დაძლევის მნიშვნე-ლობა. სიღარიბის შემცირება კერძო სექტორის განვითა-რებასა და უმუშევრობის შემცირებასთანაა დაკავშირებუ-ლი. საქართველოში ხელისუფლების მიერ ამ მიმართუ-

ლებით არ ტარდება ქმედითი ღონისძიებები, რის გამოც უაღრესად მძიმეა ქვეყანაში სოციალური ფონი[29].

მეწარმეობის ახალი ტიპის ჩამოყალიბება

საქართველოს სახელმწიფოებრიობის ფაქტობრივი აღდგენა და სრული ეკონომიკური სუვერენიტეტის მიღწევა შეუძლებელია პარალიზებული სამამულო წარმოებისა და ეკონომიკური საქმიანობის, დეფიციტური ეკონომიკის პირობებში. დამოუკიდებლობის მოპოვების პირველ წლებში ეროვნულმა ეკონომიკამ ასეთი უპრეცენდენტო ფორმით დაიწყო ფუნქციონირება. არსებულ სიტუაციას კიდევ უფრო ართულებდა არა მხოლოდ ადმინისტრაციული მმართველობის შედეგებთან დაკავშირებული სიძნელეები, უმძიმესი მდგომარეობა რომ შექმნა ეკონომიკაში, არა მხოლოდ საზოგადოების ცნობიერებაში დამკვიდრებული ფსიქოლოგიური სტერეოტიპები, არამედ ტოტალიტარული რეჟიმიდან გამომდინარე, საზოგადოების ზნეობრივი დეგრადაციაც. ეს უკანასკნელი აისახა ეროვნებათშორისი ურთიერთობების გამწვავებასა და საზოგადოების ერთი ნაწილის მიერ საშემსრულებლო დისციპლინის აბუჩად აგდებაში, არსებული მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის ფიზიკურ განადგურებაში და ა.შ.

როგორ უნდა დაეძლია ქვეყანას ეს სიძნელეები? ადმინისტრირებით ეკონომიკური საქმიანობის გამოცოცხლება მიუღებელი იყო. იგი საზოგადოებამ დაგმო. მისი დაძლევა მხოლოდ ახალი ეკონომიკური ინსტრუმენტების გამოყენებით უნდა განხორციელებულიყო. საქართველოში მეწარმეობის ახალი ტიპის ფორმირების სასტარტო პირობებს კიდევ უფრო ამძიმებდა ერთობლივი მოთხოვნის დაბალი დონე და ამ უკმარისობის დაძლევის ეკონომიკურ პოლიტიკაში გაუთვალისწინებლობა. მიუხედავად ამისა,

---

[29] **ჰაპავა ვ.** საქართველოს ეკონომიკა. რეფორმები და ფსევდორეფორმები. თბილისი, გამომცემლობა „ინტელექტი“, 2015, გვ. 153.

სახელმწიფო ქონების განსახელმწიფოებრივების გზით საკუთრების მრავალფორმიანობის დამკვიდრებამ საფუძველი ჩაუყარა მეწარმეობის ახალი ტიპის ფორმირებას საქართველოში, თუმცა ახალშემოღებული საკუთრების სხვადასხვა ფორმა არ იყო განმტკიცებული ჯანსაღი კანონმდებლობით, რაც არათანაბარ პირობებში აყენებდა სამეურნეო სუბიექტებს და გარკვეულ ბარიერებს უქმნიდა მეწარმეობის განვითარებას. ყოველივე ეს კი ხელს უშლიდა ქვეყანაში საკუთრების პლურალიზმის დამკვიდრებას. არადა საბაზრო ეკონომიკა ექვემდებარება განსაზღვრულ კანონზომიერებებს, რომელთა არდაცვა ქვეყნის მიერ არჩეული სტრატეგიული კურსიდან გადახვევას ნიშნავს.

საბაზრო ეკონომიკისთვის, პირველ ყოვლისა, დამახასიათებელია საკუთრების პლურალიზმი და მეურნეობრიობის მრავალფეროვნება. ბაზრის განუყოფელ ატრიბუტებს წარმოადგენს, ერთი მხრივ, მწარმოებელთა დამოუკიდებლობა და, მეორე მხრივ, მომხმარებელთა სუვერენიტეტი. ეკონომიკური პლურალიზმი სამართლებრივი საზოგადოების შექმნის საწინდარია. იგი აყალიბებს სოციალურ, კულტურულ და ინსტიტუციონალურ პლურალიზმებს, რომელთა გარეშე საზოგადოება ვერ განვითარდება. სხვაგვარად, ქვეყნის ნორმალური განვითარება და მისი ურთიერთობა გარე სამყაროსთან შეუძლებელია. საქართველოს ისტორია ინახავს კულტურის უდიდეს ტრადიციებს, რომელთა ნაწილი რენესანსისა და მისი წინა პერიოდის დროინდელია. მეწარმეობის კულტურის პლურალიზმი გავლენას ახდენს საზოგადოებრივ განვითარებასა და თვით პოლიტიკურ ცხოვრებაზე.

ამჟამად ცივილიზებულ ქვეყნებში დამკვიდრებული საკუთრების პლურალიზმი, კერძო საკუთრების წამყვანი როლითა და ეკონომიკური თავისუფლების უზრუნველყოფით, განაპირობებს პოლიტიკურ დემოკრატიას.

ეკონომიკური თავისუფლება, პირველ ყოვლისა, თავისუფალ მეწარმეობასთან ასოცირდება. ეს უკანასკნელი ნიშნავს იმას, რომ მეწარმეობის ფორმების შერჩევა სახელმწიფოს მიერ კი არ უნდა იყოს დეტერმინირებული,

არამედ ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური თავისებურებებიდან გამომდინარე კანონმდებლობის საფუძველზე. კანონი უნდა იცავდეს მეწარმეობას და ხელს უწყობდეს მის განვითარებას.

ყოფილ საბჭოთა კავშირში და, აქედან გამომდინარე, საქართველოში, სახელმწიფო საკუთრების ბატონობამ წარმოქმნა ვერტიკალური და არსებითად გამორიცხა ჰორიზონტალური ეკონომიკური ურთიერთობები. ამ გარემოებამ უარყოფითი გავლენა მოახდინა ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაზე, განაპირობა სახელმწიფოსა და წარმოების მუშაკთა შორის ინტერესების დაპირისპირება და საქმიანი აქტიურობის მკვეთრი დაცემა.

საქართველოს გადასვლა ახალ ეკონომიკურ სისტემაზე, ისე როგორც ბევრ სხვა ქვეყანაში, მოითხოვდა ახალი ტიპის მეწარმეობის ფორმირება-განვითარებისათვის აუცილებელი ისეთი პრინციპების შემუშავებასა და რეალიზაციას, როგორებიცაა: კონკურენციის განვითარება, სამეწარმეო საქმიანობაში არჩევანის თავისუფლება, შრომის მოტივაციის ეფექტიანი მექანიზმის შექმნა, თავისუფალი ფასწარმოქმნის სისტემის დამკვიდრება, კერძო და საზოგადოებრივი ინტერესების შერწყმის მოქნილი მექანიზმის ჩამოყალიბება, ეკონომიკაში სახელმწიფოს მარეგულირებელი როლის განსაზღვრა და ა.შ. ეს ობიექტურ აუცილებლობას წარმოადგენდა და საბაზრო ეკონომიკის იმანენტური თავისებურებებიდან გამომდინარეობდა.

ის გარემოება, რომ თანამედროვე ცივილიზებულ ქვეყნებში ბაზარი კვლავწარმოების მთელი პროცესის მომცველი ფენომენია, რომელიც ჰორიზონტალური კავშირების განვითარების საფუძველზე გამორიცხავს ადმინისტრაციულ ჩარევას ფასწარმოქმნასა და რესურსების განაწილებაში (რითაც საგრძნობლად ამარტივებს მმართველობის ვერტიკალურ სტრუქტურას), ამით ფართო შესაძლებლობებს ქმნის სამეწარმეო საქმიანობისათვის, აყალიბებს შრომითი მოტივაციის ეფექტიან სისტემას და განაპირობებს ყველაზე, შეიძლება ითქვას, ფუნდამენტური რესურსის – მეწარმის სიუხვეს. ეს კი ქვეყნის აღმავლობისა და ეკონომიკური ზრდის საწინდარია. ბაზარი კონ-

კურენციისა და ფასწარმოქმნის საფუძველზე ქმნის წარმოების დანახარჯების შემცირებისა და შრომის მწარმოებლურობის ამაღლების სტიმულირების ეფექტიან მექანიზმს. სახელდობრ, საბაზრო კონკურენცია ხელს უწყობს მეცნიერულ-ტექნოლოგიური პროგრესის განვითარებას, აიძულებს მეწარმეებს გამოიყენონ უახლესი ტექნოლოგია, რაციონალურად ხარჯონ რესურსები, თავიდან მოიცილონ ეკონომიკურად არაეფექტიანი სტრუქტურები, მოძველებული ტექნოლოგიები და ა.შ. ამიტომაცაა, რომ თანამედროვე ბაზარს მიიჩნევენ ცივილიზაციის უდიდეს მონაპოვრად, რაც კაცობრიობამ თავისი არსებობის მანძილზე შეიმუშავა და ამიტომაც იყო, რომ საქართველომ ქვეყნის განვითარების სტრატეგიულ მიმართულებად ჯანსაღი საბაზრო ურთიერთობების ჩამოყალიბება და სოციალურად ორიენტირებულ საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლა დაისახა მიზნად. თუმცა ეს სრულებითაც არ ნიშნავდა თავისუფალ ბაზარზე გადასვლას. **თავისუფალი მეწარმეობა დიამეტრალურად განსხვავდება თავისუფალი ბაზრისაგან**. ეს უკანასკნელი არც ერთ ქვეყანაში არ ყოფილა და, ალბათ, არც არასოდეს იქნება.

თავისუფალი ბაზარი (ამ სიტყვის ზუსტი გაგებით) მხოლოდ აბსტრაქციაა და შეიძლება მხოლოდ მისი იდეალურად წარმოდგენა. ეკონომიკურ ლიტერატურაში ფორმულირებულია თავისუფალი ბაზრის ნიშნები, რომლებიც განასხვავებს მას რეგულირებადი ბაზრისაგან. თავისუფალი ბაზრის სისტემაში არ რჩება ადგილი მონოპოლიის ნებისმიერი ტიპისთვის, გამორიცხულია ინფლაცია, უმუშევრობა, კრიზისები. მისთვის დამახასიათებელია საკუთრების ნებისმიერი ფორმა, გარდა სახელმწიფო საკუთრებისა. თავისუფალი ბაზრის არც ერთ მონაწილეს არ შეუძლია გავლენა მოახდინოს სხვა მონაწილეთა მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებებზე. ფასწარმოქმნაში სუფევს სრული თავისუფლება. ამ ფენომენისთვის დამახასიათებელია კონკურენციის მონაწილეთა შეუზღუდავი რაოდენობა, მათი თავისუფალი შეღწევა ბაზარზე, ბაზრის თითოეული მონაწილისათვის კომერციული ინფორმაციის სრულად მიწოდება, სავაჭრო მარკების არარსებობა და ა.შ.

ნებისმიერ რეალურ, კონკურენტუნარიან ბაზარს ახასიათებს თავისუფლების ელემენტები, მაგრამ იგი სრულყოფილებას ვერასდროს ვერ აღწევს და ძნელია ისეთი ბაზრის წარმოდგენა, სადაც დაცული იყოს თავისუფალი ბაზრისთვის დამახასიათებელი ყველა ზემოჩამოთვლილი ნიშანი. ამრიგად, თანამედროვე ბაზრისთვის დამახასიათებელია რიგი ნაკლოვანებებისა, რომელთა დასაძლევად ფართოდ გამოიყენება ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების ინსტრუმენტები. სახელმწიფო მაშინ „გამოდის ავანსცენაზე“, როცა საბაზრო ძალები ვერ უმკლავდებიან ქვეყანაში წარმოქმნილ წინააღმდეგობებს, რომელთა დაძლევა მხოლოდ მათი ერთობლივი მოქმედებითაა შესაძლებელი. ამაში გამოიხატება სახელმწიფოსა და მეწარმეობის, ბიზნესის ერთიანობა, რაც ქვეყნის წარმატების საწინდარია.

სახელმწიფოსა და ბიზნესს შორის ჰარმონიულობის მიღწევის რთული ამოცანის წინაშე დადგა საქართველო სახელმწიფოებრიობის აღდგენის პირველი წლებიდანვე. ქვეყანაში „მეწარმეობის შესახებ კანონის“, სხვა საკანონმდებლო და ნორმატიული აქტების საფუძველზე, შეფერხებებითა და ნელა, მაგრამ მაინც ჩამოყალიბდა მეწარმეობის ახალი ტიპი, სამეწარმეო საქმიანობის ისეთი სამართლებრივი ორგანიზაციული ფორმები, როგორიცაა: ინდივიდუალური და ერთპიროვნული მეწარმეობა, პარტნიორობა (ამხანაგობა) და კორპორაცია (აქციონერთა საზოგადოება, სახელმწიფო საწარმო).

მეწარმეობის ამ ფორმების ჩამოყალიბებით საქართველოში ფაქტობრივად შეიქმნა მეწარმეობის ახალი ტიპი, რომელმაც საფუძველი დაუდო ქვეყანაში საბაზრო სისტემისთვის დამახასიათებელი შერეული ეკონომიკის ფორმირებას. მაგრამ არასტაბილურმა სამეწარმეო და საინვესტიციო გარემომ, ფაქტობრივად დათრგუნულმა მონოპოლიურმა ბაზარმა, მრავალ სხვა ფაქტორთან ერთად, მათი სუსტი განვითარება განაპირობა.

XXI საუკუნის დასაწყისში, როდესაც მსოფლიო ალაპარაკდა ინოვაციური ეკონომიკისა და ინფორმაციული ტექნოლოგიების განვითარებაზე, საქართველოს სტატის-

ტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტმა გამოიკვლია ქვეყანაში მეწარმეობის განვითარების ხელისშემშლელი ფაქტორები, რომლებიც რანჟირებულ იქნა შემდეგნაირად: პირველი რიგის ფაქტორები: საგადასახადო სისტემის მოუწესრიგებლობა; კორუფცია სახელმწიფო სტრუქტურებში: მეორე რიგის ფაქტორები: ხელისუფლების მხრივ ადგილობრივი მეწარმეობის ინტერესების დაუცველობა; მოსახლეობის დაუსაქმებლობა; მესამე რიგის ფაქტორები: ენერგეტიკული კრიზისი; მმართველობისა და კონტროლის ორგანოების ბიზნესში ზედმეტად ჩარევა; საბანკო სისტემის არასაიმედოობა. ამ ფაქტორებს შეიძლება დაემატოს სახელმწიფო რეკეტი, ხელისუფლების მხრიდან ადგილობრივი წარმოების განადგურება და უცხოური საქონლის იმპორტის ხელშეწყობა, კონტრაბანდისთვის მწვანე შუქის მიცემა, რაც გამოიხატებოდა განუბაჟებელი საქონლის შემოსვლით, ბაზრის გაჯერებით იაფფასიანი პროდუქციითა და ა.შ.

გარდა ამისა, საქართველოში მეწარმეობის განვითარების ხელისშემშლელი ფაქტორებიდან შეიძლება დავასახელოთ მენეჯმენტის დაბალი დონე, საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისი საბუღალტრო აღრიცხვის სისტემის არარსებობა, ინვესტიციების სამართლებრივი დაცვის დაბალი ხარისხი, ინფრასტრუქტურის განუვითარებლობა, საგადასახადო კულტურისა და მოქალაქეობრივი პასუხისმგებლობის დაბალი დონე, აგრეთვე პროტექციონისტული პოლიტიკის უგულვებელყოფით ხელისუფლების მხრიდან სამამულო წარმოების ნებისმიერი დარგის პროდუქციის დაუცველობა და ა.შ.

საქართველოში მეწარმეობის განვითარებას, მეტ-ნაკლები ზომით, ეკონომიკის რეფორმირების ნებისმიერ ეტაპზე, დიდ პრობლემებს უქმნიდა არასტაბილური საგადასახადო სისტემა. განუწყვეტელი ცვლილებები და დამატებები საგადასახადო კანონმდებლობაში გარკვეულწილად ხელს უწყობდა ეკონომიკური საქმიანობის მაჩვენებლების მიხედვით საწარმოთა გეგმების შეუსრულებლობას, გადასახადების გადახდის დაგვიანებისთვის სანქციების დაწესებას, რასაც ზოგჯერ განაპირობებდა ინსტრუქ-

ციების წინა რიცხვით ძალაში შესვლა და ა.შ. მოკლედ, **ავტორიტარული მმართველობის სისტემის არსებობამ, არა ევროპულმა, არამედ, ჯერ კიდევ, საბჭოურმა ორიენტაციამ დაღი დაასვა სამეწარმეო საქმიანობის განვითარებას საქართველოში**, უარყოფითი გავლენა მოახდინა ძირითად მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებსა და, აქედან გამომდინარე, ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდაზე. ამჟამად მდგომარეობა შედარებით გამოსწორებულია.

მცირე ბიზნესის განვითარების თავისებურებები

როგორც განვითარებული ქვეყნების გამოცდილება ადასტურებს, საქმიანი აქტიურობის გამოცოცხლების, მეწარმეობის განვითარებისა და კრიზისისგან თავის დაღწევის ერთ-ერთ რეალურ გზას მცირე ბიზნესის დანერგვა-განვითარება წარმოადგენს.

გასული საუკუნის 60-იან წლებში მსოფლიოში მცირე ბიზნესი ეკონომიკის უპერსპექტივო სექტორად ითვლებოდა, 70-იანი წლების მეორე ნახევრიდან, პირიქით, წვრილმა მეწარმეობამ ფართოდ მოიკიდა ფეხი და, განსაკუთრებით 80-იანი წლებიდან განვითარდა.

ამჟამად ცივილიზებული ქვეყნების ეკონომიკურ ზრდაში სულ უფრო მეტ როლს მცირე და საშუალო ბიზნესს ანიჭებენ. ხშირად იაპონიის წარმატებებს ეროვნული ხასიათის თავისებურებებს, ტრადიციებსა და კულტურას უკავშირებენ. მათ შორის კავშირი, რა თქმა უნდა, არსებობს, მაგრამ „იაპონური სასწაულის“ საფუძველში მცირე ბიზნესის წახალისებაც დევს. „ამომავალი მზის ქვეყანაში“ მთელი ფირმების 85% მცირეა. მეწარმეობის ამ ფორმით დაკავებულია დასაქმებულთა 3/4. აშშ-ში მცირე ფირმების საერთო რაოდენობამ 20 მლნ-ს გადააჭარბა, რომელთა წილად მთლიანი ეროვნული პროდუქტის 40%-ზე მეტი მოდის. მცირე ბიზნესის ცნობილი ამერიკელი მკვლევარის დევიდ ბიორჩის აზრით, აშშ-ში ყოველწლიურად 700 ათასი ახალი ფირმა იქმნება, აქედან, ყველაზე მეტი უმცირესი საწარმოებია. ნიშანდობლივია, რომ აშშ-

ში მცირე ბიზნესს ეწევა ფირმების 99%.[30] საფრანგეთში სულ უმცირესი(10 კაცამდე დასაქმებული) და მცირე (50 კაცამდე დასაქმებული) ფირმები საწარმოთა 96,6%-ს შეადგენენ. იტალიაში ყოველ 15 კაცზე მოდის ერთი მცირე ან უმცირესი ფირმა. დიდი ბრიტანეთი ხასიათდება მიკრობიზნესის სწრაფი განვითარებით, სადაც ერთკაციანი ფირმა საკმაოდ გავრცელებულია დასაქმების სტრუქტურაში. ეს თავისებურება დამახასიათებელია შვედეთისთვისაც. გერმანიაში მცირე ბიზნესის განვითარება ეკონომიკის სტაბილიზაციისა და სოციალური პრობლემების გადაჭრის მნიშვნელოვანი გზაა. ასევე სწრაფი ტემპით ვითარდება მცირე ბიზნესი ახალინდუსტრიულ ქვეყნებში. მაგალითად, სამხრეთ კორეაში, განსაკუთრებით გასული საუკუნის 80-იანი წლებიდან, ქვეყანა მოიცვა მცირე ბიზნესის განვითარებამ. ამ ტიპის საწარმოთა რაოდენობა ფირმების საერთო რაოდენობაში 9-დან 62%-მდე გაიზარდა.[31]

ყოველივე ზემოაღნიშნული მიგვანიშნებს მცირე ბიზნესის დიდ როლზე ეკონომიკის აღმავლობაში. ჩვენი ტრადიციული შეხედულებიდან გამომდინარე, შეიძლება პარადოქსულადაც კი მოგვეჩვენოს, რომ ხშირ შემთხვევაში მცირე საწარმოების შესაძლებლობები ახალი სახეობის პროდუქტის წარმოებასა და მომსახურების დანერგვაში გაცილებით დიდია, ვიდრე მსხვილი საწარმოებისა. ისინი ხელს უწყობენ ახალი სამუშაო ადგილების შექმნას, შესწევთ უნარი ყველა სახეობის რესურსის, მათ შორის შრომითი რესურსების რაციონალური გამოყენებისა. მცირე ბიზნესი კონკურენციული საბაზრო გარემოს ჩამოყალიბების კატალიზატორია. ამასთან, მის საფუძველზე წარმოქმნილი ეკონომიკური აგენტების სიმრავლე მოსახლეობისათვის რამდენადმე ხალმისაწვდომს ხდის სამომხმარებლო საქონელსა და მომსახურებას. ამიტომ არის, რომ მცირე ბიზნესი მთელ მსოფლიოში სწრაფად ვითარდება, თუმცა უნდა შევნიშნოთ ,რომ არ შეიძლება

---

[30] **Разумнова И.** Мелкий бизнес и эффективность американской экономики. М.. 2000, "Наука", с. 10, 19.

[31] **Дрожин В.** Малые предприятия. М., ШУМКЦ, 1999.

მისი აბსოლუტიზება და პანაცეად მიჩნევა: მას არ ძალუძს ძვირადღირებული მეცნიერულ-ტექნოლოგიური პროგრესის დანერგვა, ბევრი სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემის გადაჭრა. მცირე ბიზნესი ძალზე მგრძნობიარეა ბაზრის კონიუნქტურის ცვლილებებისადმი. ზოგჯერ მასზე გამანადგურებელ გავლენას ახდენს ეკონომიკის განვითარების ციკლური ხასიათი. ამასთან, მცირე ბიზნესის წარმართვაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პრობლემაა კრედიტზე სარგებლის განაკვეთის დონე. საქმე ის არის, რომ მცირე საწარმოები განუწყვეტლივ განიცდიან კაპიტალის ნაკლებობას და მსხვილ კომპანიებზე მეტად არიან დამოკიდებული მიმდინარე ბრუნვის დაკრედიტებაზე. ბანკები კი გაურბიან მცირე ფირმების დაკრედიტებას ან ცდილობენ გაწეული რისკისთვის მათგან, როგორც ნაკლებსაიმედო მსესხებლებისგან, ჩვეულებრივზე მაღალი პროცენტის დაწესებით მიიღონ კომპენსაცია. ბიზნესის მცირე მასშტაბი წვრილ საწარმოებს არ აძლევს საშუალებას, გამოიყენონ კაპიტალის მოზიდვის სხვა წყაროები, მაგალითად, გამოუშვან აქციები. მათ უჭირთ ისეთი ინვესტორების მოძებნა, რომლებიც დაინტერესებულნი იქნებიან თავიანთი სახსრების ამ ფირმების საქმეში დაბანდებით. მცირე ბიზნესის განვითარების პრობლემებს უფრო ართულებს ინფლაციური პროცესების გაძლიერება. სახელდობრ, ფასების მატების გამო იზრდება მათი საჭიროება ფულადი სახსრებისადმი. ინფლაციის დროს მათ არ შეუძლიათ თავიანთ პროდუქციაზე საბაზრო ფასებისა და დანახარჯების დონის კონტროლირება, რაც გაცილებით ადვილია მსხვილი ფირმებისთვის. ყოველივე ამის გამო მცირე საწარმოები ხშირად ვერ უძლებენ კონკურენციას და კოტრდებიან. მცირე ფირმების „სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა“ 7 წელია.

ამ ნაკლოვანებების მიუხედავად, მცირე ბიზნესის უარყოფით მხარეებს უდავოდ ფარავს დადებითი, რამაც თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკაში კანონზომიერი გახადა გიგანტებთან მათი თანაარსებობა. **ამიტომ მცირე ბიზნესის განვითარების მიმართ საქართველოში რეფორმირების დაწყებისთანავე დადგა ეს საკითხი. ამას ალ-**

ტერნატივა არ ჰქონდა. მაგრამ როგორ დანერგილიყო იგი ახალფეხადგმულ ეკონომიკაში?

მცირე ფირმების ავტონომიური სისტემა იქმნება არა „ზემოდან“, სამინისტროს მითითებით, არამედ „ქვემოდან“, საზოგადოების წიაღში. მაგრამ ეს როდი ნიშნავს იმას, რომ მის განვითარებაში არ უნდა მონაწილეობდნენ სახელმწიფო ინსტიტუტები. როგორც საზღვარგარეთული ქვეყნების გამოცდილება გვიჩვენებს, ისინი ხელს უწყობენ მცირე ფირმების განვითარებისათვის აუცილებელი გარემოს შექმნას. დასავლეთში მცირე ფირმების სიცოცხლისუნარიანობას განაპირობებს ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირება. რაში გამოიხატება იგი? მაგალითად, დიდი ბრიტანეთის პარლამენტში არის მცირე ბიზნესის კვლევის კომიტეტი (ბოლტონის კომიტეტი); აშშ-ში მცირე ბიზნესის საქმიანობას არეგულირებს სახელმწიფო, რომლის მექანიზმში შედის მცირე ბიზნესის ადმინისტრაცია, ამ საქმეთა კვლევის კომიტეტი კონგრესში, სპეციალური მუდმივი ქვედანაყოფები სამინისტროებსა და უწყებებში, რომლებიც ახორციელებენ დახმარების პროგრამებს.

ასეთი მაგალითების მოყვანა კიდევ შეიძლება, მაგრამ ესეც საკმარისია იმისათვის, რომ საქართველოშიც გათვალისწინებულიყო ეს მოწინავე გამოცდილება და მცირე ბიზნესის განვითარება არ მომხდარიყო თვითდინებით, სახელმწიფო რეგულირების გარეშე.

მაინც რა სახის დახმარებას უწევენ მთავრობები მცირე საწარმოებს? უწინარეს ყოვლისა, ფინანსურს, რაც გამოიხატება გარანტირებული მცირეპროცენტიანი სესხების მიწოდებაში, საგადასახადო შეღავათების გაწევაში და ა.შ. ამის გარდა მცირე ფირმებს სახელმწიფო უწევს ტექნიკურ და საკონსულტაციო დახმარებას, რომელთა უმეტესობა უფასოა. სამთავრობო ღონისძიებების გატარების საფუძველზე წვრილი კაპიტალისათვის ხელმისაწვდომია მოწინავე ტექნოლოგია. სახელმწიფო სუბსიდიების ხარჯზე მცირე ფირმებისათვის მზადდება კადრები, საგარეო ბაზარზე მათი გასვლისათვის იქმნება ხელსაყრელი პირობები. ბევრ ქვეყანაში მიღებულია ანტიტრესტული კანონები, რომლე-

ბიც ზღუდავენ მსხვილი ფირმების კარტელიზაციას, ხოლო მცირე ფირმებს უქმნიან ფართო შესაძლებლობას.

მცირე ფირმების სიცოცხლისუნარიანობაზე განსაკუთრებულ გავლენას ახდენს შემდეგი ძირითადი ფაქტორები: 1) საბაზრო კონიუნქტურის მდგომარეობა; 2) კრედიტზე სარგებლის განაკვეთის დონე; 3) კაპიტალის მოზიდვის შესაძლებლობები; 4) ინფლაციის ტემპები; 5) ბიზნესის სამთავრობო რეგლამენტაცია.

რა მდგომარეობა იყო მცირე ბიზნესის განვითარებისათვის საქართველოში? არსებული საბაზრო კონიუნქტურა და ინფლაციის მაღალი ტემპი აფერხებდა მის სტარტს. თუ გადავხედავთ განვლილ წლებს, საბაზრო ურთიერთობების შექმნის თვალსაზრისით, საქართველო ნაკლებად მიუახლოვდა მას, გარკვეული თვალსაზრისით დაშორდა კიდეც. ოფიციალური სტატისტიკის მიხედვით, 2008 წელს, 2003 წელთან შედარებით, მცირე და საშუალო ბიზნესის წილი სამეწარმეო სექტორის საქონლის (მომსახურების) მთლიან გამოშვებასა და ბრუნვაში, მსხვილი ბიზნესის უპირატესი განვითარების ხარჯზე შემცირდა 9, ხოლო 2012 წელს 11 პროცენტული პუნქტით.

საქართველოში მხოლოდ მაშინ ჩამოყალიბდება ჭეშმარიტი საბაზრო ურთიერთობები, როდესაც ეროვნული წარმოების ეკონომიკური პოტენციალის რაციონალური გამოყენებით მივაღწევთ ეკონომიკურ ზრდას, ცხოვრების დონის ამაღლებასა და საშუალო ფენის რეალურად ჩამოყალიბებას. ამაში კი მნიშვნელოვანი ფუნქცია მცირე ბიზნესს აკისრია.

აღსანიშნავია, რომ ნებისმიერ ქვეყანაში მცირე ბიზნესმა ფართო გავრცელება პოვა როგორც მატერიალურ-ნივთობრივი წარმოების, ისე მომსახურების სფეროში. მან ყველაზე მეტად მოიკიდა ფეხი ვაჭრობასა და საზოგადოებრივ კვებაში, სასასტუმრო ბიზნესში, საინფორმაციო მომსახურებაში, აგრეთვე საქმიან და პროფესიულ მომსახურებაში, სადაც სპეციალიზებული საწარმოები მომხმარებელს სთავაზობენ მომსახურების ფართო სპექტრს: ტექნიკურს, ფინანსურს, იურიდიულს, ადმინისტრაციულს და სხვ. მეწარმეთა ფანტაზია გამოიხატება სხვადასხვა

მიმართულებით. ესაა საანგარიშო-საბუღალტრო მომსახურება, დახმარება წარმოებისა და გასაღების ორგანიზაციაში, კადრების შერჩევასა და მომზადებაში, კომპანიის საფინანსო ანგარიშგების შედგენაში, გადასახადების გამოთვლაში და ა.შ. მრავალი ფირმა ეწევა კონსულტაციებს მმართველობის სფეროში, ატარებს ლაბორატორიულ შემოწმებებს, მონაწილეობს ახალი ტექნოლოგიური პროცესების დამუშავებაში. ფუნქციონირებს მრავალი სარეკლამო სააგენტო და იურიდიული კონსულტაცია, დოკუმენტების სალიკვიდაციო კომპანიაც კი. საერთოდ, საქმიანი მომსახურების დარგები (წარმოების მომსახურე დარგები) – ლიზინგი (მანქანა-მოწყობილობების, სატრანსპორტო საშუალებების, წარმოებრივი დანიშნულების ნაგებობების გრძელვადიანი არენდა), ინჟინირინგი (საინჟინრო-საკონსულტაციო მომსახურება), მარკეტინგი და ა.შ. მცირე ფირმებითაა წარმოდგენილი. მოკლედ, მთელ მსოფლიოში შეინიშნება მცირე ბიზნესის აყვავება.

სწორი ეკონომიკური პოლიტიკის გატარებით არც საქართველო იქნებოდა გამონაკლისი. **მცირე ბიზნესის განვითარებით მნიშვნელოვან ნაბიჯებს გადავდგამდით არა მხოლოდ ეკონომიკური ზრდის თვალსაზრისით, არამედ მოსახლეობის საშუალო ფენის ჩამოყალიბებისა და, აქედან გამომდინარე, მწვავე სოციალური პრობლემების გადაჭრაში.** ამ მხრივ, მცირე ფირმებს „პირველი ვიოლინოს“ როლი უნდა შეესრულებინათ. მათთვის უნდა დაწესებულიყო შეღავათიანი კრედიტები, რაზეც მოწინავე ქვეყნების გამოცდილებაც მიგვანიშნებს. მაგალითად, იაპონიაში, 1975–1985 წლებში, როდესაც ფეხს იდგამდა მცირე მეწარმეობა, საქმიანი მომსახურების მწარმოებელი ფირმებისთვის კრედიტზე პროცენტული განაკვეთის დონე შემცირდა 31,9%-ით, რამაც სტიმული მისცა მცირე ფირმების განვითარებას ამ სფეროში. **საქართველოში ეკონომიკის რეფორმირების I ეტაპზე, შექმნილი მდგომარეობიდან გამომდინარე, მცირე ფირმები უნდა გათავისუფლებულიყო გა-**

დასახადებისგან[32]. აუცილებელი იყო სახელმწიფო დონეზე შექმნილიყო სპეციალური უწყება, რომელიც მოწოდებული იქნებოდა გადაეწყვიტა მცირე საწარმოების პრობლემები, წვრილ ბიზნესმენთა ცალკეული ჯგუფებისათვის შეედგინა ვიწრომიზნობრივი, მათი პროფილის შესაბამისი დახმარების პროგრამები. სახელმწიფოს მცირე ფირმებისთვის უნდა შეექმნა თანაბარი პირობები კონკურენციულ ბრძოლაში, მოეხდინა სახელმწიფო საკრედიტო პოლიტიკის არსებითი მოდიფიკაცია. სამთავრობო დადგენილების საფუძველზე სესხების ერთი მესამედი ბანკებს უნდა მიეცათ მცირე ფირმებისათვის. აუცილებელი იყო ისეთი სამსახურის შექმნა, რომელიც მცირე ფირმებს კონსულტაციას გაუწევდა მარკეტინგის, საპატენტო საქმის, ახალი ტექნოლოგიის დანერგვის ორგანიზაციასა და სხვა საკითხებში. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიქცეოდა მცირე საწარმოთა განვითარებას საოჯახო და ინდივიდუალური მეწარმეობის საფუძველზე და ა.შ.[33]

საქართველოში, მცირე ბიზნესის განვითარებისთვის, სახელმწიფოს აქტიურ მხარდაჭერასთან ერთად, აუცილებელი იყო მეწარმეთა ეკონომიკური თავისუფლების დამკვიდრება, რაც მეწარმეობის თვალსაზრისით დაკარგული უფლება-მოვალეობების აღდგენის ერთ-ერთი გზა იქნებოდა. აუცილებელი იყო შესაბამისი ინფრასტრუქტურის სწრაფი განვითარება. მცირე საბითუმო ბირჟები, ბანკები შედავათიანი რეჟიმით, სალიზინგო კომპანიები, საბროკერო ორგანიზაციები, სავალუტო და საფონდო ბირჟები, საინფორმაციო-საკონსულტაციო და აუდიტორული ფირმები, დამოუკიდებელი იურიდიული კანტორები, სადაზ-

---

[32] ამის შესახებ, ჯერ კიდევ, 1992-1993 წლებში ავღნიშნავდით: **ასათიანი რ.** მომსახურება და საბაზრო სისტემა. თბილისი, „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, 1993.

[33] საქართველოს ეკონომიკური საფრთხეებისა და მთავრობის კრიზისისგან დაცვის სტრატეგიის ანალიზი და რეკომენდაციები. ანგარიშები, ანალიზი, რეკომენდაციები. კოალიცია „გამჭვირვალე ფინანსური დახმარება საქართველოს“. თბილისი, თებერვალი, 2009, გვ. 12.

ღვევო კომპანიები და ა.შ. ის ატრიბუტებია, რომლებიც დიდ როლს ასრულებენ მცირე ბიზნესის განვითარებაში. ეს პრობლემა უაღრესად აქტუალურია საქართველოში ეკონომიკის რეფორმირების ნებისმიერ ეტაპზე. მეწარმეობის განვითარების მთავარი გზა კი კერძო მონოპოლიებისაგან თავის დაღწევაა.

სოციალურად ორიენტირებული საბაზრო ეკონომიკის შექმნისათვის, როგორც მსოფლიო გამოცდილება გვიჩვენებს, აუცილებელია საბაზრო ურთიერთობების სრულფასოვანი სუბიექტების – მეწარმეთა საშუალო ფენის ჩამოყალიბება და სამეურნეო საქმიანობის შერეული ფორმების დანერგვა. შერეულ მეწარმეობას ფართოდ უნდა მოეკიდა ფეხი ჯანდაცვაში, განათლებაში, საფინანსო-საკრედიტო სფეროში, კომუნალური მეურნეობის სამსახურში, სატრანსპორტო საშუალებების მომსახურებაში, საქალაქო ტრანსპორტის ექსპლუატაციაში, უშიშროების სამსახურში, სტატისტიკური ინფორმაციის გადამუშავებაში და სხვ. სახელმწიფო და კერძო ინტერესების შერწყმის მნიშვნელოვანი ფორმა უნდა გამხდარიყო ყოველგვარი კომპენსაციის გარეშე სახელმწიფო ქონების გადაცემა კერძო ფირმების სარგებლობაში.

მოწინავე უცხოური გამოცდილებიდან გამომდინარე, ერთობლივი მეწარმეობის სტრუქტურაში ადმინისტრაციული რეგულირებისა და კონტროლის ფუნქცია ეკისრება სახელმწიფოს, ხოლო ამა თუ იმ სოციალური ან კომუნალური მომსახურების წარმოება – კერძო კაპიტალს. ამ მოდელში მესაკუთრედ რჩება სახელმწიფო, რომელიც კერძო ფირმებს არენდით აძლევს საჭირო შენობა-ნაგებობებს, მანქანა-დანადგარებსა და ა.შ. თავის მხრივ, კერძო კონტრაჰენტები კისრულობენ სათანადო ხარისხის მომსახურებას, რომლის ტარიფები არ უნდა აღემატებოდეს კონტრაქტით გათვალისწინებულს. სამმართველო, საექსპლუატაციო, სამუშაო ძალის დასაქირავებლად გაწეულ ხარჯებს კერძო ფირმები თვით ფარავენ. შერეულ საწარმოში შექმნილი მოგების ნაწილი კი ირიცხება ადგილობრივ ბიუჯეტში.

მხოლოდ ამ გზით იყო შესაძლებელი საქართველოს ეკონომიკაში მონოპოლიზმის დაძლევა და მნიშვნელოვანი ნაბიჯების გადადგმა სამომხმარებლო ბაზრის სტაბილიზაციის სფეროში.

მცირე საწარმოებისთვის დამახასიათებელი კაპიტალის სწრაფი ბრუნვა და საქმის ორგანიზაციისათვის საჭირო თავდაპირველი მცირე თანხის საკმარისობა ხელსაყრელ გარემოს შექმნიდა საქართველოში მცირე მეწარმეობის განვითარებისათვის. ხელისუფლებას უნდა ეცადა მცირე ფირმების განვითარების ხელშეწყობისათვის მთავარი ყურადღება მიექცია არა დამსჯელი, არამედ წამახალისებელი ღონისძიებებისათვის.

მიუხედავად ზემოაღნიშნული ნაკლოვანებებისა, საქართველოში, შეიძლება ითქვას, ინერციითა და ხელისუფლებაზე საერთაშორისო ორგანიზაციების ზეწოლით, აგრეთვე იმ მოზღვავებული სამეწარმეო უნარით, რომელიც არსებობს ქართულ გენში და, საერთოდ, ქვეყნის მოსახლეობაში მცირე (ასევე, საშუალო) ბიზნესმა შეფერხებებით, მაგრამ მაინც დაიწყო განვითარება, ოღონდ ძირითადად მომსახურების სფეროს ისეთ დარგებში, როგორიცაა ვაჭრობა, სასასტუმრო მეურნეობა და რესტორნები, საყოფაცხოვრებო მომსახურება, საზოგადოებრივი კვება, ტრანსპორტი, კავშირგაბმულობა და ა.შ.

წინა ხელისუფლების მმართველობის ბოლო პერიოდში გააქტიურდა საამშენებლო ბიზნესი, მაგრამ ეს პოზიტიური ძვრები, სამწუხაროდ, ნაკლებად შეეხო სოფლის მეურნეობასა და მრეწველობას, რაც მნიშვნელოვნად დაეტყო ქვეყნის რეალური სექტორის განვითარებას.

საქსტატის 2003 წლის მონაცემებით, საქართველოში მცირე და საშუალო ფირმების რიცხვმა 20 ათასს მიაღწია, აქედან, მცირე 17700 იყო 2014 წლის მონაცემებით კი, მცირე და საშუალო ფირმების რაოდენობამ 67044 შეადგინა, აქედან, მცირემ – 60719. ამავე წელს მსხვილი ფირმები 3656 იყო.

საქართველოში მცირეს მიეკუთვნება ფირმა, რომელშიც 20-მდე კაცია დასაქმებული, ხოლო საშუალო წლიური ბრუნვა 500 ათას ლარამდეა. საშუალოს მიეკუთვნება

ფირმა, რომელშიც 20-დან-100-მდე კაცია დასაქმებული (საშუალო წლიური ბრუნვა 500 ათასიდან 1,5 მლნ ლარამდეა, მსხვილს – 100 და მეტი (საშუალო წლიური ბრუნვა 1,5 მლნ ლარი და მეტია).

საქართველოში მცირე ბიზნესის გეოგრაფიული მასშტაბების სივიწროვე, განვითარების დაბალი დონე და სახელმწიფო პოლიტიკის უსუსურობა არის ერთ-ერთი მთავარი ის მიზეზთაგანი, რომელმაც ხელი ვერ შეუწყო ქვეყანაში ეკონომიკის რეალური სექტორის განვითარებას. მაგალითად, საგრძნობლად იკლო სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოსავლიანობამ რიგ პროდუქციაზე.

თუ 2005 წელს საქართველოში სულ არსებობდა 34934 საწარმო, 2007 წელს მათმა რაოდენობამ იკლო და შეადგინა 23137, აქედან, სოფლის მეურნეობაში (ნადირობასა და ტყის მეურნეობასთან ერთად) შესაბამისად – 378 და 293, სამთომოპოვებით მრეწველობაში – 148 და 117, დამმუშავებელ მრეწველობაში – 4306 და 2920, ელექტროენერგიის, აირისა და წყლის წარმოება-განაწილებაში – 178 და 169 საწარმო და ა.შ.[34]

წვრილი მეწარმეობის პრინციპებზე დაფუძნებული მცირე ბიზნესის, როგორც საბაზრო სტრუქტურის მნიშვნელოვანი ელემენტისა და სამეწარმეო საქმიანობის ყველაზე დინამიკური ფორმის, განვითარება ჯანსაღი საბაზრო გარემოს ფორმირების აუცილებელი პირობაა. იგი, როგორც ქალაქში, ისე სოფლად თანამედროვე სტანდარტებისა და ცხოვრების სტილის გავრცელების მოქნილი საშუალებაა, რაც, საბოლოო ანგარიშით, მსხვილი საქალაქო აგლომერაციის ზრდის შეზღუდვას განაპირობებს. საქართველოს სინამდვილეში სწორედ **მცირე ბიზნესის განვითარებას უნდა დავუკავშიროთ მრავალი მივიწყებული სოფლის აღდგენა-განვითარება**.

ცნობილია, რომ გლობალური ფინანსური კრიზისის დაწყებამდე, საქართველოში შემოდიოდა საკმაოდ მნიშვნელოვანი შემოსავლები ფულადი გზავნილების სახით, რომელსაც მრავალი ასეული ათასი მიგრანტი აგზავნიდა

[34] www.geostat.ge

საზღვარგარეთიდან. ამ გზავნილებმა 2008 წელს დაახლოებით 800 მლნ დოლარს მიაღწია, რაც მთლიანი შიდა პროდუქტის 7%-ს შეადგენდა და 16-ჯერ აღემატებოდა ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენიდან მიღებულ შემოსავლებს. ამას ემატებოდა საერთაშორისო ფინანსური ინსტიტუტების კრედიტები, დონორების დახმარებები და სხვ. ბუნებრივია, ყველა ეს შემოსავალი ქვეყნისთვის მნიშვნელოვანია და საქართველოსთვის, არსებული სუსტი ეკონომიკის პირობებში, მას უდიდესი პოზიტიური დატვირთვა აქვს. გარდა ამისა, ქვეყანაში არსებული უმუშევრობის მაღალი დონის პირობებში ემიგრანტები არაპირდაპირი გზით დადებით გავლენას ახდენენ შრომის ბაზარზე, ვინაიდან მათი ქვეყნიდან გადინებით მცირდება უმუშევრობა, ამასთან, გარკვეულწილად, სიღარიბის დონეც ეცემა. მაგრამ ამ პროცესს თან ახლავს, პოზიტიურთან შედარებით, გაცილებით უფრო დიდი ნეგატიური გარე ეფექტები, რაც გამოიხატება შემდეგში: ყოველივე ამან, სხვა მიზეზებთან ერთად, საქართველოს ეკონომიკა წარმოებაზე ორიენტირებულის ნაცვლად, შემოსავალზე ორიენტირებულ ეკონომიკად აქცია, ხოლო საზოგადოება – არა მწარმოებელ, არამედ მომხმარებელ საზოგადოებად. ისმის კითხვა: ხელსაყრელია კი ქვეყნისთვის „განვითარების“ ეს კურსი? ანდა, რა შედეგებს მოუტანს მცირერიცხოვან საქართველოს შრომითი რესურსების ქვეყნიდან გადინება?

ემიგრანტები ძირითადად ახალგაზრდა ასაკის ადამიანები არიან, ამიტომ ისინი დანაკარგებად ითვლებიან მშობლიური ქვეყნისთვის. უმაღლესი განათლების მქონე კვალიფიციური ადამიანების ემიგრაცია უცხო ქვეყნებში ინტელექტის გადინებას ნიშნავს. მშობლიურმა ქვეყანამ მათ აღზრდასა და განათლებაზე გარკვეული სოლიდური ხარჯი გასწია, სხვა ქვეყანამ კი მათი გამოყენებით, ყოველგვარი ხარჯის გაწევის გარეშე, მოგება მიიღო. ამრიგად, ამ თვალსაზრისით, **მიგრაცია დანაკარგად ითვლება ემიგრანტის მშობლიური ქვეყნისთვის და უდიდესი უარყოფითი გარე ეფექტის მატარებელია.**

საქართველოს ეკონომიკური პოლიტიკის (განსაკუთრებით ბოლო წლების) ერთ-ერთ მთავარ მიზნად უცხოური ინვესტიციების მოზიდვაა აღიარებული, მაშინ როდესაც გაცილებით უფრო მნიშვნელოვანი იქნებოდა მთავრობის მთელი ძალისხმევა მიმართულიყო ქვეყნის შიგნით დანაზოგებისა და კაპიტალის მობილიზების ალტერნატიული საშუალებების წარმოქმნაზე. ასეთმა პოლიტიკამ დადებითთან ერთად, გამოავლინა უაღრესად უარყოფითი გარე ეფექტი, რაც, პირველ ყოვლისა, გამოიხატა საქართველოს შიდა დანაზოგების დეფიციტში. ამასთან, საბანკო სისტემა, რომელიც დამოკიდებულია კაპიტალის საერთაშორისო ბაზრების დინამიკაზე, ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების შიდა მოთხოვნის უზრუნველსაყოფად საკმარისი რაოდენობის სასესხო კაპიტალს არ ფლობს. ბუნებრივია, ეს ნეგატიურად აისახება ეკონომიკურ საქმიანობაზე, ქვეყნის რეალურ სექტორზე და, მრავალ სხვა უარყოფით გარე ეფექტთან ერთად, განაპირობებს საქართველოს საექსპორტო პოტენციალის (მაგალითად, სოფლის მეურნეობის) საბანკო დაფინანსების გარეშე დატოვებას. ამის საილუსტრაციოდ საკმარისია შემდეგი სტატისტიკური მონაცემებიც: სოფლის მეურნეობის საბანკო სესხით დაფარვის მაჩვენებელი 2004 წელს იყო 19,9%, 2006 წელს – 20,0, 2007 წელს – 18,8, 2008 წელს – 20,7, 2009 წელს – 21,8, 2010 წელს – 15,5, 2011 წელს – 14,3. 2012 წელს – 14,9 2013 წელს – 11,4, 2014 წელს – 11,1%[35].

იქ, სადაც უძლურია ბაზარი, „ბაზრის ჩავარდნებით“ გამოწვეული პრობლემების გადასაჭრელად აუცილებელია სახელმწიფოს ჩარევა. 2004-2012 (ეკონომიკის რეფორმირების III ეტაპი) ეკონომიკური პოლიტიკა ლიბერტარიანულ დოქტრინას ეყრდნობოდა და თავისუფალი ბაზრის უზენაესობისა და „მინიმალური მთავრობის“ პრონციპებს ქადაგებდა, მაგრამ რეალობაში არც მმართველობის ავტორიტალურ სტილს ერიდებოდა,

[35] საქართველოს ეროვნული ბანკის მონაცემები; http//www.georgia.gov.ge

არც საკუთრების უფლების ხელყოფას და არც სახელმწიფოს უხეშ ჩარევას ეკონომიკაში.[36]

თეორიულად და განვითარებული ქვეყნების პრაქტიკაშიც სახელმწიფო თავის თავზე იღებს გარე ეფექტების გაზომვასა და სახელმწიფო ბიუჯეტის მექანიზმის მეშვეობით შემოსავლების გადანაწილების ორგანიზაციას, რაც კონკრეტულ გამოხატულებას სპეციალურ დაბეგვრაში პოვებს. უარყოფითი გარე ეფექტების ნეიტრალიზაცია, განვითარებული ქვეყნების საგადასახადო პრაქტიკაში, როგორც ცნობილია, „პიგუს გადასახადის“ გამოყენებას უკავშირდება.

კემბრიჯის სკოლის თვალსაჩინო წარმომადგენელი **არტურ პიგუ** (1877–1959) მოითხოვდა უარყოფითი ექსტერნალიების გამომწვევ საქმიანობაზე ექსტერნალური დანახარჯების სიდიდის ტოლი ჯარიმების დაწესებას, ხოლო დადებითი ექსტერნალიების გამომწვევი საქმიანობის წახალისებას ექსტერნალური სარგებლის ტოლი სიდიდის სუბსიდიებით.

განვითარებულ ქვეყნებში დიდი ხნის განმავლობაში მიმდინარეობდა დავა გარე ეფექტების სახელმწიფო რეგულირების აუცილებლობის აღიარების შესახებ. მუდმივად მზარდ მოთხოვნასა და მოგებაზე ორიენტირებული საბაზრო ძალები, როგორც ცნობილია, სულ უფრო მეტ ბუნებრივ რესურსს აქცევენ ეკონომიკურ ბრუნვაში, რაც ზიანს აყენებს გარე ბუნებას, განაპირობებს რეგიონულ დისპროპორციებსა და დიდი ქალაქების პრობლემების გამწვავებას. განვითარებულ ქვეყნებში, განსაკუთრებით გასული საუკუნის 80-იანი წლებიდან, ეკოლოგიური სიტუაციის სერიოზულმა გაუარესებამ გამოიწვია საბაზრო კონკურენციის ნეგატიური სოციალური „ამონაბოლქვების“ ლიკვიდაციის სპეციალური სახელმწიფო რეგულატორების შექმნა. ეკოლოგიური საფრთხის თავიდან აცილების მიზნით, ფართოდ გავრცელდა საინვესტიციო პროექტების წინასწარი სახელმწიფო ექსპერტიზა და „პიგუს გადასახადის“ ტიპის

[36] Papava V. Economic Reforms in Post-Communist Georgia: Twenty Years After. New York: Nava Seience Publishers, 2013, pp. 89-91.

საბიუჯეტო პროცედურები[37]. უარყოფითი გარე ეფექტების მქონე ეკონომიკური საქმიანობის შესაზღუდად და დადებითი გარე ეფექტების მატარებელი წარმოების გასაფართოებლად აუცილებელი გახდა მათი გარდაქმნა შიდა ეფექტებად, როდესაც უკვე ხორციელდება ზღვრული კერძო ხარჯის დაახლოება ზღვრულ სოციალურ ხარჯთან. ა. პიგუმ ამ პრობლემის გადასაწყვეტად დაასაბუთა კორექტირებადი გადასახადისა და კორექტირებადი სუბსიდიის გამოყენების აუცილებლობა. კორექტირებად გადასახადს იხდის უარყოფითი გარე ეფექტის მქონე წარმოება, რომლის მიზანია ზღვრული კერძო ხარჯის გაზრდა ზღვრული საზოგადოებრივი ხარჯის დონემდე. კორექტირებადი სუბსიდია არის დადებითი გარე ეფექტის მქონე წარმოების სტიმულირებისათვის გამიზნული სუბსიდია. მისი მიზანია ზღვრული კერძო სარგებლიანობის მიახლოება საზოგადოებრივ ზღვრულ სარგებლიანობასთან.

კორექტირებადი გადასახადები და სუბსიდიები ნაწილობრივ წყვეტენ გარე ეფექტებთან დაკავშირებულ პრობლემებს, რაც აიხსნება იმით, რომ, ჯერ ერთი, პრაქტიკაში ძალზე ძნელია ზღვრული ხარჯისა და სარგებლიანობის ზუსტი გაანგარიშება და, მეორე, კორექტირებადი გადასახადი ყოველთვის ვერ აღწევს მიზანს. ამ გარემოებამ განაპირობა აღნიშნული პრობლემის გადაჭრის ახალი გზების ძიება.

ამასთან დაკავშირებით, ინგლისელმა ეკონომისტმა, ნობელის პრემიის ლაურეატმა **რონალდ ქოუზმა** (1991) წამოაყენა ჰიპოთეზა, რომლის მიხედვით, უარყოფითი გარე ეფექტები არ იწვევს რესურსების არარაციონალურ ალოკაციას, თუკი არ არსებობს ტრანსაქციული ხარჯები – შეთანხმების დადებისა და მისი განხორციელების პროცესში წარმოქმნილი (ინფორმაციის მოპოვების, მოლაპარაკებისა და კონტრაქტების დადების, საკუთრების უფლების და ეკონომიკური საქმიანობის სპეციფიკისა და ა.შ.) ხარჯები, გაწეული მოლაპარაკების მონაწილე მხარეთა მიერ.

---

[37] **Pigou A. A.** Stady in public. London, 1949.

რ. ქოუზის აზრით, თუ ტრანსაქციული ხარჯები, სრულყოფილი კონკურენციის პირობებში, ფაქტობრივად, მიზერული ან ნულის ტოლია, მაშინ ეკონომიკური აგენტების შეთანხმების საფუძველზე კერძო და სოციალური ხარჯები ერთმანეთს უტოლდება და მაქსიმალურად ხელსაყრელი შედეგი მიიღწევა. არასრულყოფილი კონკურენციის პირობებში ბაზარზე წარმოიქმნება ძლიერი ეკონომიკური ძალა – მონოპოლია, რომელიც მონოპოლიური ფასის შედეგად არღვევს რესურსების სწორად გადანაწილების მექანიზმს. მაგრამ ანტიმონოპოლიური კანონმდებლობა რესურსების რაციონალურად გამოყენებისა და ბაზრის ფიასკოს ნაწილობრივად დაძლევის საშუალებას იძლევა.

საქართველოში მოჭარბებული უარყოფითი გარე ეფექტების პირობებში გასათვალისწინებელია უცხოური მოწინავე აპრობირებული გამოცდილება – **კეთილდღეობის ახალი ეკონომიკური თეორიის** ძირითადი პოსტულატები.

80-იანი წლებიდან მოყოლებული, ვიდრე ახალი ათასწლეულის დაწყებამდე, ნეოკლასიკურმა მიმართულებამ, კეინზიანელობასთან ერთად, საფუძველი ჩაუყარა ეკონომიკური ზრდის ახალ თეორიას „ნეოკლასიკური სინთეზის“ სახით. ეს პერიოდი ეკონომიკურ თეორიაში ამ სიახლის მთავარი შემოქმედის – პოლ სამუელსონის სახელთან არის დაკავშირებული და **სამუელსონის ეპოქის** სახელწოდებითაა ცნობილი.

ეს თეორია კეინზიანური და ნეოკლასიკური შეხედულებების თავისებური სინთეზია, რომელიც გულისხმობს ეკონომიკური დაცემის პირობებში მოთხოვნის რეგულირების კეინზიანური მეთოდების გამოყენებას და, პირიქით, საწარმოო სიმძლავრეებისა და სამუშაო ძალის არსებული რეზერვების ამოწურვისას წარმოებითი პოტენციალის ზრდის ყოველმხრივ სტიმულირებას.

ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის შედეგად შემცირდა ინფლაცია, უმუშევრობა და მიღწეულ იქნა მყარი ეკონომიკური ზრდა. მართალია, ნეოკონსერვატიული ეკონომიკური პოლიტიკის გატარებამ აშშ-სა და ინგლისში გამოიწვია სოციალური დანახარჯების გარკვეული შემცირება, მაგრამ არსებული შესაბამისი პროგრამების მნიშვნელო-

ვანი შეკვეცა არ მომხდარა, თუმცა, მაგალითად, ინგლისში მიმდინარეობს ორგანიზაციულ-ეკონომიკური გარდაქმნები სახელმწიფო ბიუჯეტიდან გამოყოფილი სახსრების გამოყენების ეფექტიანობის ამაღლებისათვის. აშშ-ში შენარჩუნებულია სახელმწიფო პროგრამები ჯანმრთელობის დაცვისა და სოციალური უზრუნველყოფის სფეროში, რომელთა განხორციელებისათვის მილიარდები იხარჯება. მოსახლეობის ღარიბი ფენები სახელმწიფო დახმარებას იღებენ სხვადასხვა სახით.

გფრ-ის ეკონომიკურ პოლიტიკაში, რომელსაც „ნეოლიბერალიზმის პოლიტიკა“ ეწოდა, ფართოდ აისახა მიწოდების თეორიის ბევრი იდეა. საბაზრო ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების კეინზიანურ პოლიტიკაში პრინციპული კორექტივები შეიტანეს. საბაზრო ბერკეტების ამოქმედებამ და, უპირველეს ყოვლისა, სამეწარმეო საქმიანობის სტიმულირებამ დადებითი გავლენა მოახდინა ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაზე. გფრ-ის ეკონომიკა ეყრდნობა „ორივე ხელის სტრატეგიას“, ანუ როგორც კეინზიანური, ისე ნეოკონსერვატიული მიდგომის მნიშვნელოვანი ელემენტების გათვალისწინებას სახელმწიფოსა და ბაზრის ურთიერთობაში.

ბოლო პერიოდამდე დასავლეთ ევროპაში საბაზრო ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების კეინზიანური თეორიის პრაქტიკული გამოყენების უკანასკნელი ბასტიონი შვედეთი იყო. მაგრამ 2008 წლის მსოფლიო ეკონომიკურ კრიზისამდე იქაც დაიწყო ბრძოლა კეინზიანური მოდელის წინააღმდეგ და გადაიდგა ნაბიჯები მისი რეფორმირებისათვის.

მიწოდების თეორიის პოსტულატების ჩართვა ეკონომიკურ პოლიტიკაში აუცილებელ მოთხოვნად იქცა. ამით ცივილიზებულ ქვეყნებში მაკროეკონომიკური რეგულირების „ტრადიციულმა მოდელმა“ და, აქედან გამომდინარე, მაკროეკონომიკურმა პოლიტიკამ, არსებითი ცვლილებები განიცადა. დღის წესრიგში დადგა მეცნიერულ-ტექნოლოგიური პროგრესის მიღწევათა გამოყენების საფუძველზე ეკონომიკის სტრუქტურული გარდაქმნა. გამოიკვეთა საბაზრო სისტემის განვითარების ახალი მიმართულებები,

რომლებიც ატარებენ არა კონიუნქტურულ, არამედ გრძელვადიანი ტენდენციების ხასიათს. ეკონომიკის ახალი თვისებრივი ზრდა თანამედროვე საბაზრო მეურნეობის მნიშვნელოვან თავისებურებად იქცა.

ეკონომიკური რეგულირების კეინზიანური მეთოდების წინააღმდეგ განსაკუთრებით მწვავედ გაილაშქრა ნეოკლასიკური მიმართულების ერთ-ერთმა ყველაზე გავლენიანმა ნაირსახეობამ – მონეტარიზმმა და, უპირველეს ყოვლისა, მისმა მთავარმა წარმომადგენელმა ამერიკელმა ეკონომისტმა მილთონ ფრიდმენმა. ამ მიმდინარეობას **„ფრიდმენის ანტიკეინზიანურ რევოლუციასაც“** კი უწოდებენ დასავლეთში. მონეტარისტები ეკონომიკურ განვითარებაში გადამწყვეტ მნიშვნელობას ფულად სფეროს ანიჭებენ, მაკროეკონომიკური წონასწორობის მთავარ პირობად თვლიან მიმოქცევაში ფულადი მასის ზრდას წლიურად 3-5%-ის ფარგლებში და მოითხოვენ ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის ყველა ფორმის მკვეთრ შეზღუდვას.

ამრიგად, ეკონომიკური ზრდის მოდელი, რა ფორმითაც უნდა იყოს წარმოდგენილი – კეინზიანური, ნეოკეინზიანური, ნეოკლასიკური, „ნეოკლასიკური სინთეზის“ თუ მონეტარიზმის სახით, წინა პლანზე აყენებს პრობლემათა ორ ჯგუფს: ეკონომიკის დინამიკური (მდგრადი) წონასწორობისა და ეკონომიკის პოტენციური შესაძლებლობის ზრდის პრობლემებს.

მ. ფრიდმენის მონეტარისტული თეორიის ნაკლოვანებებმა თავი იჩინა ბოლო პერიოდში მსოფლიო ეკონომიკურ პოლიტიკაში. გლობალური ფინანსური კრიზისის წარმოშობის ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი სწორედ მაკროეკონომიკური რეგულირების მკვეთრ შეზღუდვასა და საბიუჯეტო-საგადასახადო რეგულირების დისკრედიტაციაში მდგომარეობდა. ქვეყნის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკაში საკრედიტო რეგულირების შესუსტებამ, თვითდინებაზე მიშვებამ და წინა პლანზე ფულის ფენომენის წამოწევამ გზა გაუხსნა ვირტუალურ ეკონომიკას და მსოფლიოს ღრმა ფინანსური კრიზისისკენ უბიძგა. ამაში მ. ფრიდმენის მონეტარისტულმა პოლიტიკამ უდიდესი როლი შეასრულა.

მსოფლიო ფინანსური კრიზისი მეტ-ნაკლები ზომით აისახა ნებისმიერ ქვეყანაში, რაც, პირველ ყოვლისა, ეკონომიკური ზრდის ტემპების შემცირებასა და ერთობლივი მოთხოვნის დაცემაში გამოიხატა. **ასეთ სიტუაციაში საკმაოდ ლოგიკურად, წინა პლანზე ისევ კეინზიანური თეორიის პოსტულატებმა წამოიწია**. ეს გამოიხატა ეკონომიკაში სახელმწიფოს როლის გააქტიურებაში, სახელმწიფო სოციალური ხარჯების გაზრდასა და გადასახადების შემცირებაში, ბიზნესის ფინანსურ მხარდაჭერაში და ა.შ.

საქართველოს გარდამავალი პერიოდის ეკონომიკურ პოლიტიკაში, საანალიზო პერიოდის არც ერთ ეტაპზე, სამწუხაროდ, სათანადოდ არ იქნა გათვალისწინებული მსოფლიოში ფართოდ აპრობირებული ეს მდიდარი გამოცდილება. კლასიკური ფორმით ეკონომიკური ზრდის არც ერთი მოდელი არ გამოუყენებია საქართველოს. ის რეკომენდაციები, რომლებიც საფუძვლად დაედო ქვეყნის ეკონომიკურ პოლიტიკას, ეკონომიკის განვითარების დონისა და ეროვნული ინტერესების არაადეკვატური იყო. ქვეყნის წარუმატებლობის მთავარი მიზეზი სწორედ ამაში უნდა ვეძიოთ. „კეინზიანური რევოლუციიდან“ მოყოლებული არ არსებობს ქვეყანა, რომელსაც კრიზისულ სიტუაციაში, თავისი ეკონომიკური პოლიტიკის საფუძვლად არ დაედო ეკონომიკური ზრდის კეინზიანური მოდელი. მაშ რატომ არ იქნა იგი გამოყენებული საქართველოს ეკონომიკურ პოლიტიკაში? შემთხვევითი არ არის, რომ ჯონ კენეთ გელბრეითი ჯონ მეინარდ კეინზის სახელს უკავშირებს ეკონომიკური ციკლის სახელმწიფო რეგულირებას, როგორც საბაზრო ეკონომიკის განვითარებაში ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მოვლენას.

მოკლედ, **საქართველო ისევ ახალი ეკონომიკური ექსპერიმენტის მსხვერპლი აღმოჩნდა**. ამიტომაცაა, რომ თითქმის 25 წელია ეროვნული ეკონომიკა „ბუქსაობს“, სულ უფრო და უფრო იღებს დეფორმაციულ ფორმას და ქვეყანა ნელ-ნელა კარგავს ოდითგან უფლისგან მინიჭებულ მეწარმეობის დიდ უნარსა და გამოცდილებას.

როზეტა ასათიანი

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, სტუ-ის პროფესორი, თსუ-ის რექტორის მრჩეველთა საბჭოს წევრი, თსუ-ის პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერ-კონსულტანტი

XX საუკუნის მსოფლიო ეკონომიკის კონცეპტუალური ანალიზი და საქართველოს ეკონომიკური პორტრეტი

რეზიუმე

ნაშრომში მოკლედ გაშუქებულია XX საუკუნის მსოფლიოსა და მისი შემდგომი პერიოდის ეკონომიკა ზოგადი ეკონომიკური თეორიისა და მასთან ორგანულად დაკავშირებული მსოფლიო ეკონომიკური პოლიტიკის გენეზისის საფუძველზე.

XX საუკუნის მსოფლიო ეკონომიკის კონცეპტუალური ანალიზის წარმოდგენისათვის საჭიროდ მივიჩნიეთ შესავლის სახით მოკლედ მიმოგვეხილა და ცალკე საკითხებად გამოგვეყო დასაბამიდან XX საუკუნემდე ეკონომიკის, როგორც მეცნიერების, წარმოშობის წანამძღვრები, ეკონომიკური თეორიის როლი მსოფლიო ეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირება-განვითარებაში, განსაკუთრებული ყურადღება გაგვემახვილებინა „კეინზიანურ რევოლუციაზე“, აქედან გამომდინარე კი, მის უდიდეს როლზე XX საუკუნის მსოფლიოში არსებული ანტაგონისტური წინააღმდეგობების დაძლევასა და კაცობრიობის გადარჩენაში.

საქართველოს ეკონომიკური პორტრეტის წარმოდგენისათვის, მსოფლიოში მიმდინარე გლობალური პროცესების ჭრილში, ნაშრომში გაშუქებულია საქართველოს ეკონომიკა დასაბამიდან დღემდე, რომელიც წარმოდგენი-

ლია ორ ნაწილად: ქვის ხანიდან ახალ ეპოქამდე და ახალი ეპოქიდან (XX საუკუნის 90-იანი წლები) დღემდე.

ვფიქრობთ, ნაშრომის ასეთი არქიტექტონიკა ხელს შეუწყობს მსოფლიო ეკონომიკაში განვითარებული პროცესების სწორად აღქმასა და გაანალიზებას, საბოლოო ანგარიშით კი, საქართველოს ეკონომიკაში დაშვებული უხეში შეცდომების გამოაშკარავებას, რამაც არაპროგნოზირებად რისკებთან მიიყვანა ეროვნული ეკონომიკა.

საქართველოს ეკონომიკურ პოლიტიკაში არ იქნა გათვალისწინებული მსოფლიოში ფართოდ აპრობირებული მდიდარი გამოცდილება. კლასიკური ფორმით ქვეყანას ეკონომიკური ზრდის არც ერთი მოდელი არ გამოუყენებია. უცხოური რეკომენდაციები, რომლებიც საფუძვლად დაედო საქართველოს ეკონომიკურ პოლიტიკას, ეროვნული ინტერესების არაადეკვატური იყო. ქვეყნის წარუმატებლობის მიზეზი მრავალია, მაგრამ, უპირველეს ყოვლისა, იგი ამაში უნდა ვეძიოთ.

„კეინზიანური რევოლუციიდან“ მოყოლებული არ არსებობს მსოფლიოში განვითარებული ქვეყანა, რომელსაც კრიზისულ სიტუაციაში თავისი ეკონომიკური პოლიტიკისთვის საფუძვლად არ დაედო ეკონომიკური ზრდის კეინზიანური მოდელი. საქართველოში კი ასე არ მოხდა. ამიტომ საქართველოში აუცილებელია ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითადი მიმართულების (მეინსტრიმის) შეცვლა.

Rozeta Asatiani
Doctor of Economics, Professor at STU, Member of the Adviser Council of TSU Rector, Research Consultant at Paata Gugushvili Institute of Economics

XX CENTURY CONCEPTUAL ANALYSIS OF THE WORLD ECONOMY AND GEORGIA'S ECONOMIC PORTRAIT

Summary

The paper gives a brief survey of the world economy in the 20th century and the following period on the basis of general economic theory and closely linked with it genesis of the world economic policy.

In order to present world economic portrait from the 20th century till now, we found it necessary to make a brief overview as an introduction and single out as a separate issue prerequisites of the origin of economics as a science from the very beginning till the 20th century, the role of economic theory in the formation and development of the world policy. Special attention is paid to the "Keynesian Revolution" and hence, to its great role in overcoming antagonistic contradictions existed in the 20th-century world and salvation of the mankind.

In the context of global processes taking place in the world, the paper covers Georgia's economy from the origins till now which is presented in two parts: from the Stone Age up to the new epoch, and from the new epoch (nineties of the 20th century) till now.

We consider that such architectonics of the work will contribute to the correct perception and analysis of the processes developed in the world economy, and ultimately,

help to identify rude mistakes made in Georgia's economy which has brought the country to unpredictable risks. The latter is the only way to revive the market.

Rich experience widely attested in the world has not been taken into consideration in Georgia's economic policy. The main reason for Georgia's failure must be sought first of all in the wrong economic policy. Foreign recommendations which laid the foundation of Georgia's economic policy were inadequate to national interests. Since the "Keynesian revolution", there is no developed country in the world that did not use the Keynesian model of economic growth in the framework of its economic policy during the crisis. This did not happen in Georgia. Therefore, it is essential to change the mainstream of economic policy.

გამოყენებული და საორიენტაციო ლიტერატურა

აბესაძე რ. ეკონომიკური რეფორმების განხორციელების ძირითადი შედეგები და მომავლის ამოცანები საქართველოში. „საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში“. II ტომი. თბილისი, „მეცნიერება“, 2002;

აბესაძე რ. ეკონომიკური განვითარება. თბილისი, „მერიდიანი“, 2006;

აბესაძე რ. ეკონომიკური განვითარების თეორიული ასპექტები და გლობალიზაცია. „შრომები“. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია, VIII ტომი. მთავარი რედაქორი ლ. ჩიქავა. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2010;

აბესაძე რ. ეკონომიკური განვითარება და ეკონომიკური რეგრესი. თბილისი, „პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა“, 2014;

აბრალავა ა. გლობალიზაცია და მსოფლიო ეკონომიკის ტრანსფორმაცია 2000-იან წლებში. „შრომები“. X ტომი. მთავარი რედაქორი ლ. ჩიქავა. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2012;

არჩვაძე ი. რა ფერისაა მილიარდი? თბილისი, „მერკური“, 2000;

არჩვაძე ი. საქართველოს მოსახლეობის თანამედროვე სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის ზოგიერთი ასპექტი. „სოციალური ეკონომიკა“, 2010, №1;

ასათიანი რ. საქართველოს ეკონომიკა. ახალი ეპოქა. თეორია, პრაქტიკა, ანალიზი. I ნაწილი. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2009;

ასათიანი რ. გლობალიზაციის ეპოქალური პროცესი და ეკონომიკური თეორია ახალი გამოწვევების წინაშე. „ახალი ეკონომისტი“, 2010, №2;

ასათიანი რ. ეკონომიკური განვითარების რეტროსპექტივა. „საქართველოს ეკონომიკა“. მთავარი რედაქტორი **რ. ასათიანი** თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2012;

ასათიანი რ. საქართველოს საბანკო სისტემა გლობალური ფინანსური კრიზისის პირობებში. „ეკონომისტი“, 2009, №4;

ასათიანი რ. საით მიდის საქართველო? სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარების კონცეპტუალური ანალიზი. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2014;

ასათიანი რ. თანამედროვე ეკონომიკის მცირე ენციკლოპედია. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2014;

ასათიანი რ. ზოგადი ეკონომიკური თეორია და მისი სწავლების აღდგენის აუცილებლობა. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2013;

ასათიანი რ. საქართველოს ეკონომიკა: წარსული, აწმყო, პერსპექტივა. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2002;

ასათიანი რ. კავკასიის ეკონომიკის ისტორიის ზოგიერთი ასპექტი და თანამედროვეობა. „ეკონომიკა“, 1996, №12;

ასათიანი რ. ეკონომიკური რეფორმები საქართველოში: ნაბიჯი წინ, ორი ნაბიჯი უკან. „მაკრო მიკრო ეკონომიკა, №7-8, 2000;

ასათიანი რ. გლობალური ფინანსური კრიზისი და ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის მულტიპლიკაციური ეფექტი საქართველოში. „სოციალური ეკონომიკა“, 2009, №6;

ასათიანი რ. გლობალიზაცია, რელიგიურ ეთიკაზე აგებული ეკონომიკური პოლიტიკა და საქართველო. „საქართველოს ეკონომიკა“. მთავარი რედაქტორი **რ. ასათიანი**. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2012;

ასათიანი რ. გლობალიზაცია, ეკონომიკური თეორია და საქართველო. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2010;

ასათიანი რ. საით მივყავართ რეფორმებს? (ეკონომიკის რეფორმირების ალტერნატიული სტრატეგია). „ეკონომიკა“, 2004, № 1;

ასათიანი რ. ქვეყნის კონკურენტუნარიანობა და კონკურენციის გლობალიზაცია. „შრომები“. V ტომი. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2005;

ასათიანი რ. ახალი მსოფლიო წესრიგი და სამოქალაქო საზოგადოების მშენებლობა. „მაკრო მიკრო ეკონომიკა“, 2003, № 4;

ასათიანი რ. ახალი სოციალური საკითხი და სიღარიბის წინააღმდეგ ბრძოლა. „შრომები“. II ტომი. მთავარი რედაქორი ლ. ჩიქავა. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2001;

ასათიანი რ. საზოგადოებრივი სექტორის ეკონომიკა და სოციალური რეფორმები. „შრომები“. VI ტომი. მთავარი რედაქორი ლ. ჩიქავა. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2008;

ასათიანი რ. ეკონომიკის სოციალური ორიენტაცია – ეკონომიკური უსაფრთხოების მნიშვნელოვანი ინდიკატორი. „სოციალური ეკონომიკა“, 2012, №3;

ასათიანი რ. თეორიული ცოდნა სიახლეების დანერგვისა და ეკონომიკური პოლიტიკის ჩამოყალიბების საფუძველი. „ბიზნეს-ინჟინერინგი“, 2012, №3.

ასათიანი რ. სახელმწიფო როგორც ეკონომიკური განვითარებისა და ეროვნული თანხმობის გარანტი. „ეროვნული ეკონომიკები და გლობალიზაცია“. I ტომი. საერთაშორისო კონფერენციის მასალები. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი. თბილისი, 2012;

ასათიანი რ. საქართველოს ეკონომიკა XXI საუკუნის მიჯნაზე: სამეურნეო რეფორმების შედეგები და პერსპექ-

ტივები. „სოციალურ-ეკონომიკურ გარდაქმნათა სტრატეგია და ტაქტიკა გარდამავალ პერიოდში. საერთაშორისო სამეცნიერო სიმპოზიუმის მასალები. თბილისი, 13-14 ნოემბერი, 1997 წელი. თბილისი, ფრიდრიხ ებერტის ფონდი, 1997;

ასათიანი რ. საქართველოს ფინანსური კრიზისი და ტრანციტული პროცესების მაკროეკონომიკური რეგულირება. „შრომები“. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია. 1 ტომი, მთავარი რედაქორი ლ. ჩიქავა. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2000;

ასათიანი რ. პატარა ქვეყანას დიდი შეცდომების უფლება არა აქვს. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“. 2005;

ასათიანი რ. გლობალური ფინანსური კრიზისი და ფულადსაკრედიტო პოილიტიკის მულტიპლიკაციური ეფექტი საქართველოში. „სოციალური ეკონომიკა“, 2009, №6;

ასათიანი რ. საქართველოს საბანკო სისტემა გლობალური ფინანსური კრიზისის პირობებში. „ეკონომისტი“, 2009, №4;

ასათიანი რ. საქართველოს ეკონომიკა არასაბაზრო კაპიტალიზმის ჩიხში. „ეკონომისტი“, 2009, №1;

ასათიანი რ. ეკონომიკური წესრიგი და დემოკრატიული სისტემა. „საქართველოს ეკონომიკა“, 2012, № 9;

ასათიანი რ. გლობალური კონკურენტუნარიანობის რეიტინგი და საქართველო. „სოციალური ეკონომიკა“, 2011, №2;

ასათიანი რ. ეროვნული კონკურენტული უპირატესობის რომბი. „ეკონომისტი“, 2010, № 6;

ასათიანი რ. მომსახურება და საბაზრო სისტემა. თბილისი, „თბილისის უნივერსიტეტეის გამომცემლობა“, 1993;

Asatiani R. The Phenomenus of Globalization and its Inflnence on vational Economics. “The Caucasus Globalization” Vol 1(3), Ca&Ce Press, Sweden, 2007;

Asatiani R. Globalization and Economic Theory. “The caucasus & Globalization”. Vol. 2(1), Ca&Cc Press, Sweden, 2008;

Асатиани Р. Посткоммунистический переходной период в ээономике Грузии. «Кавказ & глобализация». Том VIII, выпуск 2-3; Ca&Cc Press, Швеция, 2009;

Asatiani R. Caucasus and Georgian Economy: Past, Present, Prospects. “The Caucasus Region Economic and Political Developments”. Bradley C. Ryan Editor**.** New York, “Nova Science Publishers Inc”, 2011;

Asatiani R. The caucasus region. Economic and Political Developments’, New York, Nova Science Publishers, Inc., 2011;

Asatiani R. Issues of Economic Development of the Caucasus. „Caucasica“. The Journal of Caucasian Studies. Vol. 1, 1998. Tbilisi Ivane Javakhishvili State University. „Tbilisi University Press“, 1998;

Asatiani R. Post-communist Transition Period in the Georgian Economy. “The Caucasus & Globalization”. Vol. 3, Issue 203, Sweden, „Ca&CC Press“, 2009.

ბალცეროვიჩი ლ. თავისუფლება და განვითარება. თავისუფალი ბაზრის ეკონომიკა. თბილისი, „პდპ“, 2004;

ბარათაშვილი ე. რეგიონალიზმი: თეორია და პრაქტიკა. თბილისი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2010;

ბასილია თ., სილაგაძე ა., ჩიკვაიძე თ. პოსტსოციალისტური ტრანსფორმაცია: საქართველოს ეკონომიკა XXI საუკუნის მიჯნაზე. თავი I, II. თბილისი, 2001;

Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Перевод с английского. М., «Academia», 1999;

Гелбреит Дж.К. Экономика невинного обмана. Правда нашего времени. Перевод с английского. М., «Европа», 2009;

გველესიანი მ. ეკონომიკური კრიზისი: თეორია და რეალობა, პარადიგმა და პარადოქსები. „ეკონომიკური განვითარების ტენდენციები“. თბილისი, პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი, 2009;

გველესიანი მ. რა არის ეკონომიკური პოლიტიკა. თბილისი, „კომენტარი“, 2000.;

გოგოხია რ. ეკონომიკური თეორიის როგორც მეცნიერების გენეზისის საკითხისათვის. „ეროვნული ეკონომიკები და გლობალიზაცია“. I ტომი. საერთაშორისო კონფერენციის მასალები. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი. თბილისი, 2012;

გუგუშვილი პ. საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX–XX სს. I ტომი. თბილისი, „მეცნიერება“, 1949;

თავაძე გ., ჩომახიძე დ. ბუნებრივი მონოპოლიები და მათი რეგულირება. თბილისი, „თერგი“, 2005;

თვალჭერილაძე ა., სილაგაძე ა. ქეშელაშვილი გ., გეგია დ. საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროგრამა. თბილისი, ფონდი – „ღია საზოგადოება საქართველო“. 2011;

იაკობიძე დ. საქართველო და მსოფლიო ფინანსური კრიზისი. თბილისი, „კომენტარი“, 2009;

კალანდაძე ა. ქვის ხანა საქართველოში. „საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“. I ტომი. თბილისი, „მეცნიერება“, 1970;

კაკულია რ. გლობალიზაცია და ფინანსური ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში. „შრომები“. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია. მთავარი რედაქორი ლ. ჩიქავა. II ტომი. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2010;

კაკულია რ. გლობალიზაცია და ფინანსური ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში. „შრო-

მები“. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია. ტომი VIII. მთავარი რედაქორი ლ. ჩიქავა. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2010;

კაკულია მ. ომის შემდგომი ეკონომიკური საფრთხეები საქართველოში და მათი ნეიტრალიზაციის გზები. „საქართველოს ეკონომიკური ტენდენციები“. კვარტალური მიმოხილვა, ოქტომბერი, 2008,

კაპანაძე დ. ფული ძველ საქართველოში. თბილისი, „მეცნიერება“, 1950;

კახნიაშვილი ჯ. მაკროეკონომიკა: თეორია და პოლიტიკა. II ნაწილი. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 1997;

Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. Перевод с английского. М., „Прогресс“, 1978;

კორდონიე კ. კერძო დანაზოგები, მაკროეკონომიკური სტაბილურობა და ფინანსური სექტორის განვითარება საქართველოში. „საქართველოს ეკონომიკური ტენდენციები“. GELPAC, ოქტომბერი, 2008;

კრუგმანი პ. როგორ მოახერხეს ეკონომისტებმა ყველაფრის არასწორად გაგება. თარგმანი ინგლისურიდან. „საქართველოს ეკონომიკა“, 2009, №10 (**Krugman P.** How did economists get it so wrong? “New York Times”, September 2, 2009);

Krugman P. The Return Depression Economics and the Crisis of 2008. New-York, 2010;

ლეიაშვილი პ. ეკონომიკური თეორია და პრაქტიკა გარდამავალ ეტაპზე. თბილისი, 2002;

Леиашвили Р. Экономическая деятельность: телеологический анализ. Тбилиси, издательство «Сиахле», 2011;

Lipowsky A. Towards Normality. Overcoming the Heritage of Central Planning Economy in Poland in 1990-1994. Warsaw, Adam Smith Research Center, Center of Social and Economic Research, 1998;

ლორთქიფანიძე მ. ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება (IX–X სს.). თბილისი, „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, 1963;

მეტრეველი რ. დიდნი საქმენი. XI საუკუნის II ნახევრისა და XII საუკუნის პირველი მეოთხედის საქართველოს ისტორიის ზოგიერთი საკითხი. თბილისი, „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, 1978;

მესხია ი. გლობალური ეკონომიკური კრიზისი და საქართველოს მაკროეკონომიკური სტაბილურობის პრობლემები. „ეკონომისტი“, 2009, №2;

მესხია ი. ცხობრების დონე და სიღარიბე საქართველოში. საქართველოს ეკონომიკური ტენდენციები, მაისი, 2008;

Meskhia I. Living Standards and Poverty in Georgia. Georgian Economic Trends, may, 2009;

მიქელაძე თ. ქსენოფონტის „ანაბასისი“ (ცნობები ქართველი ტომების შესახებ). თბილისი, „მეცნიერება“, 1967;

მთავრობის „ექსპანსიონისტური პოლიტიკა – 2009“. საქართველოს ეკონომიკური საფრთხეებისა და მთავრობის კრიზისისაგან დაცვის სტრატეგიის ანალიზი და რეკომენდაციები. ფონდი – „ღია საზოგადოება საქართველო“, თბილისი, 2009;

ნებიერიძე ლ. დასავლეთ ამიერკავკასიის ნეოლითი. თბილისი, „მეცნიერება“, 1972;

North D. C. Institution and EconomicTheory. The New Institutional Economics and Third World Development. Ed. by **Harris J.** N.Y., 1995;

პაპავა გ. საბაზრო ეკონომიკაზე საქართველოს გადასვლის საფუძვლები. თბილისი, „ენა“, 1991;

Папава Г. Методология познания качеств реалий смешанной рыночной экономики и паралогизмы. Стокгольм, “Ca& CC Press”, 2009;

Папава В. Об основных макроэкономических индикаторах «революции роз» в Грузии. «Общество и экономика», 2004, № 7-8;

Папава В. «Розовые» ошибки МВФ и Всемирного банка в Грузии. «Вопросы экономики», 2009, № 3;

პაპავა ვ. არატრადიციული ეკონომიკსი. თბილისი, „პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა“, 2011;

პაპავა ვ. გლობალური ფინანსური კრიზისი და ნეკროეკონომიკის ზომბირების საფრთხე (თეორიული ასპექტები). „შრომები“. VIII ტომი. მთავარი რედაქორი ლ. ჩიქავა. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2010;

პაპავა ვ. სიღარიბის შემცირება კერძო სექტორის განვითარების გზით: ქართული სინამდვილე და პერსპექტივები. „შრომები“. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია. VII ტონი. მთავარი რედაქორი ლ. ჩიქავა. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2009;

პაპავა ვ. პოსტრევოლუციურ საქართველოში განხორციელებული ეკონომიკური რეფორმების პათოლოგიური ანატომია. „შრომები“. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია, VI ტომი, თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2008;

პაპავა ვ. საქართველოს ეკონომიკური რეფორმები და ფსევდორეფორმები. თბილისი, გამომცემლობა „ინტელექტი“, 2015;

Papava V. The Essence of Economic Reforms in Post-Revolution Georgia: What abaut the European Choice? "Georgian International Journal of Science and Technology." Vol. 1, Issue 1, 2008;

Papava V. The Georgian Economy: From "Shock Therapy" to "Social Promotion". Communist Economies & Economic Transformation, vol. 8, № 8, 1996;

რამიშვილი ა. კოლხეთის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან. ბათუმი, 1974;

Самуельсон П. Э., Нордхаус В.Д. Экономика. Шестнадцатое издание. Перевод с английского. Москва, Санкт-Петер-

бург, Киев, 2001;
საქართველოს ეროვნული ანგარიშები. საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს სტატისტიკის დეპარტამენტი. თბილისი, 2008;
სილაგაძე ა. ეკონომიკური დოქტრინები. თბილისი, „ინოვაცია“, 2010;
სილაგაძე ა. პოსტსოციალისტური ტრანსფორმაცია: საქართველოს ეკონომიკა XXI საუკუნის მიჯნაზე. თბილისი, 2001 (თანაავტ.).
სილაგაძე ა. მაკროეკონომიკური მეთოდები და მოდელები. თბილისი, „მეცნიერება“, 2003;
Силагадзе А. Социально-экономические аспекты приватизации государственного имущества в Грузии. Общество и экономика, 1998, №2;
სიჭინავა მ. ოქროს საწმისი: ერთ-ერთი პირველი ოქროს მონეტა დედამიწაზე. „ეკონომიკა“, №9-12, 1974;
სიჭინავა მ. სასაქონლო-ფულად ურთიერთობათა კანონზომიერი ისტორიული განვითარების საფეხურები საქართველოში. „ეკონომიკა“, №12, 1966;
ღურწკაია კ., ღურწკაია კ. მაკროეკონომიკა. თბილისი, 2007;
ყაუხჩიშვილი თ. სტრაბონის გეოგრაფია. ცნობები საქართველოს შესახებ. თბილისი, „მეცნიერება“, 1957;
ყაუხჩიშვილი ს. გეორგიკა. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. II ტომი, თბილისი, „მეცნიერება“, 1934;
Fridman M. Capitalism and Freedom. Chicago, “Univ. of Chicago Press” 1992;
ხაინდრავა ი., თარხან-მოურავი გ., ახვლედიანი ა., გეგეშიძე ა., პაპავა ვ. საქართველო საშუალოვადიან პერსპექტივაში: სახელმწიფო, პოლიტიკა, ეკონომიკა, საზოგადოება. თბილისი, 2013;
ჩანტლაძე ვ. შოთა რუსთაველის ეკონომიკური შეხედულებები. თბილისი, „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, 1992;

ჩიკვაიძე თ. ახალი მსოფლიო წესრიგი და საქართველოს მომავალი: სტრატეგია XXI საუკუნისთვის. „პოლიტიკა“, 1998,№ 4-6;

ჩიქავა ლ. ინოვაციური ეკონომიკა. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2006;

ჩომახიძე დ. ენერგეტიკის მდგრადი განვითარების რეგულირების პრინციპები. თბილისი. საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2012;

ჭითანავა ნ. საქართველოს ეკონომიკის მეტამორფოზები და პერსპექტივები. თბილისი, „ივერონი“, 2012;

ჭითანავა ნ. გლობალიზაცია და საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პრობლემები. „შრომები“, საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია. VIII ტომი, თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე, 2010;

ჭითანავა ნ. საბაზრო ეკონომიკის ფორმირების ორგანიზაციული პრობლემები. თბილისი, **სემესპსკი**, 1993;

ჭითანავა ნ. საქართველოს ეკონომიკის განვითარების ტენდენციები და ორიენტირები. „შრომები“. IV ტომი. მთავარი რედაქტორი ლ. ჩიქავა. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2004;

ჭითანავა ნ. გარდამავალი პერიოდის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები. ნაწილი I., თბილისი, **სემესპსკი**, 1997;

ხადური ნ. ომის შემდგომი საქართველოს ეკონომიკური საფრთხეები. „ეკონომისტი“, 2009, №4;

Хейне М. Экономический образ мышления. Первод с английского. "Дело", "Catalaxy", 1991;

ჯავახიშვილი ივ. საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის ძეგლები. წგნ. 1. თბილისი, „მეცნიერება“, 1967;

ჯავახიშვილი ივ. საქართველოს ეკონომიკური ისტორია. წგნ. 1-2. თბილისი, „მეცნიერება“, 1930-1934;

ჯგენერაია ე. საქართველოში ფულის რეფორმის გენეზისის საკითხები. „მაკრო მიკრო ეკონომიკა“, 2000, № 9;

ჯიბუტი მ. საქართველოს ფინანსური ბაზარი ეკონომიკის რეფორმირების პროცესში. „შრომები“. III ტომი. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2002;

ჯიბუტი მ. თვითმმართველობის კონსტიტუციური ეკონომიკა საქართველოში, „შრომები“. IX ტომი. მთავარი რედაქტორი ლ. ჩიქავა. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“, 2010;

ჯიბუტი მ. მსოფლიო ეკონომიკაში საქართველოს ეკონომიკის ინტეგრირების უახლესი ისტორია და პერსპექტივები. „ეკონომიკის აქტუალური საკითხები“. XVI ტომი. თბილისი, 2001;

Eurostat Newsrelease. №47, 2008; www.statistics.ge („სამეწარმეო სფერო“);

http://www.nplg.gov.ge/cgi-bin/libraty.exe?;

http://www.geplac.org/newfiles/GeorgianEconomicTrends/2008/October%202008%20%20(geo).pdf;

Statistiks of the Human Development Raport. 2008; http://hdr.undp.org/en/statistics;

www.statistics.ge (სექცია „მოსახლეობა“);

http://www.geostat.ge/?action=page&p_id=118&lang=geo; Human Development Report - 2010. New York, 2010;

http://gfsis.org/media/download/library/artickles/Expert-Opinion-Geo-4.pdr;

http://gfsis.org/media/download/library/artickles/papava/Papava-Vector-of-Economic-Development-of -Post-Communist-Georgia-Geo.pdf.

შინაარსი

რედაქტორისაგან 3

მასშტაბური ჩანაფიქრი 5

წინათქმა 7

შესავალი 9

ეკონომიკური მეცნიერების წარმოშობის წანამძღვრები 9

დიდი ისტორიული მოვლენა 14

კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიკის აღმოცენება 14

მხარზე გადადებული ბამბუკის ჯოხით მოსიარულე, საკუთარ თავთან ხმამაღლა მოსაუბრე ეკონომიკური მეცნიერების მამამთავარი 16

კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიის ბაზაზე აღმოცენებული ეკონომიკური მიმართულებები 21

მარქსისტული პოლიტიკური ეკონომია 21

ნეოკლასიკური ეკონომიკური მიმართულება 26

ინსტიტუციონალიზმი 28

„ისტორიული სკოლა“ 28

„ინგლისურ-ამერიკული“ სკოლა 29

„კეინზიანური რევოლუციის“ როლი სოციალურად ორიენტირებული ეკონომიკის წარმოშობის თეორიული საფუძვლების შექმნაში 30

ღვთისმშობლის წილხვედრი ქვეყანა ქვის ხანიდან ახალ ეპოქამდე 49

ახალი ეპოქის საქართველოს ეკონომიკის კონცეპტუალური ანალიზი 70

XX საუკუნის უპრეცედენტო მოვლენა 70

ინსტიტუციური რეფორმები 87

ახალი ტიპის საბიუჯეტო-საგადასახადო სისტემის ფორმირება 92

ფულად-საკრედიტო სისტემის სტრუქტურული გარდაქმნა 95

მეწარმეობის ახალი ტიპის ფორმირება 98

მცირე ბიზნესის განვითარების თავისებურებები 104

რეზიუმე 122

SUMMARY 124

გამოყენებული და საორიენტაციო ლიტერატურა 126

ROZETA ASATIANI

XX century Conceptual Analysis of the World Economy and Georgia's Economic Portrait

(in Georgian Language)

Publing house "Siakhle"
Tbilisi 2015

საბეჭდი ქაღალდი 60X84 1/16; პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 8,30; სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 8,50.

გამომცემლობა „სიახლე", თბილისი 0162, ყიფშიძის ქ. 10.
ტელ.: 899530487; E-mail: siakhle@gmail.com; marinassati@gmail.com